

”Oon mää tyytyväinen, että saa omien sukulaisten kanssa olla..”

Huostaanotettujen lasten ja nuorten ajatuksia ja kokemuksia sukulaissijaisperheessä elämisestä

Anu Lumpus

Pro gradu-tutkielma

Sosiaalityön koulutusohjelma

Lapin yliopisto

Syksy 2015

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Oon mää tyytyväinen, että saa omien sukulaisten kanssa olla..”. Huostaanotettujen lasten ja nuorten ajatuksia ja kokemuksia sukulaissijaisperheessä elämisestä.

Tekijä: Anu Lumpus

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_X_Sivulaudaturtyö__Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 82+6

Vuosi: 2015

Tiivistelmä:

Tutkimukseni käsittelee huostaan otettujen lasten ja nuorten ajatuksia ja kokemuksia sukulaissijaisperheestä. Vuonna 2007 voimaan tulleen lastensuojelulain uudistuksen myötä sukulaisten tai muiden läheisverkostoon kuuluvien henkilöiden mahdollisuus ottaa lapsi luokseen asumaan tulee kartoittaa jokaisen huostaan otetun lapsen kohdalla. (Lastensuojelulaki 50§ 8.4.2011/316). Huostaanotettujen lasten määrä on kasvanut 1990-luvulta lähtien ja tietoa sijaishuollon eri muotojen vaikutuksista tarvitaan erityisesti lasten näkökulmasta, sillä heidän kokemuksensa ovat jääneet sijaishuollon tutkimuksen kentällä marginaaliin.

Tutkimus paikantuu laadullisen tutkimuksen kentälle, pohjaten fenomenologis-hermeneuttiseen metodologiaan. Fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimussuuntauksessa nähdään tärkeänä kokemuksen ymmärtäminen ja tulkinta mahdollisimman objektiivisesti tutkijan aiheeseen liittyvän esiympäristön kriittisellä reflektoinnilla, tavoitteena tehdä jo tunnetusta tiedettyä. Tutkimuksen empiirinen aineisto on kerätty haastattelemalla neljää sukulaissijaisperheessä asuvaan lasta kesällä 2015. Haastattelumenetelmänä toimi puolistrukturoitu teemahaastattelu, jonka tukena käytettiin lisäksi eläytymismenetelmää ja elämäni tärkeimmät asiat - ympyrää. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole tehdä universaaleja yleistyksiä, vaan tuoda esiin haastateltujen lasten sen hetkisiä kokemuksia. Aineiston analyysi on tehty teemoittelun ja aineistolähtöisen sisällön analyysin avulla.

Tutkimukseni toi esiin sukulaissijoituksessa olevien lasten tyytyväisyyden sukulaisperheessä asumiseen. Sukulaisuus merkitsi lapsille oman suvun keskuudessa pysymistä sekä yhteydenpidon mahdollisuutta biologisiin vanhempiin ja sisaruksiin sekä muihin lähisukulaisiin. Sukulaissijoituksen negatiivisena puolena nousi esiin biologisen vanhemman häiriökäytöksen rajoittamisen vaikeus. Sukulaissijoituksessa olevien lasten perhe käsityksissä oli nähtävissä kolme eri tyyppiä; perhe malli, johon kuului sekä biologiset vanhemmat ja sisarukset että sukulaissijaisperheen jäsenet, perhemalli johon kuului vain biologisen perheen jäsenet ja perhemalli johon kuului sukulaissijaisvanhempi ja biologiset sisarukset. Lasten ja vanhempien tapaamiset vaihtelivat kuukausittain toteutuvista säännöllisistä tapaamisista, epäsäännöllisiin ja harvoihin tapaamisiin.

Vanhemmat vierailivat yleensä sijaisperheessä, mutta osa lapsista kävi tai oli käynyt myös vanhempien luona itsenäisesti sukulaissijaisvanhemman kanssa sovitulla tavalla. Lastensuojelun ja sosiaalityöntekijät lapset näkivät positiivisessa valossa. Lastensuojelun rooli lasten elämässä näyttäytyi lähinnä vuosittaisissa tapaamisissa sosiaalityöntekijöiden kanssa. Omasta taustastaan ja sukulaisperheessä elämisestä lapset eivät kuitenkaan mielellään kavereiden kanssa puhuneet – vain oikein läheisille ja pitkäaikaisille ystäville saattoi kertoa. Lasten arki piirtyi esiin tavanomaisena, jota rytmitti koulussa käyminen ja kavereiden kanssa oleminen. Lapset olivat tyytyväisiä tämänhetkiseen koulumenestykseen ja ystävyys-suhteisiin. Lapset olivat luottavaisia tulevaisuuden suhteen ja näkivät tulevaisuudessa enemmän myönteisiä kuin negatiivisia asioita.

Tutkimukseni tulosten perusteella haastattelemilleni lapsille sukulaissijoitus näyttäisi tarjoavan sellaista tukea ja turvaa, jolla huostaanoton kokemuksesta voi selvitä helpommin ja päästä nopeampaa eteenpäin.

Avainsanat: Lapsuudentutkimus, Kriittinen perhetutkimus, huostaanotto, sijaishuolto, sukulaissijoitus, fenomenologis- hermeneuttinen tutkimus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_X_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_X_
(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto	1
1.1 Sukulaissijoitukset kiinnostuksen kohteena	1
1.2 Tutkimusongelma – ja aineisto.....	3
2 Lapsen näkökulmaa tavoittelemassa	5
2.1 Lapsuudentutkimus ja kriittinen perhetutkimus	5
2.2 Lasten tieto ja tiedonvartijat	9
2.3 Lasten tutkimiseen liittyvät eettiset kysymykset.....	11
3 Sukulaissijaisperhehoito osana lastensuojelun sijaishuoltojärjestelmää	15
3.1 Taustalla huostaanotto.....	15
3.2 Sukulaissijoitukset perhehoidon järjestämisen muotona.....	21
3.3 Sukulaissijoituksen mahdollisuudet ja haasteet	25
4 Tutkimuksen toteutus	28
4.1 Taustalla fenomenologis – hermeneuttinen tutkimussuuntaus.....	28
4.2 Tutkijan esiymmärrys.....	31
4.2 Teemahaastattelu, elämäni tärkeimmät asiat – kartta ja eläytymismenetelmä.....	33
4.3 Lapsia ja nuoria haastattelemassa	35
4.4 Tutkimusaineiston analyysi.....	38
4.5 Tutkimuksen luotettavuus	41
5 Tuttu ja turvallinen sukulaisperhe	44
5.1 Tulo sukulaisperheeseen	44
5.2 Oman paikan löytäminen	47
5.3 Sukulaisuuden merkitys	50
6 Sosiaalinen verkosto muutoksessa	53
6.1 Lasten perhe ja perhesuhteet	53
6.2 Lasten ystävyyssuhteet ja koulu.....	57

6.3 Lasten ajatuksia lastensuojelusta ja sosiaalityöntekijöistä	59
7 Ihan tavallista elämää	62
7.1 Arki tällä hetkellä	62
7.2 Tulevaisuuden haaveita	64
8 Yhteenveto ja pohdinta	67
Lähteet	74
Liitteet	82
Liite 1. Tutkimuslupahakemus	82
Liite 2. Lapsen suostumus haastateltavaksi	84
Liite 3. Huoltajan lupa lapsen haastattelulle	85
Liite 4. Sijaisvanhemman suostumus lapsen haastatteluun	86
Liite 5. Teemahaastattelurunko	88
Liite 6. Eläytymismenetelmä	90

1 Johdanto

1.1 Sukulaissijoitukset kiinnostuksen kohteena

Suhtautuminen lasten sukulaissijoitukseen on ollut ristiriitainen keskustelunaihe vuosien ajan. Keskustelujen sisällöissä on ollut nähtävissä vahvoja asenteita ja ennakkokäsityksiä: Yhtäältä perhe ja suku nähdään parhaana ja luonnollisena lapsen turvana ja kasvualustana. Toisaalta suku on pahin, sanotaan. (Saarinen, 2001.) Pro gradu – tutkielmani tarkoituksena on tuoda esiin huostassa olevien lasten ja nuorten ajatuksia ja kokemuksia sukulaissijaisperheessä elämisestä. Tavoitteenani on tuoda heidän kokemuksensa osaksi sijaishuoltoa ja perhehoitoa koskevaa keskustelua.

Lakiuudistuksen myötä perhehoidosta tuli ensisijainen vaihtoehto huostaanottoon päädyttyä (Lastensuojelulaki 50§ 8.4.2011/316). Lisäksi laissa painotetaan, että jokaisen lapsen kohdalla tulee kartoittaa sukulais- ja läheisverkoston mahdollisuus ottaa lapsi luokseen asumaan (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 32§). Aihe on ajankohtainen ja tärkeä, sillä huostaanottojen määrä on pysynyt viimeiset viisi vuotta lähes ennallaan ja tietoa sijaishuollon vaikutuksista tarvitaan eri alueilta, etenkin lasten ja nuorten näkökulmasta.

Kiinnostuin sijaishuollon ja perhehoidon alueesta työskennellessäni lastensuojelun sosiaalityöntekijän viransijaisena 2012 – 2014. Sukulaissijoitukset ja niihin sisältyvä ristiriitaisuus nousivat erityisesti esiin: Lapsi omiensa joukossa, mutta toisaalta menneisyyden tapahtumat jatkuvasti läsnä. Valitsin näkökulmaksi sukulaissijaisperheessä tällä hetkellä elävät lapset ja nuoret. Koin heidän äänen saaneen vähemmän huomiota sekä sijaishuoltoon liittyvissä tutkimuksissa, että toisaalta sosiaalityön kentällä. Sijaishuollon kentällä enemmistö tutkimuksista on tehty sijaisvanhempien ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Myös nuoret ja aikuiset, jotka ovat eläneet sijaishuollossa, ovat olleet jossain määrin tutkimusten kohteena. (Hämäläinen, 2012, 9). Sama koskee myös sukulaissijoitukseen liittyviä tutkimuksia (kts. esim. Koisti-Auer 2008; Laisi 2011; Lipponen & Viisainen 2012).

Tutkimukseni viitekehys rakentuu lapsuustutkimuksen ja kriittisen perhetutkimuksen sekä sukulaissijoituksen käsitteistä. Lasten marginaalinen asema yhteiskunnassa ja eri toimintaympäristöissä nousi kritiikin kohteeksi 1980- ja 1990-luvuilla sosiologisessa- ja kasvatustieteellisessä lapsuudentutkimuksessa. Tutkijat ryhtyivät tuolloin tarkastelemaan makroperspektiivin lisäksi lasten arkea luonnollisissa toimintaympäristöissä. Samalla lapsia ryhdyttiin arvostamaan uudella tavalla tiedon tuottajina (Karlsson 2012, 28). Nykyään lapsuudentutkimus on monitieteinen yhteiskunta- ja kulttuuritutkimuksen alue, jonka keskeisenä tieteenaloja ja tutkijoita yhdistävänä pyrkimyksenä on lapsuuden ymmärtäminen sosiaalisena konstruktiona sekä lasten ymmärtäminen yhteiskuntiansa ja yhteisöjensä jäsenenä ja toimijoina (Alanen 2009, 9; Vanderbeck 2010, 37).

Kriittinen perhetutkimus puolestaan on saanut innostuksensa postmodernin ajan myötä muuttuneiden perhekäsitysten uudelleen tulkinnasta. Nyky-yhteiskunnassa perhekäsitykset vaihtelevat ydinperhemalleista sateenkaariperheisiin. Huostaanotetuilla lapsilla syntymäperhe hajoaa ja lapsi muuttaa uuteen kotiin. Se millaisen perhekäsityksen lapsi uudessa kodissa muodostaa vaihtelee ja kriittisen perhetutkimuksen kenttä luo hyvän pohjan, josta käsin muutosta tarkastella.

Lastensuojelun sijaishuoltojärjestelmä on niin ikään kokenut muutoksia historian saatossa. Ensimmäisen lastensuojelulain tullessa voimaan 1930-luvulla sijoituspaikkana oli useimmiten lastensuojelulaitos. Laitoshoitoa kohtaan alkoi tapahtua vähittäinen muutos 1950-luvulta lähtien. Taustalla oli lisääntynyt ymmärrys lasta kohtaan. 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla huostaan otettujen lasten kohdalla alettiin suosia perhehoitoa, etenkin pienten lasten kohdalla. Sukulais- ja läheisverkostojen sijoitukset ovat puolestaan nousseet suuremman kiinnostuksen kohteeksi 1990-luvulta lähtien (Green 2004.)

Suomessa lastensuojelua koskevassa kirjallisuudessa ei ole tarkalleen määritelty, miten suku, sukulaissijaisvanhemmuus ja sukulaissijoitus määritellään. Myöskään lastensuojelulaista ei löydy määritelmää sukulaissijoituksista (Koisti-Auer, 2008, 18). Pesäpuu Ry oppaassa sukulaissijoitusta harkitsevalle (2010) sukulaissijoitus määritellään lapsen hoidon järjestämisenä läheisten henkilöiden tai sukulaisten yksityiskodissa, jonka sosiaalitoimi on hyväksynyt sijaiskodiksi. Sukulaiseksi luokitellaan lapsesta erillään asuva vanhempi ja lapselle läheinen henkilö tai perhe, johon lapsella on jo olemassa tunneside. Tässä tutkimuksessa sukulaissijoituksessa oleval-

la lapsella tarkoitetaan 7-18-vuotiaita huostaanotettuja lapsia ja nuoria, jotka on sijoitettu sukulaisperheeseen.

Suomessa oli vuonna 2013 10 750 lasta huostassa, joista noin 52 % asui sijaisperheessä. Valtaosa perhehoitoon sijoitetuista lapsista asui kuitenkin suvun ulkopuolelta tulevassa sijaisperheessä, sillä vain 12 % lapsista oli sijoitettu sukulais- tai läheisperheisiin (Säkkinen & Kuoppala 2014, 3-5). Huostaanoton myötä lapsen elämässä muuttuu lähes kaikki. Lapsi eroaa vanhemmistaan ja useimmiten myös vanhat ystävät ja koulu/päiväkoti vaihtuvat. Sukulais- ja läheisverkostosijoitukset myönteisinä puolina on nähty muun muassa muutoksen voimakkuuden olevan lasta vähemmän vahingoittavaa. Sukulaisten luokse sijoituessaan lapsi usein jää lähiympäristöönsä ja säilyttää tiiviimmin läheiset ihmissuhteensa. Sukulaissijoituksilla on arvioitu olevan myös lapsen identiteettiä vahvistava vaikutus. (Koisti-Auer 2006, 3.) Sukulaissijoituksia on puolestaan kyseenalaistettu, koska on ajateltu, ettei lasta pitäisi sijoittaa samaan hankalaan ympäristöön, jossa hänen vanhempansa ovat kasvaneet (Tasinen 2006, 1.)

1.2 Tutkimusongelma ja -aineisto

Huostaanotosta päätettäessä ja sijaishuoltopaikkaa valitessa myös lapsen omalla mieliteollä, lapsen iästä riippuen on jossain määrin vaikutusta siihen, millaiseen sijaishuoltoratkaisuun päädytään. Tutkimuksellani pyrin saamaan esiin lasten näkökulmia sukulaissijoitukseen ja antamaan tilaa heidän kokemuksilleen. Tutkimukseni kohderyhmä koostui neljästä huostaan otetusta 7-18-vuotiaista lapsista ja nuorista Lapin alueelta.

Haastateltavien löytämiseksi olin aluksi yhteydessä sijais- ja tukiperhetyöntekijöihin sekä sosiaalityöntekijöihin kartoittaakseni sukulaissijoituksessa olevien lasten ja nuorten määrää Lapin eri alueilla aineiston saatavuutta ajatellen. Tämän jälkeen lähetin kuntien johtaville sosiaalityöntekijöille tutkimuslupahakemukset ja olin yhteydessä kuntien lastensuojelun esimiehiin ja sosiaalityöntekijöihin. Sosiaalityöntekijöitä pyysin arvioimaan tutkimukseen soveltuvia lapsia ja nuoria, joita voisin lähestyä. Asetin kriteereiksi tutkimukseen osallistumiseksi iän ja sijoituksen keston. Sijoitusajankohdasta tuli olla kulu- nut vähintään puolitoista vuotta. Lisäksi lapsen biologiset vanhemmat tuli olla tavoitettavissa, mikä ei aina ole huostaanotettujen lasten kohdalla itsestään selvyys. (Ks. esim.

Pitkänen 2011 ja Pajari 2013.) Lopulta löytyi kuntien sosiaalityöntekijöiden kautta kuusi lasta ja perhettä joita lähestyä.

Lähtökohdaltaan fenomenologis-hermeneuttisen tutkimukseni tarkoituksena on tavoittaa ja tulkita lasten kokemuksia siitä, millaista on asua ja elää sukulaissijaisperheessä. Tutkimusta suunnitellessani pohdin tutkimustehtävää tarkentaviksi tutkimuskysymyksiksi miten lapset ovat sopeutuneet sukulaisperheeseen ja miten lapset näkevät perheensä ja vuorovaikutussuhteet. Koska tavoitteena oli fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusotteen mukaisesti pyrkiä antamaan lapsille tilaa ja mahdollisuus tuottaa itse aineistoa muodostui tutkimuskysymykseksi:

Mitä lapset kertovat kokemuksistaan sukulaissijaisperheessä?

Tutkielmani on muodoltaan laadullinen tutkimus, jonka tarkoituksena ei ole tuoda esiin yleistyksiä, vaan painopiste on yksittäisen lapsen kokemuksissa ja niiden esille tuomisessa. Tutkimukseni etenee siten, että aluksi käsittelen tutkimukseni keskeiset käsitteet ja aiempia tutkimuksia, sitten oman tutkimukseni menetelmän ja toteutuksen ja lopuksi tulokset, joita samalla peilaan aiempiin tutkimustuloksiin. Tutkimukseni toisessa luvussa pyrin hahmottamaan lapsen näkökulman tavoittamiseen liittyvää historiallista kehitystä sekä tarkastelemaan siihen liittyviä käytännön haasteita ja eettisiä kysymyksiä. Kolmannessa luvussa luon katsauksen sijaishuoltojärjestelmään liittyvästä prosessista sekä sukulaissijoitukseen osana sijaishuoltojärjestelmää. Neljännessä luvussa kuvaan tutkimukseni menetelmällistä puolta ja toteutusta sekä tarkastelen tutkimukseni luotettavuutta.

Tutkimukseni tulokset esittelen luvuissa viisi-seitsemän. Ensimmäinen tulosluku tarkastelee lapsen tuloa sukulaisperheeseen, oman paikan löytämistä sukulaisperheessä ja sukulaisuuden merkitystä lapselle. Toinen luku tarkastelee lasten muuttanutta sosiaalista verkostoa ja sukulaisuuden vaikutusta siihen. Kolmas tulosluku puolestaan tuo esiin lasten arkea tällä hetkellä sekä tulevaisuuden haaveita. Lopuksi esittelen yhteenvedon tutkimustuloksista ja pohdin tutkimusprosessiani sekä jatkotutkimuksen tarvetta.

2 Lapsen näkökulmaa tavoittelemassa

2.1 Lapsuudentutkimus ja kriittinen perhetutkimus

Lapsuus ihmisen erillisenä elämänvaiheena on varsin nuori verrattaessa sitä aikuisnäkökulmaan. Keskiajalla lapset liitettiin aikuisten maailmaan heti, kun he tulivat toimeen ilman aikuisten huolenpitoa, viimeistään noin seitsemän vuoden iässä, usein aikaisemmin. (Standbridge 2008, 25.) Lapsi miellettiin yhteisön ja elämänculun luonnolliseksi osaksi. Yksilöllisyys nykyisessä merkityksessään oli tuntematon käsite. Yksilöt kuuluivat yhteiskuntaan isän tai isännän välityksellä. Lapsi miellettiin isän omaisuudeksi, joten lasta ei myöskään laillisesti ollut olemassa. (Pulma 1987, 12-14; Forsberg 1998, 23.)

Sveitsiläis – ranskalainen Jean Jacques Rousseau toi vuonna 1762 esiin lapsen erityisyyden kirjassaan *Emile eli kasvatuksesta*. Nykyinen käsitys lapsuudesta erillisenä ajanjaksona alkoi muotoutua. (Karlsson 2012, 26-27.) Suomalainen lapsuus muotoutui kansallisidentiteettiin liittyvien kasvatusta – ja valistuskeskusteluiden kautta vuoden 1809 jälkeen, jolloin Suomen suurruhtinaskunta syntyi. Vuonna 1900 ruotsalainen Ellen Key arvosteli teoksessaan *Lapsen vuosisata* naisten asemaa ja tätä kautta lasten elinolosuhteita sekä lasten käyttämistä työvoimana. Myöhemmin 1900-luku julistettiin lapsen vuosisadaksi. (Mt., 27.)

Tuolloin heräsi myös vilkas keskustelu lapsikeskeisestä ja lapsilähtöisestä kasvatuksesta. Keskustelu näkyi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (1989), joka on laajimmin hyväksytty ihmisoikeussopimus. Se ratifioitiin kaikissa maissa USA:ta ja Somaliaa lukuun ottamatta. (Alanen 2009, 25; Karlsson 2012, 29.) Lapsen oikeuksien sopimus alkoi vahvistaa lasten asemaa. myös lainsäädäntöön lapsen oikeuksien sopimuksella on ollut merkittävä vaikutus. Suomen perustuslaki (1999/731, 6§) velvoittaa lasten kuulemiseen: ”(- -) lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti”.

Sosiologinen lapsuudentutkimus

Lasten marginaalinen asema yhteiskunnassa ja eri toimintaympäristöissä nousi kritiikin kohteeksi 1980- ja 1990-luvuilla sosiologisessa ja kasvatustieteellisessä lapsuudentutkimuksessa. Tutkijat ryhtyivät tuolloin tarkastelemaan makroperspektiivin lisäksi lasten arkea luonnollisissa toimintaympäristöissä. Samalla lapsia ryhdyttiin arvostamaan uudella tavalla tiedon tuottajina. (Karlsson 2012, 28.) Leena Alanen puhuu (2009, 9) lapsuuden tutkimuksesta, Liisa Karlsson (2010, 121-122) puolestaan käyttää yleiskäsitettä lapsitutkimus, jonka alle hän paikantaa lapsuuden tutkimuksen ja lapsinäkökulmaisen tutkimuksen. Molempia suuntauksia ohjaa lapsilähtöisyys. Kirsi Kallion ym. (2010, 8) mukaan kyseessä on eri tieteenalojen tapa erottaa tutkimusalansa. Lapsitutkimuksella viitataan usein laajasti kaikkeen lapsia koskevaan tutkimukseen (Mt., 8).

Lapsitutkimuksen käsite pyrkii myös erottamaan lääketieteellis-psykologispainotteisen tutkimuksen yhteiskunta- ja kulttuuritutkimuksellisesti painottuvasta lapsuuden tutkimuksesta. Allison James ja Adrian Jamesin (2008, 2-3) mukaan lapsuuden tutkimuksella tarkoitetaan kaiken ikäisiä lapsia koskevaa tutkimusta, jonka tarkoituksena on lisätä ymmärrystämme lapsuudesta ja sen monimuotoisuudesta. Käytän tutkimuksessani yhteiskuntatieteissä sovellettua lapsuudentutkimus käsitettä, koska alun perin lähdin tavoittelemaan haastateltaviksi lain mukaan lapsiksi määriteltyjä henkilöitä. Ottaen huomioon aineiston vaikean saatavuuden, jouduin venyttämään ikärajaa 18-vuotiaisiin sukulaissijaisperheessä asuviin. Tutkimukseni kohderyhmästä valtaosa oli kuitenkin alle 18-vuotiaita.

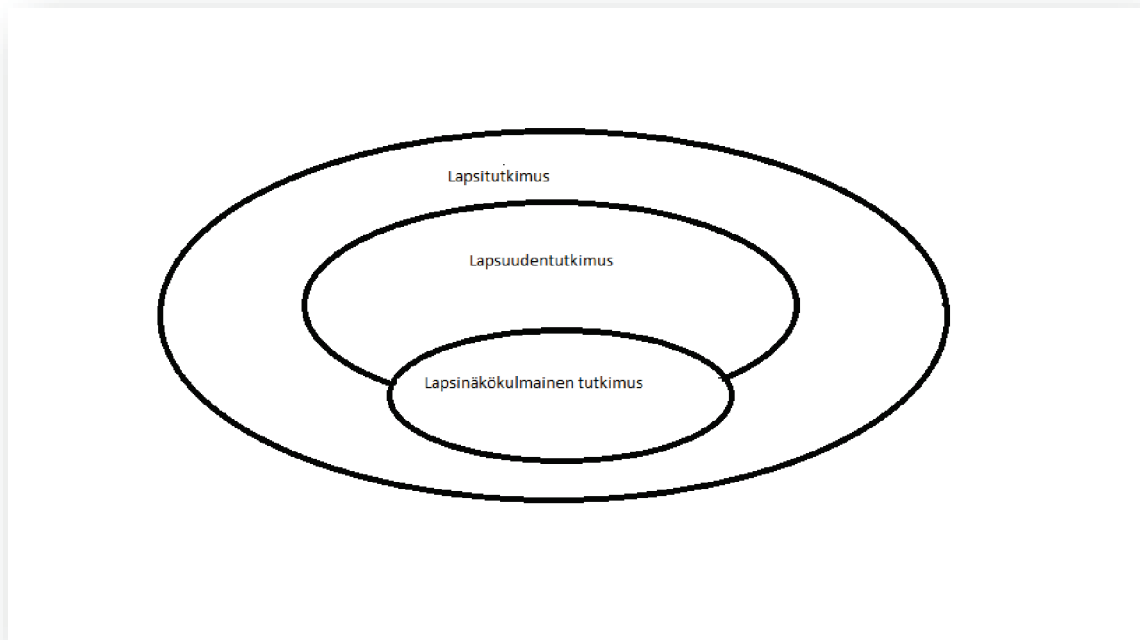
Sosiologinen lapsuudentutkimus rakentaa lapsista kuvaa osaavina ja kyvykkäinä toimijoina (Forsberg 1998, 48). Lapsen ja lapsuuden nostamista keskiöön on myös kritisoitu. Pelättiin, että muodikkaan yksilöoikeuksia korostaneen diskurssin seurauksena lapsuudentutkimus irtaantuisi liiaksi aikuisista ja aikuisuudesta ja muista sosiaalisista suhteista, kuten perheestä. Tutkimuksen suunnan nähtiin pahimmillaan romantisoivan lapsuutta ja johtavan ylilyönteihin tai täydellisiin väärinymmärryksiin. (Mt., 1998, 54.)

Nykyään lapsuudentutkimus on monitieteinen yhteiskunta- ja kulttuuritutkimuksen alue, jonka keskeisenä tieteenaloja ja tutkijoita yhdistävänä pyrkimyksenä on lasten ymmärtäminen yhteiskuntiansa ja yhteisöjensä jäsenenä ja toimijoina, sekä lapsuuden ymmärtäminen sosiaalisena konstruktiona. (Alanen 2009, 9; Vanderbeck 2010, 37.) Suomessa lasten ottaminen laadullisen tutkimuksen kohteeksi on kasvanut 2000-luvun alusta lähtien. Muun muassa Ritala-Koskinen (2001), Lallukka (2003), Kiili (2006) ja

Linnavuori (2007) lähtivät rohkeasti tutkimaan erilaisia lapsia koskevia aihepiirejä kysymällä asiasta suoraan lapsilta itseltä. (Hämäläinen, 2012, 71.) Huolimatta lasten aseman ja tasa-arvon voitokkaasta kehityksestä ovat lapsia huomioivat tutkimukset edelleen marginaalissa (Karlsson 2012, 35.)

Lapsinäkökulmainen tutkimus

Karlsson (2010, 121-136) erottaa lapsinäkökulmaisen tutkimuksen lapsuudentutkimuksesta.

Kuva 1. Lapsitutkimus, lapsuuden tutkimus ja lapsinäkökulmainen tutkimus

Karlssonin (Mt., 123-124) mukaan lapsinäkökulmaisessa (studies of child perspective) tutkimuksessa on kyse lasten viestien kuuntelusta, lasten kokemusten, näkökulmien, painotusten ja toiminta- sekä asioiden ilmaisutapojen esiin nostamisesta ja analysoinnista niiden kulttuurisessa, sosiaalisessa, yhteiskunnallisessa ja historiallisessa kontekstissa. Allison ja Adrian James (2008, 19) käyttävät lapsinäkökulmaisesta tutkimuksesta

käsitettä child-focused research, joka heidän mukaan kiinnittää lapsiin huomion yksilöinä ja mahdollistaa lasten näkökulmien ja mielipiteiden esiin tuomisen.

Keskeistä lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa on, että lapsinäkökulma näkyy koko tutkimusprosessissa eli tutkimustehtävän- ja kysymysten muotoilussa, aineiston tuottamisessa, tutkimusmenetelmän valinnassa, analyysissä ja johtopäätösten tekemisessä (Karlsson 2012, 23-24). Karlssonin (Mt., 123-124) mukaan lapsinäkökulman tavoittamiseksi ei riitä, että lapset tuottavat tietoa tutkijan valitsemasta aiheesta, vaan tutkittavaa aihetta tulee lähestyä lastennäkökulmasta. Tällä Karlsson (Mt.) tarkoittanee lasten erityisyyden huomioimista tutkimuksen toteuttamisessa. Aineistonkeruumenetelmää valitessani olen pyrkinyt huomioimaan lasten näkökulmaa esiin tuovia menetelmiä. Miellän lapsinäkökulman huomioivaksi toiminnaksi myös lapsilta pyydetyn kirjallisen suostumuksen haastatteluun, joka antaa lapselle päätösvallan aikuisen rinnalla.

Karlsson (Mt.) näkee lapsinäkökulmaisen tutkimuksen onnistuneen silloin, kun tutkimusten tulokset näkyvät lasten arjessa. James ja James (Mt., 3) puolestaan näkevät asian niin, että tarkoituksena on lisätä tietoisuuttamme lapsuudesta ja lapsista ja ymmärtää heitä paremmin, sen sijaan, että tavoittelisimme ensisijaisesti sosiaalisia tai poliittisia kehittämistekoja lasten hyväksi.

Lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa nojaututaan dynaamiseen aika- ja paikkakäsitykseen sekä kulttuuri- ja kontekstisidonnaiseen käsitykseen tiedon luonteesta. Lapset nähdään tiedontuottajina, jotka voivat tuoda esiin yhteiskunnallisesti merkittävää tietoa. Lapset tarkastelevat elämän ilmiöitä omista näkökulmistaan, jotka saattavat tuoda esiin jotakin uutta vallitsevista diskursseista ja kulttuurisista käytännöistä. Lapset nähdään erityisinä, suojelua tarvitsevinä aktiivisinä toimijoina ja osallistuvina vaikuttajina omassa elämässään, mutta heitä ei romantisoida eikä eristetä muista ikäryhmistä, vaikka lapsuuden erityispiirteet otetaan huomioon. (Karlsson 2010, 125; Karlsson 2012, 23.)

Kriittinen perhetutkimus

Heteronormatiivista ydinperhettä on pidetty suomalaisen yhteiskunnan kulmakivenä; 1900-luvun alkupuoliskolla ihanneperhe oli yhtä kuin ahkera ja raitis isä, hoivaava ja kurissa pitävä äiti sekä vähintään useampi kiltti ja siisti lapsi. Perheessä jokaisella oli oma rajattu roolinsa, jonka mukaan käyttäytyä (Viertola 2008, 465-466). Tähän päivään mennessä perhe sekä käsitteenä että instituutiona on purkautunut ja muuttanut muoto-

aan, vaikka on nähtävissä, että ydinperheideaalista halutaan pitää yhä kiinni (Castren 2003, 340; Viertola 2008, 466). Tämä näkyy muun muassa huostaan otettujen lasten sijoittamispaikkaa koskevilla keskusteluilla; ammattilaiset ja asiantuntijat painottavat voimakkaasti, että lapsen paras paikka on perhe (Jallinoja 2014, 34). Kriittinen perhetutkimus pyrkii purkamaan ja kyseenalaistamaan yksioikoista ja stereotyyppistä ydinperheeseen kiinnittyvää perheajattelua. Lisäksi se korostaa perhe-elämää muovaavien ja uusintavien yhteiskunnallisten ja ideologisten prosessien tutkimisen tärkeyttä, jolla pyritään avaamaan moniulotteisempaa perheymmärrystä (Forsberg 2003, 7).

Tutkimukseni aihe liittyy keskeisesti perheen käsitteeseen ja siinä tapahtuneeseen muutokseen yksilön, eli lapsen näkökulmasta. Huostaanotettujen lasten tilanne on perhesuhteiden osalta verrattavissa lapsen tilanteeseen vanhempien erotilanteessa; huostaanoton myötä lapsen syntymäperhe hajoaa ja lapsi liitetään uuteen perheeseen, säilyttäen kuitenkin yhteyden myös syntymäperheeseen. Millä tavoin lapsi tällöin hahmottaa perheensä? Ritala-Koskinen (2003, 139) toi esiin kuinka uusperheessä elävien lasten perhekuvaukset purkivat voimakkaasti uusperheen yhdennäköisyyttä. Ritala-Koskinen (Mt., 139) painottaa, että vaikka lasten perheestä tehdään eri tarkoituksiin erilaisia tulkintoja, niin sen paremmin lasten, kuin aikuistenkaan perhettä ei voi ulkoapäin määritellä kovin itsestään selvästi ja tyhjentävästi.

Kriittisen perhetutkimuksen keskiössä on se tapa, jolla perhekäsitettä käytetään, ja tutkimuksissa on pyritty perheen käsitteen purkamiseen. (Forsberg 2003, 10). Forsbergin (Mt., 11) mukaan perheen käsite voidaan purkaa osiin monesta eri näkökulmasta kuten esimerkiksi sukupuolisuhteiksi, sukupolvisuhteiksi, sukulaisuudeksi ja kotitaloudeksi. Tutkimuksessani tarkastelen lasten perheenkäsitettä sukulaisuuden näkökulmasta; millä tavoin sukulaissijaisperhe muokkaa lasten ajatuksia perheestä ja poikkeavatko käsitykset esimerkiksi ei-sukulaissijaisperheessä olevien lasten näkemyksistä.

2.2 Lasten tieto ja tiedonvartijat

Lasten ottamista tutkimuskohteeksi on vältelty muun muassa siksi, että lapset on nähty herkkinä ja suojelun tarpeessa olevina. Myös lapsilta saadun tiedon luonnetta on arvioitu epäluotettavaksi. (Kirk 2006; Tinson 2009, 17.) Lasten on arvioitu olevan epäkypsä

ymmärtämään maailmaansa sekä omaavan heikon verbaalisen ja käsitteellisen kyvyn ilmaistakseen kokemuksiaan (Docherty & Sandelowski 1999). Haasteena on koettu myös se, että tutkija ei voi koskaan ymmärtää maailmaa lasten näkökulmasta, vaikka hän käyttäisi mitä tahansa metodista keinoa (Punch 2002, 5; Suoranta 2004, 168). Tällä hetkellä poikkitieteellisen lapsuustutkimuksen piirissä kuitenkin tunnustetaan lasten kompetenssi oman elämänsä ja kokemustensa kuvaajana (Bray 2007), mistä kertovat Suomessakin viime vuosina lisääntyneet lasten kokemuksia, osallisuutta ja osallistumista käsittelevät tutkimukset. (Esim. Törrönen 2003, Pösö 2004; Kiili 2006; Linnavuori 2007; Helavirta 2011; Hämäläinen 2012; Liinamaa 2015.)

Lisääntynyt kiinnostus lapsuutta ja lapsuudentutkimusta kohtaan ei ole kuitenkaan poistanut lapsilta kerättävän tiedon monimutkaisuutta ja haastavuutta. Tutkimuksessa, jossa kohteena ovat lapset ja heidän kokemukset ja ajatukset, tarvitaan tutkimuslupa usealta eri taholta. Näitä tahoja kutsutaan tieteen kentällä lasten tiedon portinvartijoiksi (gatekeepers) ja tutkimuksen luonteesta riippuen portinvartijoita ovat lasten vanhemmat ja/tai huoltajat sekä eri viranomaistahot. (Törrönen 2003, 26; Kuula 2006, 151; Tinson 2009, 30). Tutkijan oma innostus ja kiinnostus aiheesta eivät riitä, vaan tutkijan tulee saada myös portinvartijat innostumaan ja motivoitumaan tutkimukseen (Tinson 2009; Thurman 2015).

Käytännössä lasten tutkimisessa noudatetaan erilaisia käytäntöjä. Toisinaan on lähdetty siitä, että 12 vuotta täyttäneet voivat osallistua luottamukselliseen tutkimushaastatteluun, ilman että siihen on pyydetty vanhemman lupaa. Tällöin kyseisen tutkimuksen on katsottu luonteensa puolesta tätä edellyttävän. Toinen käytössä oleva ikäraja on 15 vuotta, joka on johdettu lääketieteellistä tutkimusta koskevasta laista. (Nieminen 2010, 36.) Jää kuitenkin aina tutkijan arvioitavaksi, milloin alaikäinen lapsi on riittävän kypsä antamaan tutkimussuostumuksensa (Kuula 2006, 150).

Lastensuojelun sijaishuollon kentällä portinvartijoiden rooli on keskeinen ja kipeästi tarvittu tietoa sijaishuollosta eri osapuolien näkökulmasta voi kaatua jo haasteelliseen ja moniportaiseen lupien hakemiseen (Pekkarinen 2011, 62). Törmäsin tähän myös omassa tutkielmassani. Ennen kuin pääsin kysymään lapsilta halukkuutta osallistua tutkimukseen, tuli minun hakea tutkimuslupa kaupungilta, joka osoitettiin kaupunkien ja kuntien sosiaalityönjohtajille sekä saada suostumus lapsen biologisilta vanhemmilta ja/tai huoltajilta ja sijaisvanhemmilta. Lisäksi tarvittiin myös sosiaalityöntekijöiden suostuvuutta auttamaan haastateltavien löytämiseksi ja sijaisvanhempien hyväksyntää tutkimukselle.

Liisa Nieminen (2010, 33) näkee kysymyksen lapsen osallisuuden päättämisestä ongelmallisena ja ristiriitaisena tutkimuksen teon ja tiedon tuottamisen kannalta. Kyseeseen tulevat viime kädessä perheen sisäiset toimintakäytännöt; miten paljon lapsen omalle mielipiteelle annetaan merkitystä. Aina ei lapsilla ja vanhemmilla ole yhteneväiset intressit, joten Nieminen (Mt., 33) näkee tarpeen haastatella lapsia ilman vanhemmilta tai muilta huoltajilta saatua lupaa. Huostaanotettujen lasten osalta tilanne on Niemisen (Mt.) näkökulmasta katsottuna juurikin ristiriitainen: Vanhempi, jonka luona lapsi ei asu ja jonka täysipäiväisestä hoidosta ja huolenpidosta vanhempi ei enää vastaa, saa päättää lapsen osallistumisesta tutkimukseen. En lähtisi haastattelemaan lapsia ilman vanhemman tai huoltajan suostumusta, mutta pohdin riittäisikö edellä mainitussa tilanteessa esimerkiksi vanhemman tiedottaminen tutkimuksesta ja varsinainen suostumus pyydetäisiin lapselta ja sijaisvanhemmilta.

2.3 Lasten tutkimiseen liittyvät eettiset kysymykset

Tutkittaessa sensitiivistä aihetta marginaaliryhmien parissa, voidaan kysyä onko tutkimus eettisesti oikeutettua? Tutkija ei voi lähestyä tutkittavia omien intressiensä pohjalta, vaan tutkijan tulee olla tietoinen tutkimuksen mahdollisista vaikutuksista tutkimuksensa kohderyhmään (Cater ja Øverlien 2013, 69). Riitta Granfeltin (2000, 111) mukaan on eettisesti perusteltua tehdä tutkimusta, joka edellyttää ihmisten luokse menemistä ja henkilökohtaista vuorovaikutusta: Huostaanotetun lapsen kokemuksista sukulaissijaisperheessä elämisestä ei voi kertoa muut kuin lapsi itse. Cater ja Øverlien (2013, 69) muistuttavat lisäksi, että mikäli emme kysy asioista suoraan lapsilta itseltään, emme voi ymmärtää lasten reaktioita tai käyttäytymistä, saati kehittää palvelujärjestelmää.

Yhteiskuntatieteissä tutkimuseettisten normien keskeisenä lähtökohtana ovat yksilön kunnioittamista ilmentävät arvot: Itsemääräämisoikeus, vahingoittumattomuus ja yksityisyyden kunnioittaminen. Tutkimuseettiset normit eivät sido tutkijaa laillisesti, mutta ne velvoittavat tutkijaa ammatillisesti. (Kuula 2006, 59-60; Rauhala & Vironkangas 2011, 239). Lasten tutkimukseen liittyvät eettiset periaatteet ovat pitkälti samat kuin aikuisten parissa tehtävän tutkimuksen osalta (Punch 2002, 1; Tinson 2009, 16), mutta niiden noudattamista painotetaan keskimääräistä voimakkaammin (Nikander ja Zechner

2006, 1). Näin pyritään takaamaan haavoittuvaksi luokiteltuun ryhmään kuuluvien tutkittavien itsemääräämisoikeus, yksityisyyden kunnioittaminen sekä vapaaehtoinen osallistuminen tutkimukseen (Kuula 2006, 147; Nikander & Zechner 2006, 1).

Susan Kirk (2006) nostaa esiin seuraavia eettisiä haasteita, joiden kohdalla lapsiin kohdistuvassa tutkimuksessa tulee olla erityisen sensitiivinen: valtasuhde tutkittavan ja tutkijan välillä, lasten riittävän ymmärryksen varmistaminen tutkimuksen luonteesta ja tarkoituksesta tutkimukseen osallistumisen taustalla sekä tutkimukseen osallistuvien henkilöllisyyden/yksityisyyden salaaminen. Lapsiin kohdistuvassa tutkimuksessa on aina läsnä aikuisen ja lapsen välinen luontainen valtasuhde (Ritala-Koskinen 2001, 76). Ritala-Koskisen (Mt.) mukaan sen myönteisenä seurauksena voidaan nähdä, että aikuinen voi esittää lapselle kysymyksiä ja olettaa lapsen vastaavan niihin rehellisesti. Kysyminen ja vastaaminen ovat tuttua lapselle muun muassa koulumaailmasta. Toisaalta asetelmassa piilee se vaara, että lapsi pyrkii vastaamaan oikeaksi olettamallaan tavalla ja mielistelemään aikuista. (Alasuutari 2005, 152.)

Valta-aseman poistaminen ei ole mahdollista. Vaikka tutkija pyrkisi hälventämään aikuisen ja lasten välistä valta-asemaa, säilyy heidän välisensä ero joka tapauksessa (Törrönen 2003, 39.) Linnavuori (2007) pyrki tutkimuksessaan vähentämään valtaasetelmaa ja tutkijan rooliaan haastattelun alussa pyrkimällä kiinnittämään lasten huomion arkipäiväisiin asioihin kyselemällä muun muassa lasten harrastuksista ja kiinnostuksen kohteista. Törrönen (2003) puolestaan antoi lapsille aikaa tutustua itsensä päiväkodissa työskennelleiden aikuisten kautta. Jokela (2013) häivytti valta-asemaa haluamalla ehdottomasti saada ensin lasten suostumuksen haastatteluun, ennen kuin aikuisilta kysytään lupaa tutkimukseen osallistumisesta. Näen myös oman tutkimukseni näkökulmasta keskeisenä lapsilta saadun kirjallisen suostumuksen, sillä se alleviivaa myös lasten itsemääräämisoikeutta korostaen tutkimuksen vapaaehtoisuutta. Esimerkiksi Linnavuori (2007) ja Huuemonen (2009) pyysivät kirjallisen suostumuksen vain lasten vanhemmilta, eivät lapsilta itseltään.

Pyydettäessä lapsia osallistumaan tutkimukseen on erittäin tärkeää, että he ymmärtävät kehitystasonsa mukaisesti tutkimuksen luonteen ja sen tarkoituksen (informed consent) (Nikander & Zechner 2006, 517; Lambert & Glacken 2011). Esimerkiksi Perkiö (2009) ja Hämäläinen (2012) lähettivät lapsille ja sijaisperheelle saatekirjeen, jossa he esittelivät tutkimuksen tarkoituksen ja kuvailivat haastattelumetodia ja sen lisäksi käytettäviä muita menetelmiä sekä toivat esiin tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta. Li-

säksi ennen haastattelun alkua oli tyypillistä, että tutkijat kävivät vielä lasten kanssa läpi tutkimuksen tarkoituksen ja toivat esiin, että lapsilla oli mahdollisuus kieltäytyä haastattelusta edelleen, mikäli he niin halusivat. (Ks. esim. Ritala -Koskinen 2001, Hämäläinen 2012.) Sovelsin Hämäläisen (Mt.) ja Perkiön (Mt.) esimerkkiä omassa tutkimuksessani lähettämällä lapsille suostumuskirjeet, joissa kerroin tutkimuksestani ja he saivat vielä ilmaista suostumuksensa haastatteluun. Lähetin suostumuskirjeet myös sijaisvanhemmille ja biologisille vanhemmille alustavan puhelinkeskustelun lisäksi.

Eettisesti kestävään tutkimukseen kuuluu myös tutkijan vastuu tutkimuksen kohderyhmästä. Tutkijan tulee olla erityisen valveutunut salassapitosäädösten kohdalla. Lastensuojelulain (13.4.2007/417) 25§ velvoittaa tiettyjä viranomaistahoja tekemään lastensuojeluilmoituksen tilanteen vaatiessa. Tutkijalla ei ole yleistä ilmoitusvelvollisuutta ja käytännössä häntä sitoo tietojen salassapito velvollisuus. Salassapitovelvollisuus kuitenkin väistyy, mikäli tutkija saa tutkimustyössään selville, että alle 18-vuotiaaseen kohdistuu laiminlyöntejä, vaaroja tai heitteille jättämistä tai lapsi itse vaarantaa terveytään ja kehitystään. (Kuula 2006, 96; Cater ja Øverlien 2013, 73.)

Tutkimuksen kannalta yksi haastavimmista vaiheista on tutkimukseen osallistuvien anonymiteetin varmistuminen, etenkin mitä sensitiivisemmästä aiheesta on kyse. Aineiston anonymisoinnilla tarkoitetaan suorien ja epäsuorien tunnisteiden poistamista aineistosta tai niiden muuttamista. Anonymisointi on onnistunut silloin, kun yksittäisiä tutkittavia ei voi aineistosta tunnistaa helposti. Toisaalta liian pitkälle viety anonymisointi voi vähentää aineiston tutkimusarvoa. (Kuula 2006, 112.) Tutkimukseni aihe on sensitiivinen ja aineiston koko huomattavan pieni, joten pohdin tarkoin miten varmistaa tutkittavien anonymiteetti. Osa tutkijoista keksii lapsille peite nimet. (Ks. esim. Linnavuori 2007 ja Eronen 2013.) Kuulan (2006, 215) mukaan erisnimien anonymisoinnissa peitenimien käyttö on parempi vaihtoehto, kuin nimen poistaminen kokonaisuudessaan tai erisnimen korvaaminen esimerkiksi kirjainmerkillä. Peitenimen käyttö säilyttää aineiston sisäisen koherenssin (Mt., 215).

Vastaajien uudelleen nimeäminen piirtää tutkimukseen osallistuvat konkreettisemmin, persoonina ja on luettavuuden kannalta mielekäästä. Edellä kuvattu vaihtoehto miellyttäisi myös itseäni, mutta sen käyttämisessä huolettava yksittäisen lapsen tunnistettavuus aineiston ollessa kooltaan pieni. Keksityt nimet paljastaisivat aineiston sukupuolijakauman ja lisääisivät lasten tunnistettavuutta. Jokela (2013) oli varovainen omassa tut-

kielmassaan käyttäen lasten kuvauksista sitaatteja irrallisina ja yksilöimättöminä. Myös itse päädyin tulosten esittelyssä Jokelan (2013) ratkaisuun.

Hämäläinen (2012, 90) pohtii edellä mainittujen lisäksi myös kirjoittamisen etiikkaa tutkittaessa sensitiivisiä, lapsiin kohdistuvia aiheita. Vaikka haastattelussa tavoittaisi lapsen sanoman, miten löytää oikea muoto ja oikeat sanat kokemuksen esille tuomiseen tutkielmaan? Granfeltin (2000, 113) mukaan eettisesti hyvin kirjoittaminen tarkoittaa tutkittavan ja hänen elämäänsä kunnioittavaa lähestymistapaa, jossa pyrkimyksenä on olennaisen tavoittaminen tutkittavan kertomuksen sisällöstä. Granfelt (2000,13) painottaa lisäksi, että on tärkeää käyttää vaikeista asioista sanoja, jotka eivät keinotekoisesti yritä häivyttää hankalaa todellisuutta. Sana – ja käsitevalinnoilla voi myös helposti leimata tutkimuksen kohteen. Mitätöivillä, leimaavilla käsitteillä voidaan vahvistaa vääristyneitä stereotypioita ja entisestään vaikeuttaa marginaaliryhmään kuuluvien asemaa. (Mt., 13-14.)

3 Sukulaissijaisperhehoito osana lastensuojelun sijaishuoltojärjestelmää

3.1 Taustalla huostaanotto

Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen juuret juontavat vuosisatojen taakse. Isättömiksi ja äidittömiksi jääminen oli yleistä jo 1600-luvulla, jolloin epävirallisilla turvaverkostoilla, kuten sukulais- ja naapuriyhteisöillä oli merkittävä rooli pääasiassa orvoiksi jääneiden turvattomien lasten huollon järjestämisessä. Suomalaisessa kulttuurissa vallitsi sukuvastuu, mikä tarkoitti, että sukulaisilla oli vähintäänkin moraalinen vastuu huolehtia omistaan. Vanhemmat saattoivat myös luovuttaa vapaaehtoisesti lapsiaan kasvateiksi, koska he eivät köyhyyydessään kyenneet elättämään suurta lapsilaumaa. Vielä 1900-luvun puolivälissä ei ollut ollenkaan epätavallista, että lapsi varttui muualla kuin syntymäkodissaan biologisten vanhempien luona. (Pulma 1987, 12-13; Niemi 2003, 11.)

Ensimmäinen lastensuojelulaki tuli voimaan 1937 (Eronen 2012, 31). Laki mahdollisti ensimmäisen kerran julkisen vallan erottaa sopimattomiksi katsotut vanhemmat kasvatustehtävästään. Vaikka lastensuojelulaki tuli virallisesti voimaan vasta 1930-luvulla, oli lapsia otettu huostaan orpoina ja hylättyinä sekä myös vastentahtoisesti jo 1800-luvun lopulta lähtien. Lastensuojelun alkuvaiheessa lapsia ymmärrettiin olevan kahta lajia: Turvattomat ja suojelun tarpeessa olevat orvot ja hylätyt lapset sekä koulupinnarit ja häiriköt. Näistä jälkimmäiset olivat köyhäinhoitolautakunnan intresseissä ja heihin kohdistettiin nykyistä huostaanottoa vastaavia toimenpiteitä. Sijoituspaikkana oli useimmiten laitoshoido, sillä koko 1900-luvun alun ajan laitoshoido oli syrjäyttänyt perinteistä suvun ja perheen piirissä tapahtunutta hoitoa. (Saurama 2004, 98-99.)

Laitoshoidoa kohtaan alkoi tapahtua vähittäinen muutos 1950-luvulta lähtien. Taustalla oli lisääntynyt ymmärrys lasta kohtaan. Tuolloin alkoi myös uuden lastensuojelulain työstäminen ja ensimmäisen lastensuojelulain kumonnut laki astui voimaan 1984. (Mt., 98.) Vuoden 1984 laki kumottiin uudella lastensuojelulaille 2007, johon on voimaan tulon jälkeen tehty muutoksia vuosina 2010 ja 2012. Myös uusi sosiaalihuoltolaki (1301/2014) aiheuttaa osaltaan muutoksia lastensuojelulakiin. (Ks. esim. www.thl.fi) Yhteistä eri vuosikymmeninä säädetyille lastensuojelulaille on ollut vastentahtoisien

huostaanoton säilyminen lapsen edun viimesijaisena turvaajana. Siinä missä aiemmin lastensuojelun pääpaino oli huostaanottoimenpiteissä (Saurama 2004, 99), korostuvat nykyään huostaanoton viimesijaisuus ja lapsen ja perheen auttaminen sekä tukeminen avohuollon tukitoimilla huostaanoton välttämiseksi (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 4§).

Avohuollon tukitoimien painottamisesta huolimatta huostassa olleiden määrä on merkittävästi lisääntynyt viimeisten parinkymmenen vuoden aikana (Eronen 2013, 19). Kun vielä 1990-luvun alkupuolella huostassa olleiden lasten määrä oli 0,6 % oli vastaava luku vuonna 2012 lähes yksi prosentti. Saman suuntaus on ollut nähtävissä myös Ruotsissa ja Norjassa. Huostaanotettujen lasten määrä on kasvanut erityisesti 16-17-vuotiaiden keskuudessa. Pienillä lapsilla huostaanotot ovat harvinaisempia, kuin lähes täysi-ikäisillä: Huostassa olleiden 0-2-vuotiaiden osuudet ovat pysytelleet 0,2 prosentissa viimeiset 20 vuotta (Lapsiasiavaltuutetun julkaisuja 2014). Sijaishuollolla tarkoitetaan nykypäivänä huostaanotetun lapsen hoidon järjestämistä oman kodin ulkopuolella perhehoidossa, laitoshoidossa tai muulla tarkoituksenmukaisella tavalla (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 49§.)

Huostaanotto prosessina

Huostaanotossa lapsen hoidon ja kasvatuksen vastuu siirtyy yhteiskunnalle (Niemi 2003, 14). Ennen huostaanoton valmistelua lapsi ja perhe ovat usein olleet lastensuojelun avohuollon asiakkaana pitkään, jopa vuosia. Lastensuojelulain 40§ (13.4.2007/417) velvoittaa sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen ottamaan lapsen huostaan ja järjestämään hänelle sijaishuoltopaikan, mikäli puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä. Lisäksi huostaanotto voidaan tehdä, mikäli lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.

Laissa painotetaan kohtaa *vakavasti vaarantaa*, joka tarkoittaa, että huostaanotto tulee aina tehdä harkiten ja tarkasti arvioiden. Samaisessa pykälässä painotetaan huostaanoton viimesijaisuutta nostamalla esiin avohuollon tukitoimien ensisijaisuus. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 40§). Avohuollon tukitoimenpiteillä laissa tarkoitetaan muun muas-

sa sosiaaliviranomaisten velvollisuutta tukea lasta ja perhettä taloudellisesti, esimerkiksi koulunkäyntiin ja harrastuksiin, tukihenkilön tai perheen järjestämisestä, perhetyöstä sekä muita lasta ja perheitä tukevia palveluja ja tukitoimia, esimerkiksi kunnallisen päivähoitopaikan hakemista lapselle. (Saastamoinen, 2010, 346.)

Perusteet ja edellytykset huostaanottoon ovat jokaisen lapsen kohdalla yksilöllisiä, eikä yhdenmukaista kaavaa huostaanottoprosessin läpiviemiseen ole. Taustalla on usein vanhempien väsymistä, mielenterveys- ja päihdeongelmia, lasten rajattomuutta, vanhempien uusavuttomuutta ja kyvyttömyyttä sekä vaikeuksia olla lapselle johdonmukainen auktoriteetti (Partanen 2005, 21; Räisänen 2008, 11–17; Korhonen 2008, 17; Hämäläinen, 2012, 56; Eronen 2013, 35–49). Huostaanotto lastensuojelun interventiona on yksi kovimmista yhteiskunnallisista tavoista puuttua ihmisten ja perheiden itsemääräämisoikeuteen ja aiheuttaa usein lapsissa ja biologisissa vanhemmissa vihaa, katkeruutta, hämmennystä ja epätietoisuutta (Pitkänen 2011, 39–82.)

Huostaanotto voidaan valmistella joko asianomaisten kanssa yhteistyössä tai tahdonvastaisesti. Suomessa huostaanotto perustuu useimmiten asianosaisten suostumukseen: Vain 18 prosenttia huostassa olleista lapsista oli sijoitettuna vastoin asianosaisten tahtoa vuonna 2012 (Säkinen ja Kuoppala 2013). Mikäli kaikki osapuolet suostuvat huostaanottoon, tekee sosiaalitoimen johtava viranhaltija päätöksen huostaanotosta ja lapsi siirtyy hänelle valittuun sijaishuoltopaikkaan. Vastentahtoisessa huostaanottoprosessissa huostaanottohakemus lähetetään hallinto-oikeuteen lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja hänen työparinsa valmistellessa huostaanottohakemuksen. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 43–44§.) Sosiaalityöntekijänä törmäsin myös tilanteisiin, joissa ennen huostaanottohakemuksen vireille laittoa lapsi oli sijoitettu kiireellisesti ja huostaanottohakemus valmisteltiin kiireellisen sijoituksen aikana.

Vanhemmille ja 12-vuotta täyttäneelle lapselle järjestetään virallinen kuulemistilaisuus ennen huostaanottohakemuksen lähettämistä. Kuulemistilaisuudessa asianosaiset saavat tutustua sosiaalityöntekijöiden selvitykseen huostaanottoon johtaneista syistä ja kirjata oman mielipiteensä huostaanotosta kuulemiskertomukseen. Useimmiten huostaanottoon on pyydetty lausuntoa myös muilta perheen kanssa työskennelleiltä viranomaistahoilta, joihin asianosaiset saavat tutustua. (Lastensuojelulaki 41§-44§ 13.4.2007/417; Saastamoinen 2010, 24–28; Aer, 2013, 82–95.)

Asianosaisilla on oikeus hakea muutosta sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen alaisen viranhaltijan tekemään päätökseen koskien huostaanottoa ja sijaishuoltopaikkaa.

(Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 89-90§.) Tahdonvastaisissa huostaanotoissa on tyyppillistä, että vanhemmat tai muut asianosaiset valittavat huostaanotosta ja hakevat suullista oikeuskäsittelyä. Suullisessa oikeuskäsittelyssä vanhemmat saavat esittää oman, vastakkaisen näkemyksensä lapsen käyttäytymisestä, ongelmien vakavuusasteista tai perheen nykytilanteesta. (Korpinen 2008, 103–107.) Huostaanotto voidaan vastustuksesta huolimatta laittaa välittömästi täytäntöön (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 91§, Hiitola & Heinonen, 2009, 5-6). Huostaanottopäätös on voimaan tullessaan aina väliaikainen ja suunnitelmallinen työskentely perheen jälleenyhdistämiseksi tulisi aloittaa niin pian kuin se lapsen etu arvioiden on mahdollista (Lastensuojelulaki 30§ 13.4.2007/417; Pitkänen, 2011, 76–77; Aer 2013, 105).

Huostaanoton vaikutus lapsen hyvinvointiin ja läheissuhteisiin

Huostaanotto ja sijoitus muuttavat lapsen elämässä lähestulkoon kaiken: Arki, jonka lapsi on tuntenut ja oppinut hallitsemaan, muuttuu täysin ja usein näin voi käydä lyhyellä varoitusajalla. Sijoituksen myötä lapsen sosiaalinen verkosto ja elinympäristö muuttuvat. Huostaanoton myötä lapsi eroaa vanhemmistaan ja useimmiten myös vanhat ystävät ja koulu/päiväkoti vaihtuvat. (Törmikoski-Hampf 2008, 182.) Yhdysvaltalaiset tutkijat Monique Mitchell ja Leon Kuczynski (2010) haastattelivat tutkimuksessaan kahtakymmentä huostaan otettua lasta selvittääkseen heidän kokemuksiaan huostaanotosta. Tutkimuksessa kävi ilmi, että lapset kokivat stressaavaksi huostaanottoon liittyneen epätietoisuuden tunteen. Epätietoisuus ilmeni muun muassa suhteessa huostaanoton syihin, tulevaan sijoituspaikkaan ja sijaisvanhempiin sekä epätietoisuuteen siitä, miten biologisille vanhemmille käy ja näkeekö heitä vielä. Lasten tunneskaala vaihteli pelokkaasta surulliseen ja vihaiseen.

Myös Elina Liinamaan (2015) tutkimuksessa lapset ja nuoret kertoivat muistavansa huostaanotto tilanteet rauhattomina ja jännitteisinä sekä tunteneensa epätietoisuutta huostaanoton syystä ja tarkoituksesta. Myös pelko siitä, näkeekö biologista vanhempaa enää koskaan, oli tyyppillistä haastatelluille. Hämäläisen (2012) tutkimuksessa epätietoisuus tuli esiin lasten vaikeutena saavuttaa kokemusta pysyvästä perheestä kodin ja perhesuhteiden ollessa jatkuvan muutosuhan alla johtuen huostaanoton väliaikaisesta luonteesta. (Ks. myös Saarela 2008 ja Niemi 2003.)

Lapsen huostaanotto kodin ulkopuolelle merkitsee muutoksia myös vanhemmuudessa. Uudenlaiseen vanhemmuuteen sopeutuminen edellyttää oman roolin pohtimista ja vanhemmuuden merkityksen ymmärtämistä lapsen näkökulmasta käsin. (Pitkänen 2011, 97.) Moni vanhempi ei oman vaikean elämäntilanteensa tai esimerkiksi heikkolahjaisuutensa vuoksi siihen kykene. Jotkut ymmärtävät sen ajan kuluessa, kuten Pitkäsen (Mt.) tutkimuksesta kävi ilmi. Sonja Rautakorpi (2007) tutki huostaan otettujen lasten äitien kokemuksia huostaanotosta ja toi esiin, että sopeutumiseen vaikutti se onko äiti kokenut huostaanoton oikeudenmukaisena ja ymmärtänyt syyn huostaanottoon. Gillian Schofield ja Emma Ward (2010) näkivät vanhempien hyväksymiseen vaikuttavan suuresti sen, kuinka hyvin lapsella sijaisperheessä menee ja miten lapsi siellä viihtyy.

Tutkimukset osoittavat, että biologisten vanhempien ja lasten väliset tapaamiset huostaanoton aikana ovat tärkeitä lasten identiteetin ja oman historiansa ymmärtämisen vuoksi. (Esim. Valkonen, 1995, 42; Sinkkonen 2001, 164–165; Pitkänen 2011, 23). Tapaamisia tuetaan sosiaalitoimesta ja useimmiten lapset toivovat tapaamisia, mutta tapaamisia on verrattain vähän. Tapaamisten epäsäännöllisyyden ja vähäisyyden taustalla on useimmiten toteutumattomat tapaamiset biologisista vanhemmista johtuvista syistä. (Saarela 2008; Marjomaa & Laakso 2010; Hämäläinen 2012.)

Virpi Kujala (2003) huomasi biologisten vanhempien kanssa työskennellessään, kuinka etenkin huostaanoton alkuvaiheessa vanhempi tarvitsee vahvaa ulkopuolista tukea kriisitilanteesta selviämiseen ja yhteistyön aloittamiseen. Vanhemmalla voi olla vaikeuksia tavata lasta säännöllisesti voimakkaan syyllisyyden ja häpeän tunteidensa vuoksi. Mikäli vanhemmalla ei ole käsitystä oman vanhemmuuden merkityksestä lapsen kannalta, saattaa hän luopua yhteydenpidosta lapseen ajatellen sen olevan lapsen parhaaksi. (Pajari 2013, 20.)

Biologisten vanhempien lisäksi tärkeitä läheissuhteita ovat sisaruussuhteet ja isovanhemmat, etenkin jos suhteet vanhempiin ovat etäiset ja/tai viileät (Saarela 2008, 66; Huuromon 2009, 56). Huostaanoton myötä sisaruussuhteet ja suhteet muihin läheisiin voivat katketa, mikäli lapsia ei voida sijoittaa samaan sijaishuoltoon tai sisarukset jäävät biologisten vanhempien luokse. Yhteydenpito sisarusten ja muiden lähisukulaisien kanssa on sijaisvanhempien tai sijaishuoltoon henkilökunnan aktiivisuuden ja sosiaalityöntekijöiden tuen varassa. Pelkkä lapsen toive tapaamisten suhteen ei yksinään riitä. (Hämäläinen 2012, 189; Niskanen 2014, 99.) Toisaalta huostaanotto voi myös vahvistaa sisaruussuhteita (Niskanen 2014).

Huostaanoton traumatisoivasta ja stressaavasta luonteesta huolimatta, lapset selviytyvät elämässä eteenpäin, eläen suhteellisen tavanomaista arkea muiden ikätovereidensa tavoin. Näin etenkin niiden lasten kohdalla, joiden osalta huostaanotto on tapahtunut lasten ollessa alle 12-vuotiaita. (Heino & Johnson 2010, 280–281.) Ongelmat ja puutteet lasten päivittäisessä hoivan- ja huolenpidossa, jotka huostaanoton hetkellä uhkasivat vakavasti vaarantaa lapsen kasvua ja kehitystä, oli useimmiten saatu poistettua sijoituksen kuluessa. Sosiaalityöntekijöiden näkemysten mukaan lasten tilanne oli muuttunut huostaanoton myötä turvallisemmaksi ja paremmaksi. (Eronen 2013.)

Sijaishuoltoapaikan valinta

Huostaanottoon vaadittavien perusteiden ja edellytysten täytyessä ja huostaanottoa valmisteltaessa lapselle tulee valita hänen tarpeitaan parhaiten vastaava sijaishuolto-apaikka. Valintaa tehdessä tulee ottaa huomioon, mitkä ovat sijaishuollon taustalla olevat ja sijaishuollon tarpeeseen johtaneet fyysiset, psyykkiset, emotionaaliset ja sosiaaliset tuen tarpeet. Lisäksi tulee huomioida lapsen sisaruussuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitäminen sekä lapsen hoidon jatkuvuus. (Saastamoinen 2010, 102–103.) Lisäksi valintaan vaikuttaa sijaishuoltoapaikan sijainti yhteydenpidon kannalta sekä sijaisperheen oma tilanne (Janhunen 2008, 135).

Sijaishuoltoapaikan valintaa ei voi tehdä kiireellä ja sen on aina perustuttava lapsen etuun. Usein käy niin, että ennen pysyvään sijaishuoltoapaikkaan siirtymistä lapsi on voinut olla sijoitettuna joko lastensuojelulaitoksessa tai lyhytaikaista perhehoitoa harjoittavassa sijaisperheessä. Joskus lapsi voi joutua odottamaan pysyvämpää perhettä pitempään ja vaihtamaan paikkaa useammin. (Eronen 2013, 21.) Lastensuojelulakia (2007/417) uudistettiin vuonna 2012. Tuolloin astui voimaan velvoite perhehoidon ensisijaisuudesta laitoshoitoon nähden. Laitoshoittoa voidaan järjestää, vain jos lapsen edun mukaista sijaishoittoa ei voida järjestää riittävien tukitoimien avulla perhehoidossa tai muualla. (Lastensuojelulaki 50§ 8.4.2011/316.)

Lapsi voidaan sijoittaa käytännössä lastensuojelulaitokseen, perhekotiin tai perhehoitoon. Perhehoito käsittää myös sukulais- ja läheisverkosto sijoitukset. Suomalainen sijaishuoltojärjestelmä vastaa muiden pohjoismaiden vastaavia; Esimerkiksi Tanskassa lastensuojelun sijaishuoltojärjestelmä rakentuu perhehoidon ja laitoshoidon ympärille,

laitoshoidon korostuessa etenkin teini-ikäisten ja sitä vanhempien nuorten kohdalla (Fallesen ym. 2014). Sen sijaan Amerikassa suositaan perhehoitoa: Yli kolmasosa sijaishuollon tarpeessa olevista lapsista sijoitetaan perhehoitoon (Mt. 2014).

Arvioidessa lapselle parasta mahdollista paikkaa, on tärkeää, että sosiaalityöntekijä tietää sijoitetun lapsen ja hänen perheensä taustat ja ongelmat (Eronen 2013.) Uusi lastensuojelulaki korostaa lapsen läheisverkoston kartoitusta sijoituspaikkaa etsiessä (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 32§). Biologisten vanhempien ja lapsen oma mielipide sijoituspaikkaan liittyen ovat tärkeitä ja heidät pyritään aina kuulemaan ennen sijoitusta. Sosiaalityöntekijät tutustuvat tulevaan sijaishuoltopaikkaan käymällä paikan päällä ja haastatteleamalla sijaisvanhempia. Ihanteellista olisi, mikäli vanhemmat kykenisivät tässä vaiheessa työskentelyä sitoutumaan ja olemaan mukana sijaishuoltopaikkaa valitessa. (Heinjoki ym. 2005, 34.)

3.2 Sukulaissijoitukset perhehoidon järjestämisen muotona

Lapsella on oikeus kasvaa perheessä, olipa kyseessä sitten biologinen perhe, sijaisperhe tai adoptioperhe (Arnkil-Tervonen 2008). Vuonna 2012 suomessa puolet (50 %) huostaan otetuista lapsista sijoitettiin toiseen perheeseen, reilu neljännes (27%) laitoshoidon ja liki viidennes (18 %) ammatilliseen perhekotihoitoon. Sijoituspaikassa korostuvat alueelliset erot: Ahvenanmaalla lähes kaikki huostaan otetut lapset pääsivät perhehoitoon, kun esimerkiksi Varsinais – Suomessa yli 40 % sijoittui laitoshoidon. (Lapsiasia- valtuutettu 2014.)

Norjassa ja Ruotsissa perhehoidon ensisijaisuuteen on otettu laissa kantaa jo 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa. Ruotsissa on Suomen tavoin korostettu huostaanoton väliaikaisuutta, mutta mikäli sijoitus on jatkunut kolmen vuoden ajan samassa perheessä, tulee selvittää, olisiko lapsen edunmukaista siirtää lapsen huoltajuus sijaisvanhemmille. Norjassa puolestaan läänin sosiaalilautakunta voi päättää, että huostaan otettujen lasten vanhemmilla ei ole lainkaan oikeutta tavata lasta ja antaa lapsi adoptoitavaksi, mikäli on arvioitu vanhempien olevan pysyvä luonteisesti kyvyttömiä hoitamaan lastaan. (Korhonen-Puustinen & Pösö 2010, 14.)

Suomessa perhehoidon tilanteeseen on herätty verrattain myöhään lainsäädännön tasolla. Lastensuojelun perhehoidosta tuli ensisijainen sijaishuollon muoto 1.1.2012 alkaen (Lastensuojelulaki 2011/316). Etenkin pienten lasten kohdalla olisi erityisen suotavaa löytää perhesijoituspaikka mahdollisimman pian sijoituksen alkamisesta. Perhehoidolla tarkoitetaan lapsen tai nuoren hoidon, kasvatuksen ja muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä kodin ulkopuolella, joko sukulaisperheessä, läheisten luona tai eisukulaissijaisperheessä. Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle lapselle tai nuorelle mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon, läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää lapsen perusturvallisuutta ja sosiaalista kehitystä. (Lastensuojelulaki 50§/8.4.2011/316; Saastamoinen 2010, 7-8.)

Perhehoitoa säätelee lastensuojelulaki, perhehoitajalaki ja sosiaalihuoltolaki. Perhehoitaja ei ole työsuhhteessa, vaan sijoittaja kunta tekee perhehoitajan kanssa toimeksiantosopimuksen, jossa määritellään lapsen asiakassuunnitelmaa mukailleen perhehoidon tarkoitus ja tavoitteet, hoitopalkkion ja kulukorvauksen määrä ja vapaan korvaaminen perhehoitajalle, erityistuen tarpeet sekä sopimuksen voimassaolo. (Perhehoitajalaki 1§ & 4§1992/312; Hakkarainen ym. 2014, 4-6 .)

Vuonna 1992 voimaan tullut perhehoitajalaki (1992/312) edellyttää, että sijaisvanhemaksi alkava, myös sukulaissijaisvanhempi, suorittaa ennen sijoitusta hyväksytysti pride-sijaisperhevalmennuksen riippumatta sijaisvanhemmaksi pyrkivän koulutuksesta tai työkokemuksesta. Sukulaissijoituksissa pride-valmennus tulee käydä viimeistään vuoden sisällä sijoituksen alkamisesta.

Sukulaissijoitukset

Historian saatossa lapsia on hoidettu paljon sukulaisten hoivissa biologisten vanhempien ollessa kyvyttömiä huolehtimaan jälkikasvustaan. Historiasta huolimatta sukulaissijaishoito on melko uusi lastensuojelun virallinen toiminta muoto sijaishuollon kentällä Amerikassa, Australiassa ja Länsi-Euroopassa (Holtan, 2008). Tutkimuskirjallisuudessa termi ”kinship foster care” (sukulaissijaishoito) lanseerattiin ensimmäisen kerran 1990-luvun alussa Amerikassa (Linderot 2006, 3). Rob Geenin (2004) mukaan sukulaissijoituksella voidaan laajimmillaan tarkoittaa tilanteita, joissa lapsi asuu joko sukulaisten tai lapselle läheisen henkilön luona. Sama pätee myös viralliseen lastensuojelujärjestel-

mään: termillä ”kinship care” viitataan sukulaisten lisäksi henkilöihin, joilla on läheinen suhde lapseen, kuten esimerkiksi kummitäti tai pitkäaikainen perhetuttu.

Suomessa lastensuojelua koskevassa kirjallisuudessa ei ole tarkoin määritelty, miten suku, sukulaissijaisvanhemmuus ja sukulaissijoitus profiloidaan (Viisainen & Lipponen 2012, 5). Myöskään lastensuojelulaista ei löydy määritelmää sukulaissijoituksista (Kois-ti-Auer, 2008, 18). Pesäpuun Ry oppaassa sukulaissijoitusta harkitsevalle (2010) sukulaissijoitus määritellään lapsen hoidon järjestämisenä läheisten henkilöiden tai sukulaisten yksityiskodissa, jonka sosiaalitoimi on hyväksynyt sijaiskodiksi. Sukulaiseksi luokitellaan lapsesta erillään asuva vanhempi ja lapselle läheinen henkilö tai perhe, johon lapsella on jo olemassa tunneside.

Amerikassa sukulaissijoitusten merkitys on kasvanut 1980-luvulta lähtien: Tutkijat ovat arvioineet, että joidenkin osavaltioiden alueella jopa 60 prosenttia sijoitetuista lapsista asuu sukulaissijaisperheessä. Samankaltainen suuntaus on myös Australiassa ja Uudessa-Seelannissa. Sen sijaan Englannissa sukulaissijoitukset ovat olleet marginaalissa 2000-luvulle saakka: Vuonna 2005 vain 12 prosenttia huostaan otetuista lapsista oli sijoitettuna sukulaissijaisperheeseen. (Farmer & Moyers, 2008.)

Suomessa lastensuojelun virallisen sijaishuoltojärjestelmän suhtautuminen sukulaisperheisiin on vaihdellut eri aikakausina. Yleisesti nähdään, että 1980-luvun puoliväliin saakka sukulaisperheitä käytettiin usein sijoitusvaihtoehtona, mutta hoitotyön ammatillistamispyrkimysten ja yhteiskunnallisen rakennekehityksen myötä niiden käyttö väheni. Tuolloin sijaa sai systemaattinen vieraiden sijaisperheiden etsiminen ja valmentaminen. (Laisi 2011.) Myös Ruotsissa on nähtävissä samantapainen kehityskulku: Leena Lindin (2006, 11) mukaan sukulaissijoitukset vähenivät huomattavasti, koska sosiaalialalla alkoi vallita käsitys, että sukulaiset eivät olleet oikea vaihtoehto. Sosiaalinen perimä tuli katkaista sijoittamalla lapset vieraaseen perheeseen, uuteen ”maaperään”, jossa lapsilla oli paremmat mahdollisuudet kasvaa, kuin heidän vanhemmillaan oli ollut.

Vuonna 2007 uudistuneessa lastensuojelulaissa (2007/417) korostettiin läheisverkoston merkitystä toteamalla, että ”ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle on selvitettävä lapsen vanhemman, jonka luona lapsi ei pääasiallisesti asu, sukulaisten tai muiden lapselle läheisten henkilöiden mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistua lapsen tukemiseen” (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 32§). Laki uudistukselta huolimatta sijoitukset lapsen läheisverkostoon ovat yleistyneet hitaasti. Vuonna 2013 sijaisperheisiin sijoitetuista lapsista 12 prosenttia oli sijoitettu sukulais- – tai läheisper-

heisiin. Vuonna 2012 valmistuneen Pohjoismaisen selvityksen mukaan vastaava osuus esimerkiksi Ruotsissa oli 20 prosenttia, Norjassa 22 prosenttia ja Islannissa 30 prosenttia (STT, 2015).

Sukulaissijoitukset on perinteisesti jaettu epäviralliseen ja viralliseen sijoitukseen. Epävirallisella viitataan sijoitusmuotoon, jossa sukulaiset ja biologiset vanhemmat ovat keskenään sopineet lapsen asumisjärjestelyistä. Virallisella sukulaissijoituksella puolestaan tarkoitetaan tilannetta, jossa perheeseen on tehty lastensuojelun interventio ja lapsi on sijoitettuna sukulaistensa luona. Jyrkkä jako epäviralliseen ja viralliseen sijoitukseen sulkee pois muut muodot, joilla lapsia on hoidettu sukulaisten parissa. (Geen, 2004.) Esimerkiksi vanhemman sairastuessa vakavasti voidaan oheishuoltajuutta hakea lapsen sukulaiselle ilman lastensuojelun interventioita (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoi-keudesta 8.4.1983/361 4§; Geen 2002).

Sukulaissijaisvanhemmaksi tulo on erilainen prosessi, kuin sijaisvanhemmaksi ryhtyminen yleensä. Sukulaissijaisvanhemmaksi ryhdytään usein tilanteessa, jossa perheen – tai lähisuvun jäsen tarvitsee apua, ei siksi, että perheeseen välttämättä haluttaisiin lapsi tai siksi, että sijaisvanhemmuus elämäntapana kiinnostaisi. Sukulaissijaisvanhemmuuden taustalla on nähtävissä neljä ulottuvuutta, jotka vaikuttavat päätökseen ottaa lapsi luokseen: kiintymys lapseen, suvun koossa pitäminen, vanhempien auttaminen ja ulkopuoliset tekijät. (Barrat & Granville 2006, 170; Koisti-Auer 2007, 6; ks. myös Lipponen & Viisainen 2012.) Lapset, jotka sijoitetaan sukulaisperheisiin, tulevat usein kodista, jossa vanhemmilla on päihdeongelma. Taustalla on harvoin fyysistä kaltoin kohtelua tai seksuaalista hyväksikäyttöä (Barrat & Granville 2006 162; Arkimies 2008, 126–127).

Kansainvälisissä tutkimuksissa sukulaissijaisvanhempien profiiliin on liitetty köyhyyttä, yksinhuoltajuutta ja haastavia asuinolosuhteita sekä sairastavuutta (Esim. Farmer & Moyers 2008; Valle ym. 2011; Selwyn & Nandy 2012; Farmer ym. 2013). Suomalaisen tutkimuksen piirtämä kuva sukulaissijaisvanhemmista- ja perheistä on huomattavasti myönteisempi. Koisti-Auerin (2008) mukaan yksinhuoltajia on suhteutettuna saman verran kuin suomalaisissa lapsiperheissä yleensä (noin viidennes) ja avioliitto on selkeästi yleisempää kuin avoliitto. Sukulaissijaisvanhempien koulutusaste on samaa tasoa kuin keskimäärin 15 vuotta täyttäneen koko väestön. Useimmilla sukulaissijaisvanhemmista taloudellinen tilanne on moitteeton. Myös terveyden tila koettiin sukulaissijaisvanhempien keskuudessa hyvänä ikätasoon katsomatta. Yhtäläisyyksiä kansainväliseen tutkimukseen löytyi sen sijaan sukulaissuhteen muodosta, eli noin puolet sukulais-

sijaisvanhemmista oli isovanhempia, kolmannes setiä, tätejä ja enoja ja loput muita sukulaisia ja sisaruksia. (Farmer & Moyers 2008; Koisti -Auer, 2008.)

3.3 Sukulaissijoituksen mahdollisuudet ja haasteet

Sukulaissijoitusten vaikutuksesta lapsiin ja lapsuuden muodostumiseen tiedetään Suomalaisen tutkimuksen piirissä lähinnä sijaisvanhempien näkökulmasta. Anna-Liisa Koisti-Auer (2008) tutki väitöskirjassaan sukulaissijaisvanhemmuuden profiilia. Sosiaalityön opiskelijat Marika Vuoristo (2011) sekä Riikka Lipponen ja Paula Viisainen (2012) tutkivat pro gradu – tutkielmissaan sukulaissijaisvanhempien kokemuksia sukulaissijaisvanhemmuudesta. Nina Laisi (2011) puolestaan tutki pro gradussaan sukulaissijaisperheessä eläneiden, jo aikuistuneiden miesten ja naisten kokemuksia sukulaissijaisperheessä elämisestä. Kohderyhmän joukossa oli sekä epävirallisessa että virallisessa sukulaissijoituksessa olleita henkilöitä.

Yleisempää sijaishuollon tutkimukseen liittyen on, että sukulaissijoituksia sivutaan aineiston esittelyn ja analyysin vaiheessa. (Ks. esim. Hämäläinen 2012.) Myös ruotsalainen tutkija Sofia Linderot (2006) totesi sukulaissijoituksiin liittyvää lisensiaatin työtä tehdessään, ettei Ruotsissa ollut tuolloin tehty tutkimusta pelkästään sukulaissijoituksiin liittyen, vaan aihetta oli sivuttu muiden sijaishuoltoa tai perhehoitoa koskevien tutkimusten yhteydessä. Kansainvälisesti kiinnostus sukulaissijoituksia kohtaan on ollut suurempaa ja tutkimuksia on tehty myös lasten näkökulmista. Muun muassa australialaiset tutkijat Gibbons ja Mason (2003), Spence (2004) sekä Kiraly ja Humphreys (2013) kartoittivat lasten näkökulmaa sukulaissijoituksiin liittyen. Englannissa Algate ja Mcintosh (2006) sekä Hunt ym. (2010) haastattelivat tutkimuksissaan huostaan otettuja, sukulaissijoituksessa olevia lapsia. Pohjoismaissa sukulaissijoituksia lastennäkökulmasta on tutkinut muun muassa Holtan (2008). Lisäksi kansainvälisellä kentällä on tehty useita tutkimuksia, joissa on haastateltu sekä epävirallisessa, että virallisessa sukulaissijoituksessa olevia lapsia ja nuoria (Messing 2006, Farmer & Moyers 2008; Burgess ym. 2010).

Suhtautuminen sukulaissijoituksiin on nähty tunnepitoisena ja kaksijakoisena: Vastakkain ovat olleet verkostoteorian ja sosiaalisen perimän – teorian kannattajat. Verkosto-

teorian mukaan on tärkeää, että lapsi voi pysyä omassa sukulaispiirissään, joka takaa ihmissuhteiden ja identiteetin jatkuvuuden. Sosiaalisen perimän kannattajat puolestaan ovat sitä mieltä, ettei lasta pitäisi sijoittaa samaan hankalaan ympäristöön, jossa hänen vanhempansa ovat kasvaneet. (Taskinen 2006, 3.) Myös ikäkysymys on ollut vahvasti esillä sukulaissijoituksissa: Jaksako iäkkäämpi mummon hoitaa pientä lapsenlastaan tai asettaa teini-ikäiselle riittävät rajat (Lind 2006, 3). Ikääntyminen ja voimavarojen rajallisuus näkyvät usein rajojen asettamisessa sekä lasten ja nuorten erilaisten tarpeiden ymmärtämisessä. Tätä kuitenkin kompensoivat iän myötä karttuneet kokemus ja kärsivällisyys, jotka auttavat kasvatustehtävässä. (Arkimies 2008, 131; Lavonius 2014, 1.)

Sukulaissijoituksilla on arvioitu olevan lukuisia hyviä tekijöitä huostaan otettujen lasten kasvuun ja kehitykseen liittyen. Tutkimusten mukaan läheis- ja sukulaisverkosto sijoitukset ovat kestoaltaan pidempiä kuin vastaavat sijoitukset ulkopuoliseen sijaisperheeseen (Koh, 2010, Vuoristo, 2011). Näin erityisesti siinä tapauksessa, jolloin lapsi on sijoitettuna isovanhemmilleen (Männikkö, 2011, 7). Suvussa on erityistä tietoa lapsen ja hänen perheensä elämästä ja sukulaissijoitus tukee lapsen identiteetin muodostumista sekä vahvistaa yhteenkuuluvuuden tunnetta sijaisperheeseen (Koisti-Auer 2006, 3).

Toimivan yhteistyön ja yhteydenpidon rakentaminen sijaisperheessä olevan lapsen biologisiin vanhempiin on usein vaativa ja aikaa vievä prosessi. Prosessia voi verrata ydinperheen vanhempien avioeroon, jolloin vanhempien roolit ja suhteet joudutaan uudelleen määrittelemään (Kääriäinen 2008, 82-83). Sukulaissijoituksessa perheet ovat tuttuja ja läheisiä toisilleen jo entuudestaan, joten yhteydenpito on vaivattomampaa (Linderot 2006, 123; Arkimies 2008, 125). Tuttuuden vuoksi lasten on myös luontevampaa puhua vanhemmistaan sukulaissijaisperheessä (Lind 2006, 11).

Sukulaissijoituksessa olevilla lapsilla on enemmän kontaktia vanhempiinsa ja vanhempien on helpompaa käydä tapaamassa lapsia sukulaisten luona, kuin vieraassa perheessä. Lapsilla on myös vähemmän ongelmia, verrattuna lapsiin, jotka on sijoitettu vieraaseen perhehoitoon tai laitokseen. (Flynn 2002; Lind 2006, 11.) Lisäksi sukulaissijoitusten on arvioitu olevan lapsille vähemmän traumaattisempia ja psyykkisesti helpompia käsitellä. Sukulaissijaisperheeseen sijoitetuilla lapsilla lähiympäristö ja - yhteisö säilyy usein samana ja esimerkiksi kaveriverkosto ei vaihdu (Geen 2004). Lapsi on myös vähemmän leimaantunut asuessaan sukulaissijaisperheessä (Koisti-Auer 2006, 3). Lapsen on helpompaa kerto koulussa tai päiväkodissa asuvansa tädilläään tai mummon luona (Arkimies 2008, 125).

Sukulaissijoituksissa on nähtävissä myös riskitekijöitä, kuten muissakin lasten sijoitusvaihtoehtoissa. Lasten sijoittamista sukulaisperheisiin on nähty ongelmallisena muun muassa tilanteissa, joissa taustalla on fyysistä ja/tai seksuaalista kaltoin kohtelua ja hyväksikäyttöä. Huolena on nähty sukulaisten kyky turvata lapsen tilanne ja kaltoin kohtelun ja/tai hyväksikäytön jatkuminen. (Peters 2005.) Myös sukulaisten kyky rajoittaa ja valvoa biologisten vanhempien ja lasten tapaamisia on nähty haastavana: On pelätty, että biologiset vanhemmat tulevat ja menevät niin kuin haluavat (Linderot 2006, 124). Mikäli sukulaissijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välit ovat hankalat, voi lapsen ja vanhemman välinen kontakti estyä tai katketa herkemmin, sillä sijaisvanhempien objektiivisuus on haastavampaa kuin ei-sukulaissijoituksissa.

Mikäli tunteita ei kyetä käsittelemään, voi sijaisvanhempien kokema viha omaa lastaan tai perheenjäsentä kohtaan siirtyä lapsen kokemukseen ja rajoittaa suhdetta biologisiin vanhempiin (Vuoristo 2011, 71) tai lapsi voi joutua keskelle sukukonfliktia (Linderot 2006, 125). Sukulaissijoitusten on arvioitu myös johtavan ei-sukulaissijoituksia harvemmin lapsen kotiinpaluuseen ja huostaanoton purkuun. Tämän katsotaan johtuvan vanhempien tyytyväisyydestä sukulaissijoituksiin ja heikentyneempään motivaatioon oman tilanteen muutokseen lapsen kotiinpaluun mahdollistamiseksi. (Geen 2004.)

Sukulaissijoitusten myönteisenä puolena on nähty sijoituksen alkuvaiheesta lähtien vahva kiintymyssuhde lapsen ja sijaisvanhempien välillä (Linderot 2006; Lipponen & Viisainen 2012). Sukulaissuhteeseen liittyvät vaikeudet voivat puolestaan liittyä tilanteisiin, joissa sijaisvanhemmat tuntevat syyllisyyttä vanhempien ongelmista ja lapsen tilanteesta tai syyttävät ja haukkuvat biologisia vanhempia perheen tilanteesta lasten kuullen (Kroll 2007, 90). Sukulaissijoituksissa on usein myös roolikonflikteja johtuen sukulaisuuden ja vanhemmuuden ristiriidasta. Esimerkiksi isovanhemmat ovat voineet joutua luopumaan tavanomaisesta mummon ja papan roolista siirtyessään vastuullisen kasvattajan rooliin. Silti lapsi kutsuu isovanhempia ”mummoksi” ja papaksi”. (Aho 2003, 86-88; Linderot, 2006, 125.)

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Taustalla fenomenologis – hermeneuttinen tutkimussuuntaus

Tutkimukseni paikantuu laadullisen tutkimuksen kenttään, jolla tarkoitetaan ihmisen ja hänen kokemusmaailmaansa tutkimista (Varto 1992). Sirkka Hirsjärven ym. (2009, 161) mukaan laadullisessa tutkimuksessa on kyse todellisen elämän kuvaamisesta. Kuvaamiseen sisältyy ajatus siitä, että todellisuus on moninainen. Laadullista tutkimusta tehdessä tulee ottaa huomioon, että todellisuutta ei voi pilkkoa osiin, vaan tapahtumat muovaavat samanaikaisesti toinen toistaan paljastaen monensuuntaisia suhteita. Tutkimuskohdetta pyritään tutkimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Myös Juha Varto (1992, 23) on samoilla linjoilla Hirsjärven ym. (Mt.) kanssa todetessaan, että laadullisessa tutkimuksessa ihmistä ja hänen maailmaansa voidaan tarkastella elämismaailmana.

Elämismaailma on niiden merkitysten kokonaisuus, joka muodostuu yksilön, yhteisön, sosiaalisen vuorovaikutuksen, arvotodellisuuden ja yleisesti ihmisten välisten suhteiden kohteista. Nämä yksittäiset tutkimuksen kohteet saavat merkityksensä ja lähtökohtansa ihmisen kokemustodellisuudesta, joka on koko ajan läsnä ja valmiina, yhtä aikaa muuttavana ja muutettavana. (Varto 1992, 23-24.) Laadullisessa tutkimuksessa elämismaailmaa tarkastellaan merkitysten maailmana, jossa merkitykset ilmenevät ihmisen toimina, päämäärien asettamisena, suunnitelmina ja muilla ihmisestä lähtöisin olevina ja ihmiseen päätyvinä tapahtumina (Varto 1992, 24; Alasuutari 1995, 21).

Laadullisessa tutkimuksessa on useita tutkimussuuntauksia, joista valita sopivin omaan tutkimukseen. Tutkimussuuntauksen valintaan vaikuttavat muun muassa ontologiset ja epistemologiset käsitykset tutkittavasta. Ensin mainitulla tarkoitetaan sitä, millaiseksi tutkittavan ilmiön luonne ymmärretään. Jälkimmäinen puolestaan haastaa pohtimaan, millä metodilla pystytään parhaiten lähestymään tutkimuskohdetta (Hirsjärvi ym. 2009, 129-130). Tutkimukseni tavoitteena on tuoda esiin huostaan otettujen lasten kokemuksia sukulaissijaisperheessä elämisestä kysymällä asioita suoraan lapsilta itseltään, sillä koen lapset aktiivisina toimijoina, joiden näkemyksille on annettava tilaa. Tutkimusmenetelmäkseni valikoitui fenomenologis-hermeneuttinen tutkimussuuntaus, sillä ymmär-

rän fenomenologien tavoin ihmisyksilön rakentuvan suhteessa maailmaan, jossa he elävät, ja jota he itse myös rakentavat (Laine 2010, 30).

Fenomenologiassa tavoitteena on ymmärtää kokemuksellinen ilmiö sellaisena, kuin se on ja kuvata se niin, että se säilyttää oman merkitysyhteytensä, muuttumatta tutkijan merkitysyhteydeksi (Lehtomaa 2005, 163; Laine 2010, 29). Varton (1992, 86) mukaan fenomenologiassa on pyritty erottamaan ilmiöstä se, mikä on tietämisen edellytystä ja liittyy vain tutkijaan ja se, mikä ilmiössä on aidosti sitä, mitä tutkitaan, joka on sidoksissa tutkijasta riippumattomaan asiantilaan. Fenomenologia on filosofinen tarkastelu, jonka kohteena voi olla mikä tahansa ilmiö. Fenomenologisen ajattelutavan takana ovat filosofit Franz Brentano ja Edmund Husserl. Näistä jälkimmäisen on katsottu olevan fenomenologian voimakas kehittäjä, joka etsi puhdasta kokemusta, transsendentaalista-minää ja ennako-oletuksetonta asennetta maailmaan, tavoitteena luoda fenomenologiasta ankara, perustava tiede. (Niskanen 2005, 102–105.)

Fenomenologiassa kokemuksen katsotaan syntyvän vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa ja kokemuksellisuus on ihmisen maailmasuhteen perusmuoto (Laine 2010, 29). Juha Perttula (2005, 116) käyttää kokemuksellisuudesta käsitettä intentionaalinen. Tällä tarkoitetaan Perttulan (Mt., 116) mukaan tajunnallisuuteen kuuluvaa tapaa suuntautua johonkin, oman toiminnan ulkopuolella olevaan. Tajunnallisen toiminnan valitessa kohteensa, ihminen kokee elämyksiä. Elämyksissä kohde ilmenee ihmiselle jonakin. Laine (2010, 29) puolestaan avaa intentionaalisen käsitettä tuomalla esiin, ettei todellisuus ole vain edessämme oleva neutraali massa, vaan kohde näyttäytyy jokaisessa havainnossamme havaitsijan pyrkimysten, uskomusten ja kiinnostusten valossa. Kun joku ihminen tekee jotain, voimme ymmärtää hänen toimintansa tarkoituksen kysymällä, millaisten merkitysten pohjalta hän toimii. Kokemus muotoutuu merkitysten mukaan.

Tutkielmassani ymmärrän lasten kokemuksen liittyvän Laineen (Mt., 29) kuvaamalla tavalla lasten kokemusten taustalla olevien merkitysten ymmärtämiseen ja niiden vaikutuksen lapsen kokemuksiin. Merkityksillä viitataan lapsen aiempaan elämään ja sen tuomiin kokemuksiin sekä erilaisia instituutioita, joihin lapsi on sidoksissa ja jotka osaltaan muokkaavat lapsen ajattelua ja kokemuksia. Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2006, 34) mukaan fenomenologinen merkitysteoria perustuu oletukseen, että ihmisten toiminta on suurelta osin tietoisesti ja tarkoituksenmukaisesti johonkin suuntautunutta ja että ihmisen suhde todellisuuteen on merkityksillä ladattua. Laine (2010, 30) tuo esiin merkitysteorian ajatuksen siitä, kuinka ihmisyksilö on perustaltaan yhteisöllinen. Yhteisön

jäsenenä meillä on yhteisiä piirteitä, yhteisiä merkityksiä. Sekä tutkittavat, että tutkija ovat osa jonkin yhteisön yhteistä merkityksen perinnettä. Näin ollen jokaisen yksilön kokemusten tutkimus paljastaa jotain yleistä.

Fenomenologinen tutkimustapa pyrkii tutkimustilanteen neutraalisuuteen, jolla Perttulan (2005, 140) mukaan tarkoitetaan sitä, että kuvattavien kokemusten pääasialliset aiheet olisivat tutkimustilanteen ulkopuolella, kulloistenkin tutkimuskysymysten mukaisella tavalla. Tätä tavoitellaan esittämällä tutkimukseen osallistuvalla lyhyitä ja selkeitä ohjeita, jotka johdattavat liittämään kuvattavat kokemukset omaan arkeen. Perttula (Mt., 141) puhuu myös tutkijan sosiaalisesta häivyttämisestä haastattelutilanteessa. Tutkija on läsnä tilanteessa toisen kokemuksesta kiinnostuneena.

Sosiaalista häivyttämistä edesauttaa, mikäli tutkija ei edusta tutkimustilanteessa tiettyä elämänmuotoa tai instituutiota. Tällöin tutkimukseen osallistuvien ei tarvitse etsiä ilmaisuilleen sosiaalis-kulttuurisesti ymmärrettyjä kokemistapoja. (Mt., 141.) Opiskelijana minulle avautuu mahdollisuus sosiaaliseen häivyttämiseen, sillä tutkijaa ohjaa oma kiinnostus aiheesta, eikä tutkija ole ”tilivelvollinen” kenellekään. Tavatessani lapsia lastensuojelun sosiaalityöntekijänä, usein huomasin, kuinka lapsilla oli tietty malli puhua; he olettivat heiltä haluttavan kuulla tiettyjä asioita.

Koska en ole tutkimuksessani kiinnostunut vain lasten kokemuksesta sinällään, vaan haluan myös ymmärtää ja tulkita niiden merkitystä suhteessa jo tunnettuun, päädyin tutkimuksessani fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusotteeseen. Tuomen ja Sarajärven (2006, 34) mukaan hermeneuttinen ulottuvuus tulee mukaan fenomenologiseen tutkimukseen tulkinnan tarpeen myötä. Yleisesti ottaen hermeneutiikalla tarkoitetaan teoriaa ymmärtämisestä ja tulkinnasta (Laine 2010, 31). Fenomenologisen hermeneutiikan taustalla on filosofi Martin Heidegger. Siinä missä Husserl etsi puhdasta kokijaa ja puhdasta kokemusta, pyrki Heidegger osoittamaan, että ihminen on erottamattomasti sidottu maailmaan. (Niskanen 2005, 105.)

Tutkijana minua määrittävät elämäkokemukset, koulutustausta ja työssä kohtaamani lasten ja perheiden tilanteet, jotka osaltaan vaikuttavat tutkimusprosessiin. Perttula (2005, 142) määrittelee hermeneuttisen tutkimustyön olevan perusluonteeltaan subjektiivista, jossa tutkimuskäytäntö perustuu tutkimuksellisen ymmärtämisen lähtökohtaan: siihen, että perimmiltään tutkimuksellinen ymmärrys rakentuu tutkijan tajunnallisessa suhteessa tutkimusaineistoon ja siitä johtuen tutkimustyö on tutkijan tulkintaa.

Fenomenologis-hermeneuttinen aineisto kootaan usein haastattelemalla, jolloin haastateltava pukee sanoiksi kokemuksensa ja tutkija pyrkii löytämään haastateltavan ilmauksesta mahdollisimman oikean tulkinnan. Hermeneuttisen tulkinnan kohteena ovat tutkitavan ilmaisut, eli tässä tutkimuksessa kohderyhmänä olevien lasten ilmaisut. Ilmaisut kantavat merkityksiä. Merkityksiä voidaan lähestyä vain ymmärtämällä ja tulkitsemalla. Ilmaisut ja niiden ymmärtäminen ovat yhteisöllisen elämän perusilmiö. (Laine 2010, 32.)

Tutkielmassani olen pyrkinyt ymmärtämään lasten ilmauksia heidän taustansa ja nykyisen elämäntilanteen valossa ja tulkitsemaan merkityksiä niiden mukaisesti. Jotta oma tutkijan taustani ei olisi vaikuttanut liikaa lasten kokemusten ymmärtämiseen ja tulkitsemiseen, olen kirjoittanut tutkittavaan aiheeseen liittyvät ennakko-käsitykset auki. Näitä ennakko-käsityksiä kuvaan tarkemmin seuraavassa luvussa.

4.2 Tutkijan esiymmärrys

Arkielämässä olemme jatkuvasti kokemusten, ilmaisujen ja niiden ymmärtämisen sisällä. Toimimme luontaisen ymmärryksen varassa. Hermeneuttisessa kirjallisuudessa sitä nimitetään esiymmärrykseksi. Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa edellyttää esiymmärryksen esille tuomista. Tutkimuksen yhteydessä sillä tarkoitetaan kaikkia tutkijalle luontaisia tapoja ymmärtää tutkimuskohde jonkinlaisena jo ennen tutkimusta. (Laine, 2010, 34.) Laadullinen tutkimus tapahtuu aina elämismailmassa ja näin ollen tutkija on aina osa tutkimaansa merkitysyhteyttä. Tutkijan oma näkökulma, eli tutkijanprofiili vaikuttaa tutkimukseen. (Varto 1992, 26; Rantanen 2014, 33.)

Sijaishuollon kenttä ja sukulaissijoitukset eivät valikoituneet tutkimuskohteekseni satumalta, vaan kiinnostuin aiheesta toimiessani lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Työn ja aiheeseen liittyvän kirjallisuuden kautta olen muodostanut tietynlaisen käsityksen sijaishuollossa elävistä lapsista. Käsitykseni on, että suurin osa heistä elää tasapainoista ja tavanomaista arkea ja heitä voi kuvata hyvinvoiviksi lähes siinä missä biologisten vanhempien kanssa eläviä ikätovereitaan. Usein sijaishuollon piirissä olevat lapset tai

lapset joilla on lastensuojelu asiakkuus, nähdään päinvastaisesti: Erilaisina, vajavaisina, ei normaaleina ja huonovointisina lapsina (Helavirta 2007, 631). Vanhempien ongelmat ja vaikeudet siirretään lapseen ja leimautumisen riski on suuri.

Sijaishuoltojärjestelmä on laaja, josta sukulaissijoituksessa olevat lapset muodostavat marginaalisen ryhmän. Esiymmärrykseni sukulaissijoituksia kohtaan on varsin myönteinen ja huomaan lähestyväni tai ajattelevani tutkimuskohdetta hieman romantisoiden: Lapset saavat tutun ja turvallisen ympäristön, jossa asiat ja ihmissuhteet eivät välttämättä koe suurtakaan muutosta ja huostaanotto ei vaikuta niin traumatisoivalta tai shokeeraavalta tilanteelta. Sukulaissijoituksissa minua on kiehtonut myös sen ihmissuhteissa piilevä rooliristiriita. Voiko serkusta tulla perheenjäsenen sanan varsinaisessa merkityksessä tai isovanhemmasta äiti tai isä?

Tutkimusten mukaan sukulaissijaisvanhemmat ovat vaarassa jäädä vähemmälle huomiolle ja heikomman tuen varaan sosiaalityöntekijöiden toimesta, kuin eisukulaissijaisperheet. (Ks. esim. Lind 2006; Lipponen & Viisainen 2012.) Työkokeumukseni perusteella minulle on jäänyt mielikuva sukulaissijoituksessa olevista lapsista herkemmin sivuun jäävinä, koska ajatellaan lapsen pärjäävän paremmin suvun parissa.

Valitessani lapset ja nuoret tutkimuskohteekseni ymmärsin aineistoni olevan sensitiivinen tutkimuskohde, jonka lähestyminen ei ole helppoa. Olen kuitenkin aina kokenut tulevani helposti lasten kanssa toimeen, mihin on vaikuttanut työkokemukset lasten ja nuorten kanssa koulussa ja päiväkodeissa sekä myöhemmin lastensuojelun kentällä. Myös omat alle kouluikäiset lapseni vaikuttivat näkökulmani valintaan ja loivat uskoa siihen, että myös lapsilta voidaan kysyä asioita ja saada hyviä näkökulmia.

Työssäni kohtasin sekä puheliaita, että sulkeutuneita lapsia ja nuoria. Olen kokenut haastavimmaksi ryhmäksi etenkin nuoret, 13-16 vuotiaat, joilla usein on pahin murrosikä meneillään. Koen, että tätä ikäryhmää on vaikea lähestyä ja motivoida keskusteluun. Paljon riippuu tietenkin keskustelun aiheesta. On ymmärrettävä, mikäli pahimmassa kapina vaiheessa oleva nuori ei ole kiinnostunut puhumaan sosiaalityöntekijänsä kanssa päihdekokeiluistaan tai viimeisimmästä hatkareissustaan.

Ehkä juuri siksi olin etukäteen suunnitellut rajaavani tutkittavat 7-13-vuotiaisiin. Ennakkokäsitykseni valossa pelkäsin hieman, kuinka saan mahdolliset teini-ikäiset haastateltavat avautumaan näkemyksistään. Toisaalta olin hiukan huolestunut myös siitä, kuinka nuorempien haastateltavien kohdalla osaisin kysyä asioita riittävän konkreetti-

sesti ja ymmärrettävästi, sillä työssä kohtaamieni lasten kohdalla kohtasin usein kysyviä katseita, joista näki, että he eivät olleet ymmärtäneet kysymääni ja kiinnostus keskusteluun usein sen myötä sammui.

4.2 Teemahaastattelu, elämäni tärkeimmät asiat- kartta ja eläytymismenetelmä

Jotta kvalitatiivisen haastattelun avulla olisi mahdollista tavoittaa lapsen tapaa jäsentää maailmaansa ja hänen merkityksiään, on lapsen kielelle oltava riittävästi tilaa haastattelussa (Alasuutari 2005, 154). Riittävän tilan toteuttamiseen sopi mielestäni teemahaastattelumenetelmä. Teemahaastattelun etuna on se, ettei se sido haastattelijaa tiettyyn muottiin, eikä ota kantaa siihen, kuinka ”syvälle” aiheen käsittelyssä mennään. Yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelussa edetään tiettyjen, keskeisten teemojen varassa. Teemahaastattelu eroaa syvähaastattelusta siinä, että haastattelun aihepiirit ovat kaikille samat. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 48.) Koska kyseessä oli ensimmäinen haastattelututkimukseni, en uskaltanut lähteä liikkeelle pelkistä teemoista, vaan rakensin teemojen sisään kysymyspatteriston, mitä kustakin aiheesta halusin tietää (ks. liite 5). Kyseessä oli siis puolistrukturoitu teemahaastattelu.

Teemahaastattelu tuki myös valitsemaani tutkimusmetodologista lähtökohtaa, sillä yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa, vapauttaen haastattelun tutkijan näkökulmasta ja tuoden näin tutkittavien äänen kuuluviin. Teemahaastattelu metodina huomioi sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamat merkitykset ovat keskeisiä, samoin kuin se, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 48.)

Haastatteluni teemat (ks. liite 5) liittyivät lasten arkeen ja sosiaaliseen verkostoon, sijaisperheeseen tuloon ja siinä elämiseen, lasten perhesuhteisiin ja ajatuksiin tulevaisuudesta. Kaikkien haastateltavien kanssa käytiin jokainen teema-alue läpi. Pyrin ohjaamaan keskustelua luontevasti haastateltavien tuottaman puheen mukaan, ei siten, että olisimme edenneet aiheesta toiseen teemojen järjestyksessä.

Tutkimukseni haastateltavat olivat iältään 7-18-vuotiaita, joten haastattelun suunnittelussa ja läpiviemisessä minun tuli kiinnittää eri-ikäisten kohdalla huomiota erilaisiin asioihin. Vanhemman haastateltavan kohdalla haastattelu painottui keskusteluun, kun taas nuorempien lasten kanssa otin haastattelun tueksi visuaalispohjaisia haastattelumenetelmiä. Tutkimusten mukaan etenkin nuorempien lasten kohdalla on hyvä käyttää oheismenetelmiä: Ne voivat paljastaa jotain sellaista, mitä keskustelussa ei tule ilmi tai mitä haastattelija ei välttämättä osaa edes kysyä (Darbyshire etc. 2005, 424).

Erityisesti piirtämismenetelmiä on käytetty helpottamaan asioiden sanoittamista tai esille tuomista (Bagnoli 2009, 548). Aineiston keruuta syventääkseni käytin haastattelun ohella elämäni tärkeimmät asiat kartan piirtämistä sekä eläytymismenetelmää. Valitsin elämäni tärkeimmät asiat kartan verkostokartan sijaan Liinamaan (2015) tavoin. Liinamaa (2015) oli tutkimuksessaan muokannut ympyrän Bagnolin (2009) muotoileman minäkuvan (self-portrait) ja suhdekartan pohjalta (the relational map). Bagnolin (2009) alkuperäinen ajatus oli, että tärkeimmät asiat karttaa muotoillessaan lapsi luo oman visualisaationsa nykyisestä elämäntilanteestaan ja itselle tärkeimmistä asioistaan. Tärkeimmät asiat kartassa on myös suhdekartan piirteitä, sillä lapsen tulee nimetä elämänsä tärkeitä ihmisiä erilaisilla merkityksellisillä etäisyyksillä heistä itsestään katottuna. Toisena vaihtoehtona minulla oli verkostokartan piirtäminen, mutta ajattelin sen olevan lapsille ehkä tutumpi menetelmä, joten sen täyttäminen jälleen voisi olla lasten mielestä tylsää.

Haastattelutilanteessa lapset saivat askarrella kartasta ympyrän muotoisen. Olin valmistelettu osiota leikkaamalla erivärisiä ja kokoisia ympyröitä, joista lapset liimasivat oman näköisensä. ”Kartta” toimi siten, että oma nimi tuli keskelle ja seuraavalle ympyrälle kirjoitettiin itselle tärkeimmät ihmiset ja asiat ja seuraaville ympyröille vähemmän tärkeitä. Ympyröitä oli yhteensä neljä.

Toisena oheismenetelmänä käytin eläytymismenetelmää. Eläytymismenetelmällä ajattelin saavuttavani jotain sellaista, mitä lapset eivät uskaltaisi ääneen sanoa. Eskolan ja Wallinin (2015, 60) mukaan eläytymismenetelmä soveltuu monenikäisille vastaajille, jopa alakouluikäisille. Eläytymismenetelmällä tutkimusaineiston keräämisen keinona tarkoitetaan pienten esseiden ja lyhyehköjen tarinoiden kirjoittamista tutkijan antamien ohjeiden mukaan. Vastaajille annetaan kehyskertomus, jonka mukaan heidän tulee kirjoittaa pieni tarina. (Eskola ja Wallin 2015, 56.)

Eläytymismenetelmän ideana on, että samasta kehystelmästä on ainakin kaksi variaatiota, jotka poikkeavat jonkin keskeisen seikan suhteen, ei kuitenkaan useamman kuin yhden. Helavirta (2007, 637) sovelsi eläytymismenetelmää lasten haastattelun ohessa pyytämällä lapsia kuvailemaan kehystelmän avulla millainen on heidän hyvä ja huono päivä. Iältään lapset olivat 5-11-vuotiaita. Helavirta (Mt., 637) kirjoitti lasten kertomuksen paperille, joten siihen ei tarvinnut käyttää haastattelussa erillistä aikaa.

Päädyin käyttämään eläytymismenetelmää kahden kouluikäisen kanssa, jotka osasivat jo kirjoittaa. Olin kirjannut etukäteen A-nelosen kokoiselle paperiarkille tehtävänannon, jossa A kohdassa pyysin haastateltavia kuvittelemaan itsensä 13- ja 15-vuotiaina ja kertomaan hyvälle ystävälle mitä hyvää heille sillä hetkellä kuului ja B kohdassa pyysin heitä kuvailemaan vastaavasti asioita, jotka eivät olleet menneet niin hyvin. (Ks. liite 6) Haastateltavat saivat tehdä eläytymismenetelmätehtävän, sillä aikaa kun odottivat omaa vuoroaan haastatteluun.

4.3 Lapsia ja nuoria haastattelemassa

Ennen kuin sain lasten ja perheiden yhteystiedot, kartoittivat seudullinen sijais- ja tukiperhetyöntekijä tai lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä perheiden ja biologisten vanhempien halukkuuden osallistua tutkimukseen. Tämän jälkeen olin ensin puhelimitse yhteydessä perheisiin ja biologisiin vanhempiin. Yhteydenottooni vastasi kaiken kaikkiaan kuusi lasta ja nuorta. Tämän jälkeen postitin lapsille, sijaisvanhemmille ja biologisille vanhemmille suostumuskirjeet, joissa esittelin tarkemmin tutkimustani ja haastattelutilannetta sekä tutkijan vastuuta ja velvollisuuksia tutkimuskohteeseen nähden. (Ks. liitteet 2-4). Yksi lapsi kieltäytyi osallistumasta tutkimukseen, vaikka sijaisvanhemmat ja biologiset vanhemmat olivat luvan antaneet.

Lopulta sovin viidestä haastattelutapaamisesta, jotka oli määrä pitää elokuussa. Neljä näistä toteutui, sillä viides haastateltava perui haastattelun viime hetkellä. Jäin pohtimaan olisiko haastattelu toteutunut, jos haastattelu olisi sovittu pian puhelinkeskustelun jälkeen, eikä kahden kuukauden päähän. Oma aikatauluni ei kuitenkaan olisi antanut myöten aikaisemmalle haastattelu ajankohdalle.

Haastattelutilanteet

Lasten haastattelut ovat yleistyneet viimeisen parin vuosikymmenen aikana lapsuuden tutkimuksen esiin marssin myötä. Lapset on nostettu esiin aktiivisina sosiaalisina toimijoina, joiden mielipiteillä on merkitystä siinä missä muiden ikäryhmien. Kvalitatiivinen haastattelu on tarjonnut menetelmän, jonka on katsottu mahdollistavan lasten äänen kuulemisen ja heidän näkökulmansa esiin tuomisen. (Alasuutari 2005, 145.) Lisääntyneestä kiinnostuksesta huolimatta lapset on usein mielletty haastavaksi kohderyhmäksi. Lapsilta saadun tiedon luonnetta on arvioitu epäluotettavaksi sekä lasten herkkyyden ja suojelun tarpeen vuoksi (Kirk, 2006; Tinson 2009, 17). Lasten on arvioitu olevan epäkypsiä ymmärtämään maailmaansa sekä omaavan heikon verbaalisen ja käsitteellisen kyvyn ilmaistaakseen kokemuksiaan (Docherty & Sandelowski, 1999).

Pohdin myös itse kuinka tulen onnistumaan nuorempien lasten kohdalla ja osaanko kysyä heiltä haastattelutilanteessa asioita oikealla ja ymmärrettävällä tavalla. Ennen haastatteluja olin vielä yhteydessä haastateltaviin ja muistutin haastattelunajankohdasta, olihan tapaamisesta sovittu jo monta viikkoa aiemmin. Jokainen haastateltava otti minut innokkaasti vastaan ja keskustelun aikaan saaminen oli yllättävän helppoa. Ennen haastattelun alkua kertosin vielä haastateltaville tutkimuksen tarkoituksen ja oman kiinnostukseni asiaa kohtaan sekä kokeilimme nuorempien lasten kanssa vielä nauhurin toimivuutta.

Lasten haastattelussa on nähty ongelmallisena myös haastattelutilanteeseen sisältyvä aikuisen ja lapsen välinen valtasuhde. Ritala-Koskinen (2001) näkee sen vain lasten haastattelun erityispiirteenä, sillä tutkijalla voidaan aina nähdä olevan valtasuhde tutkitavaansa. Ritala-Koskinen (Mt.) mukaan aikuisten ja lasten haastattelussa ei näyttäisi olevan periaatteellisia eroja, mutta lapset voivat tuoda joihinkin asioihin erityisen painon, jolloin tutkija joutuu pohtimaan vaikkapa motivaation ylläpitämistä haastattelussa eri tavoin. (Ks. myös Tinson 2009, 6.) Tekemieni haastattelujen perusteella olen Ritala-Koskinen (Mt.) kanssa yhtä mieltä. Valtasuhde tuli näkyviin keskustelun ohjauksena minun toimestani, jotta pysyisimme aiheessa. Valtasuhdetta pyrin häivyttämään valitsemalla etenkin nuorempien haastateltavien kohdalla haastattelun teon lattialla istuen, mikä oli hyvä ratkaisu.

Valtasuhteen lisäksi lasten haastattelussa tulee huomioida muun muassa lapsen kielellinen ja kognitiivinen kehitystaso. Nuorimmille haastateltaville sopivat vähemmän strukturoidut haastattelut, kun jo kouluikäisten kanssa voidaan käyttää puolistrukturoitua haastattelua. (Linnavuori 2007, 70). Lehtomaan (2005, 178) mukaan haastattelutilanteessa tärkeintä on tutkijan herkkyys. Fenomenologisessa tutkimuksessa keskeisintä on tutkijan kyky tai kyvyttömyys luoda kontakti toiseen ihmiseen. Haastattelu aineistoa ei hankita, vaan se syntyy tutkijan kyvystä kuunnella, olla läsnä ja tulla vaikutetuksi. (Mt., 178.) Näkisin, että lasten kohdalla erityisen tärkeäksi nousevat juuri haastattelun alkuketket ja kontaktin luominen: On pyrittävä rakentamaan positiivinen ilmapiiri, joka kantaa koko haastattelun.

Koin, että pääsimme lasten kanssa heti alusta pitäen luontevaan keskustelu ilmapiiriin, vaikka etukäteen jännitin nuorempien haastateltavien kohtaamista, sillä pohdin, osaanko esittää kysymyksiä lapsen ikätasoon nähden ymmärrettävällä tavalla. Lapset olivat reippaita ja innokkaita osallistujia, joita ei tarvinnut houkutella puhumaan. Alasuutari (2005, 147) muistuttaa, että haastatteluvuorovaikutus ei synny tyhjiössä. Sitä kehystää ja siihen vaikuttaa se sosiaalinen kenttä (tutkimuksen toteuttamisessa mukana olevat toimijat ja instituutiot), johon haastattelu sijoittuu. Haastattelijan ja haastateltavan käsitykset näistä tahoista vaikuttavat siihen, miten he haastattelussa puhuvat. (Mt., 147.) Tutkimuskohteenani olivat huostaan otetut lapset, jotka eivät voi elää ja asua biologisten vanhempiensa kanssa. Se, mitä ja miten lapset kertoivat kokemuksistaan, heijasti lasten kokemuksia sosiaaliviranomaisesta ja yksittäisistä sosiaalityöntekijöistä sekä lasten ympärillä olevista läheisistä ja ympäristöstä.

Ennen haastattelujen tekoa pohdin, onko lasten nykyinen asuinpaikka paras mahdollinen haastattelujen toteuttamiseen? Voiko lapsi kertoa aidosti kokemuksistaan sijaisvanhempien ollessa paikalla? Englantilainen tutkija Jaqueline Scott (2008) näkee kodin hyvänä vaihtoehtona lapsen haastattelulle siitäkkin huolimatta, että vastauksiin voi vaikuttaa vanhempien tai sisarusten läsnäolo. Kodin ympäristössä tutkijalla on enemmän tilaa toteuttaa haastattelut. Tilalla Scott (Mt.) viittaa visuaalisten menetelmien käyttöön ja syvemmän keskustelun syntymiseen, verrattuna esimerkiksi kouluympäristössä tehtyyn tutkimukseen. Näkisin, että koti haastattelu paikkana toimi tutkimukseeni osallistuvien lasten kohdalla. Jäin kuitenkin miettimään, minkä verran nuorempien haastateltavien vastauksiin vaikutti se, että muu perhe oli läsnä ja heidän äänensä kuuluivat taustalla. Toisaalta jokaiselle haastattelulle oli järjestetty paikka yksityisyyttä ajatellen kodin tilojen suomien puitteiden mukaan.

Haastattelun päätteeksi annoin jokaiselle haastateltavalle pienen, iän mukaisen lahjan haastatteluun osallistumisesta. En kertonut lahjasta etukäteen, sillä koin, että se olisi ollut haastateltavien lahjomista ja haastateltavien osallistumismotiiviin vaikuttamista. Sain myös itse erittäin ystävällistä kohtelua lasten sijaisperheessä aina kahvitarjoilusta lähtien ja koin, että tutkimukseni aihe koettiin tärkeäksi.

4.4 Tutkimusaineiston analyysi

Laadullisessa analyysissä aineistoa pyritään tarkastelemaan kokonaisuutena. Analyysin ajatellaan valottavan jonkin singulaariseksi ymmärretyn sisäisesti loogisen kokonaisuuden rakennetta. (Alasuutari 2011, 38.) Analyysin avulla pyritään informaatioarvon kasvattamiseen luomalla hajanaisesta aineistosta selkeää ja mielekästä (Eskola & Suoranta 2000, 137). Kiviniemi (2015, 83) näkee laadullisen tutkimuksen aineiston analyysin olevan luonteeltaan sekä analyttistä että synteettistä. Analyttisuutta edustaa aineiston luokittelu ja jäsentäminen systemaattisesti eri tema-alueisiin, koodaaminen helpommin tulkittavissa oleviin osiin. Kiviniemi (Mt., 83) jatkaa, että keskeisintä on kuitenkin löytää synteesiä luova temaattinen kokonaisrakenne, joka kannattelee koko aineistoa.

Tutkimuksessani haastavaksi tekijäksi analyysin teon kannalta nousi aineistoni vähäisyys. Haluan korostan, että aineiston vähäisyys ei tullut aineiston koon pienuudesta, vaan tutkijan kyvystä haastatella aineiston lapsi. Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksessa aineiston keruuta seuraava vaihe muodostuu aineiston lukemisesta ja kokonaisuuden hahmottamisesta (Laine 2015, 50). Haastattelujen jälkeen purin haastattelut ääninauhurilta kirjalliseksi tiedostoksi. Osan haastatteluista kuuntelin kahteen kertaan saadakseni selvää lauseista ja varmistaakseni ymmärtäneeni lapsen sanoman oikein.

Haastatteluista minulle kertyi litteroitavaa aineistoa yhteensä hieman yli kaksi tuntia. Litterointiin minulla meni aineiston vähäisyydestä huolimatta yhteensä aikaa noin seitsemän tuntia. Ruusuvuoren (2010, 426) mukaan litteroinnin tarkkuus taso määräytyy tulkittavan ilmiön mukaan. Kirjoitin haastattelut sana sanasta äänenpainot ja tunteenilmaukset merkiten tekstiin erikseen, koska halusin varmistaa, ettei minulta mene tärkeitä

yksityiskohtia tai sivujuonteita ohi. Yksi vaihtoehto olisi ollut myös lähteä litteroimaan haastatteluja teemahaastattelurungon mukaisesti, mutta tämä olisi vienyt mahdollisuuden antaa aineiston puhua. Kaiken kaikkiaan puhtaaksi kirjoitettua tekstiä tuli 42 sivua.

Puhtaaksi kirjoitusvaiheen jälkeen luin kunkin lapsen haastattelun useaan otteeseen ja pyrin löytämään keskustelun punaisen langan. Fenomenologit korostavat intuition merkitystä: Merkityskokonaisuudet nähdään, kunhan vain riittävästi paneudutaan aineistoon (Tuomi & Sarajärvi 2012, 101-102). Lukiessa pyrin antamaan aineiston puhua, mutta se oli vaikeaa, koska huomasin ohjailleeni keskustelua antamatta ”sivuvirtauksille” tilaa.

Tuomi ja Sarajärvi (Mt., 100) huomauttavat, että aineistosta ei itsessään nouse mitään, vaan tutkija löytää aineistosta teemoja oman ymmärryksensä avulla. Kokonaiskuva aineistosta piirtyi teemahaastattelurunkoani mukailen lasten kuvauksista sukulaissijaisperheeseen päätyemisestä ja sinne asettumisesta, suhteista vanhempiin ja läheisiin sekä tulevaisuuden toiveista. Aineiston analyysissä olen käyttänyt sekä teemoittelua, että aineistolähtöistä sisällön analyysia.

Teemahaastattelulla tehtyjen tutkimusten etuna on nähty aineiston jäsentämisen tai pilkkomisen ”helppous” teemahaastattelurungon mukaisesti (Viinamäki & Saari 2007, 43–44). Eskola ja Suoranta (2000, 174) puhuvat aineiston analyysistä teemoittelun avulla. Aineistosta poimitaan sen sisältämät keskeiset aiheet ja esitetään aineisto kokoelmana erilaisia kysymyksenasetteluja. Tekstimassasta on ensin löydettävä ja sen jälkeen eroteltava tutkimusongelman kannalta olennaiset aiheet. Lähdin läpikäymään kunkin lapsen haastattelu litterointeja teemahaastatteluun (Ks. liite 5) valikoituneiden teemojen arki, menneisyys, perhe- ja ystävyysuhteet ja tulevaisuus mukaisesti, siten, että poimin aineistosta mitä kukin lapsi oli esimerkiksi teemasta arki tuottanut. Tein poiminnat tietokoneella kopioiden lauseet tiedostosta toiseen.

Alustavan teemoittelun jälkeen, minulla oli koossa aineisto siinä muodossa, josta lähteä tekemään tarkempaa analyysia. Muodostin aineistolähtöistä sisällön analyysia mukailen pääluokat *tuttu ja turvallinen sukulaisperhe, lasten sosiaalinen verkosto muutoksessa* sekä *ihan tavallista elämää*. Aineistolähtöisessä sisällön analyysissä yhdistellään käsitteitä saaden näin vastaus tutkimustehtävään. Sisällön analyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tulkittavasta ilmiöstä (Tuomi & Sarajärvi 2012, 112). Alla olevassa taulukossa on nähtävissä yksittäisen yläluokan muodostaminen teeman *menneisyys* sisältävistä aiheista.

Taulukko 2. Aineistolähtöinen sisällön analyysi – aineiston abstrahointi

alkuperäissitaatti	pelkistetty ilmaus	alaluokka	Yläluokka
”ei ollut kunnon opetusta kotona” ”äiti ja isä ei jaksaneet hoitaa meitä..” ”Alkoholi oli siinä vahvasti mukana”	Esimerkkejä huostaanottoon johtaneista syistä	Esimerkkejä huostaanottoon johtaneista syistä keskustelua tuntemuksista esimerkkejä sijoituspolusta	Tulo sijaisperheeseen
”Pelotti vähän..” ”surulliselta” ”itketti”	keskustelua tuntemuksista		
”mentiin vähäks aikaa jonki naisen tykö, ennenku x päätti ottaa meidät..” ”käytiin ensin muutaman kerran tutustumassa”	esimerkkejä sijoituspolusta		

Teemahaastattelun lisäksi käytin kolmen lapsen kanssa oheismenetelmänä elämäni tärkeimmät asiat - ympyrää ja kahden lapsen kanssa eläytymismenetelmää. Elämäni tärkeimmät asiat – ympyrä oli liian vaikea tutkimuksen nuorimmalle osallistujalle; hän halusi tehdä siitä omanlaisensa, eikä suostunut kuuntelemaan ohjeita. Kahden muun kanssa ympyrän askartelu toimi lähinnä keskustelun tukena ja ympyrästä saattoi tehdä vahvistavia tulkintoja esimerkiksi lasten perhekäsityksestä. Eläytymismenetelmää analysoin teemoittelun avulla ja pyrin Eskolan ja Wallinin (2015, 68) mukaisesti etsimään vastauksista olennaisen ja tarkastelemaan, muuttuiko mikään kysymysmallin variaatiossa.

Eskola ja Suorannan (Mt., 174) mukaan aineiston analyysi teemoittelun avulla vaatii onnistuakseen teorian ja empirian vuorovaikutusta, ilmeten tutkimustekstissä niiden lomittumisena toisiinsa.

4.5 Tutkimuksen luotettavuus

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointiin ei ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita (Tuomi & Sarajärvi 2012, 140). Staffan Larsson (2005) on esittänyt useita näkökulmia, joiden avulla tutkimuksen luotettavuutta voidaan tarkastella. Näitä ovat Sarianna Reinikaisen (2009, 179) suomennusta lainaten ”valitun näkökulman tiedostaminen ja siinä pysyminen, tutkimuksen sisäinen logiikka ja tasapaino, tutkimuksen eettisyys, tulosten sisältörikkaus, tulosten selkeä rakenne ja empiriaan ankkuroituminen, tiedon lisääminen ja teoreettisen tiedon täydentäminen sekä tiedon merkitys käytännölle.” Hämäläinen (2012) puolestaan tarkasteli tutkimuksensa luotettavuutta vahvuuksien ja heikkouksien näkökulmista.

Vahvuutena Hämäläinen (Mt., 92) näki aineiston keräämisen suoraan lapsilta itseltään, ilman välikäsiä. Hämäläinen (Mt. 93) näki myös luotettavuutta vahvistavana tekijänä haastattelujen nauhoittamisen. Lisäksi Hämäläinen (2012) näki tutkimuksen luotettavuutta lisäävänä sen, että kohderyhmän lapset olivat hänelle vieraita, jolloin tutkijan aiempi informaatio tutkittavasta ei pääse vaikuttamaan haastateltavan vastauksiin. Heikkouksiin Hämäläinen (Mt., 92) luki yksipuolisen aineistonkeruumenetelmän sekä haastattelukertojen vähäisyyden. Lähdin pohtimaan tutkimukseni luotettavuutta edellä kirjoitettujen näkökulmien valossa.

Tutkimukseni näkökulma oli ja on ollut tutkimusprosessin ajan fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusotteen mukaisesti ilmiöön, eli tässä tapauksessa huostaan otettujen lasten kokemuksissa sukulaissijaisperheessä elämisestä. En ole kuitenkaan tarkastellut ilmiötä puhtaasti fenomenologis-hermeneuttisen suuntauksen mukaisesti aineistolähtöisesti, vaan tukena olen käyttänyt aiempaa tutkimustietoa. En näkisi tätä ristiriidassa valitsemani näkökulman suhteen, sillä tutkimusprosessin eri vaiheissa olen tuonut esiin, että tutkielmani pohjaa fenomenologis-hermeneuttiseen suuntaukseen noudattamatta sitä kuitenkaan orjallisesti. Tutkittavaan näkökulmaani liittyviä ennakkokäsityksiä olen pyrkinyt auki kirjoittamaan erillisessä luvussa. Siitä huolimatta ennakkokäsitysten taka-alalla pitäminen oli vaikeaa ja huomaan niiden vaikuttaneen haastattelutilanteessa kysymysten asettelussa ja esittämisessä. Pyrin kuitenkin analyysi vaiheessa pitäytymään mahdollisimman totuudenmukaisessa sekä objektiivisessä ja neutraalissa tulkinnassa.

Painotin tutkimuksessani lastennäkökulmasta tutkittua tietoa ja pyrin siihen keräämällä aineiston suoraan lapsilta itseltään. En keskustellut haastattelujen sisällöstä jälkikäteen sijaisvanhempien kanssa tai kysellyt heidän näkemyksiään lasten tilanteesta. Olen myös pyrkinyt tuomaan lasten ääntä esiin tulosten analyysissä käyttämällä lasten kokemuksista nousseita suoria sitaatteja asiaa kuvaamaan ja tukemaan. Suurin osa lapsista oli minulle etukäteen tuntemattomia, mutta joukossa oli sellaisia, joiden kanssa olen työskennellyt toimiessani lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Ennakkokäsityksiä käsittelevässä luvussa en ole asiasta kirjoittanut, mutta analyysi vaiheessa pyrin jättämään aiemmat tietoni huomiotta. Käsittelin asian myös haastateltavien kanssa sekä ennen haastattelua että haastattelun alkaessa.

Tutkimuksen rakenteessa olen pyrkinyt säilyttämään työn läpi kulkevan punaisen langan tutkimukseeni liittyvien keskeisten käsitteiden avulla tutkimustehtävää parhaiten vastaavalla tavalla, edeten yleisestä yksittäiseen. Sisältöön olen pyrkinyt tuomaan syvyyttä ja moninäköisyyttä käyttämällä sekä kansainvälistä, että kansallista kirjallisuutta. Tutkimukseni aihe luokitellaan sensitiiviseksi kohderyhmän iän perusteella sekä toisaalta aiheen arkaluonteisuuden vuoksi. Eettiset kysymykset nousevat tällöin erityisen huomion keskuuteen.

Olen edellä tutkimuksessani pohtinut lasten tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä luvussa 2.3 ja pyrkinyt huomioimaan ne tutkimusta tehdessä. Haastatteluja solmiessani olin puhelimitse yhteydessä sijaisvanhempiin ja biologisiin vanhempiin, jonka jälkeen postitin kaikille osapuolille kirjalliset suostumuskirjeet, joissa kuvailin tutkimustani ja haastattelutilanteita. Alle 18-vuotiaisiin haastateltaviin en suoraan ollut yhteydessä ennen haastatteluja, mutta lähetin heille omat suostumuskirjeet, jotka pyysin käymään läpi sijaisvanhempien kanssa.

Haastattelin lapsia ja nuoria heidän kodissaan, jolloin he saivat valita missä tilassa haastattelu tehdään. Haastattelutilanteen alussa kävin lasten kanssa vielä läpi tutkimuksen tarkoituksena ja painotin vapaaehtoisuutta sekä mahdollisuutta keskeyttää haastattelu missä vaiheessa tahansa. Lapsiin kohdistuvia sensitiivisten aiheita tutkittaessa tutkijalla ei ole yleistä lastensuojeluilmoitus velvollisuutta, mutta salassapitovelvollisuus kuitenkin väistyy, mikäli tutkija saa tutkimustyössään selville, että alle 18-vuotiaaseen kohdistuu laiminlyöntejä, vaaroja tai heitteille jättämistä tai lapsi itse vaarantaa terveyttään ja kehitystään (Kuula 2006, 96; Cater ja Øverlien 2013,73).

Salassapitosäännöksistä olisi tullut tiedottaa lapsia ja vanhempia etukäteen, sillä tutkijana olisin joutunut vaikeaan tilanteeseen, mikäli ilmoituksen tekemiseen olisi ollut syytä. En voi myöskään tietää, olisiko asiasta tiedottaminen vaikuttanut lasten ja perheiden halukkuuteen osallistua tutkimukseen. En kuitenkaan näe jättäneeni asiaa käsittelemättä tarkoituksella, vaan kyseessä on ollut inhimillinen unohdus, johon koen vaikuttaneen työhistoriani ja sen kautta tullut näkemys asian itsestään selvydestä.

Tutkimustulosten tarkastelussa ja esittelyssä olen pyrkinyt varmistamaan lasten anonyymiteettia puhumalla haastateltavista tai lapsista sekä käyttämällä lasten kuvauksista sitaatteja irrallisena ja yksilöimättöminä. Myös biologisista vanhemmista ja sijaisvanhemmista olen kirjoittanut monikossa, vaikka näin ei aina olisikaan ollut. Tunnistettavuuden vaikeuttamiseksi en ole myöskään tuonut esiin tutkimukseen osallistuvien lasten sukupuolta tai tarkempaa ikää. Myös lasten keskinäiset biologiset siteet olen jättänyt mainitsematta ja olen käsitellyt lasten vastaukset yksilön näkökulmasta. Lasten puheista irrotetut sitaatit olen kirjoittanut siinä muodossa, kuin lapset ne ovat esiin tuoneet, korvaamalla puheessa esiintyneet nimet x – kirjaimella, jota olen tarkentanut sulkeismerkeissä.

Tutkimukseni luotettavuutta ja tutkimustulosten sisältöä olisi vahvistanut ja rikastuttanut useampi haastattelukerta ja paremmin kohdistetut oheismenetelmät. Olen pyrkinyt tuomaan keräämästäni aineistosta esiin ne asiat, jotka vastaavat tutkimuskysymystäni ja luomaan niistä loogisesti etenevän kuvauksen, pohjaten tuloksia aiempaan teoriaan. Teoriaan linkittämällä olen pyrkinyt tuomaan esiin tulosten asettumista suhteessa aiempaan tutkittuun tietoon.

Hämäläisen (2012, 94) tavoin näen tutkimuksessani olevan kyse tiettyjen sukulaissijoituksessa olevien lasten ja nuorten ajatuksista ja kokemuksista tiettyinä aikana. Tutkimukseni tulokset eivät ole yleistettävissä, mutta ne ovat kuvaus aineistoni lasten sen hetkisistä kokemuksista, joihin tutustumalla voi lisätä yksittäisen lapsen näkökulmasta ymmärtämystä ja tietoutta aiheesta.

5 Tuttu ja turvallinen sukulaisperhe

Lapsi voi päätyä sukulaisensa hoiviin yllättäen ja dramaattisesti, jos hänen vanhempansa esimerkiksi sairastuvat tai kuolevat. Lapsi voi myös asua sukulaisperheessä ilman minkäänlaista dramatiikkaa: vanhemmat ja isovanhemmat ovat sopineet, että lapsi asuu isoäidin luona, koska vanhemmat asuvat tilapäisesti muualla. Joissain perheissä ajautetaan hiljalleen siihen, että lapsi asuukin mummonsa luona, esimerkiksi vanhempien päihteidenkäytön vuoksi. Neljäs reitti on niin sanottu virallinen tapa, eli sosiaalilautakunta voi sijoittaa huostaanotetun lapsen sukulaisperheeseen. (Saarinen 2001.)

Haastattelemani lapset siirtyivät sukulaissijaisperheeseen edellä kuvatun virallisen reitin kautta. Sukulaisperheet muodostuivat lasten biologisten vanhempien sisarusten perheistä, mikä poikkeaa hieman muiden tutkimusten tuloksista, joissa valta-osa sukulaissijaisvanhemmista on lasten isovanhempia. (Esim. Farmer & Moyers 2007; Koisti-Auer 2008; Burgess ym. 2010.) Tässä luvussa käsittelen lasten kokemuksia huostaanotosta ja sukulaissijaisperheeseen tulosta, oman paikan löytämistä sukulaisperheessä sekä lasten ajatuksia sukulaisuuden merkityksestä heille.

5.1 Tulo sukulaisperheeseen

Aineistoni lapsilla kokemukset ja tuntemukset siirtymisestä biologisten vanhempien luota sukulaisperheeseen olivat samankaltaisia, mutta polku sukulaissijaisperheeseen tuloon oli vaihteleva. Sukulaissijoitusten hyvänä puolena on nähty muun muassa sijaisperheen tuttuus ja läheisyys. Joskus on tilanteita, joissa lapset ovat olleet jo tovin sukulaisten hoidossa, ennen kuin sosiaalitoimi saa tiedon lapsen tilanteesta ja puuttuu asiaan (Lind 2006, 11).

Kaksi haastattelemistani lapsista oli sijoitettu sukulaisperheeseen heidän ollessaan alle kouluikäisiä. Kaksi lasta oli ollut sijoitushetkellä hieman vanhempia, alakouluikäisiä. Yhdellä lapsista sijoitus oli kestänyt jo vuosia, kolmella lapsista sijoituksesta oli kulunut alle kolme vuotta. Sukulaissijoituksen on arvioitu muuttavan lapsen ympäristöä vä-

hemmän kuin sijoitukset ulkopuoliseen perheeseen. Haastateltavat jakautuivat tässä suhteessa siten, että kolme heistä oli joutunut siirtymään uudelle paikkakunnalle, jonka myötä vanhat kaverit olivat jääneet ja koulu vaihtunut. Yhdellä lapsista ympäristö ja asuinalue pysyivät huostaanoton jälkeen lähes samana, vain kaupunginosa vaihtui.

Osa aineistoni lapsista oli siirtynyt sukulaisperheeseen pikkuhiljaa, niin, että he olivat saaneet ensin totutella rauhassa asiaan vieraillemalla useita yönylikäyntejä sukulaisperheessä. Osa taas oli siirtynyt ensin vieraaseen sijaishuoltoon odottamaan päätöstä sukulaissijoituksesta. Erosen (2013, 79) mukaan huostaanotettujen lasten sijoitushistoriassa oli nähtävissä kahdenlaisia polkuja; vuonna 2006 huostaan otetuista lapsista noin puolella oli ollut useampi sijoituspaikka viiden seuranta vuoden jälkeen. Aineistoni lasten näkemys oli, että aloite sukulaissijoituksesta tuli joko omilta vanhemmilta tai sukulaissijasvanhemmilta. Yhteistä haastattelemieni lasten kokemuksissa oli huostaanoton valmistelun aikainen epä tietoisuus sukulaisperheeseen sijoittamisesta:

”Ensinhän se (sijasvanhempi) oli niinku silleen, että se ei niinku ottas meitä...mutta kyllä se sitten niinku kuitenkin...”

Lapsi ajatteli sukulaissijasvanhempien harkinnan johtuneen heidän elämäntilanteesta, jossa omat lapset olivat jo aikuistuneet ja muuttaneet pois kotoa. Lapsi puhui asiasta hyvin ymmärtäväiseen sävyyn, eikä hän tuonut esiin, että asia olisi vaivannut häntä. Yksi lapsista kertoi, että ennen kuin sukulaissijasperhe varmistui, olivat sosiaalityöntekijät kartoittaneet lapselle ja hänen sisaruksilleen vierasta sijaisperhettä, jolloin sisarukset olisi jouduttu hajottamaan eri perheisiin.

Lasten kokemukset sukulaissijasperheen löytymisestä kuvastavat sukulaissijoitusten ristiriitaista luonnetta. Sukulaissijoitus on kaikille osapuolille tunteikas tilanne, joka vaatii asioiden pohdintaa monesta näkökulmasta usein lyhyellä aika varoituksella (Koisti-Auer 2008; Lipponen & Viisainen 2012). Sukulaissijasvanhemmuuden taustalla on nähtävissä neljä ulottuvuutta, jotka vaikuttavat päätökseen ottaa lapsi luokseen: kiintymys lapseen, suvun koossa pitäminen, vanhempien auttaminen ja ulkopuoliset tekijät (Barrat & Granville 2006, 170; Koisti-Auer 2007, 6). Lasten puheissa nousi esiin kiintymyssuhteisiin ja vanhempien auttamiseen liittyvät syyt, mikä käy ilmi muun muassa seuraavassa kommentissa:

”No ne (sijasvanhemmat) varmaan niin ku ajatteli meiänki parasta siinä enemmän..”

Usein ajatellaan, että sukulaisperheet, joiden luokse sijoitetut lapset muuttavat asumaan, ovat ennestään jo hyvin tuttuja lapsille. Valtaosa aineistoni lapsista kertoi olleensa usein tekemisissä sukulaisperheen kanssa jo ennen sijoitusta. Perheen tuttuutta luonnehti hyvin yhden lapsen kommentti:

”..serkkujahan täällä asuu..”

Osalla välit sukulaisperheeseen olivat kuitenkin olleet kaukaisemmat ja satunnaisia kyläilyjä lukuun ottamatta kovin vahvaa tunnesidettä ei sijoitushetkellä vielä ollut. Olipa tunneside sukulaisperheeseen läheinen tai kaukaisempi, kuvailivat lapset syntymäkodista muuttoa sukulaisperheeseen pelottavana ja surullisena tilanteena:

”Pelotti vähän..”

”Hetikö pääsin sisälle, niin menin huoneeseeni ja aloin itkemään...”

Osa haastatelluista koki kuitenkin suurimman koti-ikävänsä menneen melko pian ohitse, kun ymmärsi, että asiat olivat sukulaisperheessä paremmin. Osa haastatelluista toi esiin, että sukulaisuudella oli tässä suhteessa myönteinen merkitys: Tuttu perhe helpotti oloa ja tuntui turvalliselta. Tuntemuksiin vaikutti suuresti sijoituksen kesto. Vähemmän aikaa sijoituksessa olleilla lapsilla tunteet olivat enemmän pinnassa ja syntymäkotia muisteltiin lämmöllä. Syyt huostaanottoon puolestaan nähtiin selvemmin, mitä kauemmin huostaanotosta oli kulunut.

Aineistoni lapset kertoivat huostaanoton taustalla olleista syistä melko avoimesti ja suurimmalla osalla oli selvää, miksi huostaanotto oli tapahtunut. Aina näin ei ole, kuten esimerkiksi Elina Liinamaan (2015) tutkimuksessa tuli esiin; lapset ja nuoret kertoivat, etteivät he olleet ymmärtäneet, miksi huostaanottoon oli ryhdytty ja mikä sen tarkoitus oli. Aineistoni lapsilla huostaanoton taustalla oli sekä vanhempien päihteidenkäyttöä, että lapsen hoivan ja huolenpidon laiminlyöntiä, mikä tuli esiin lasten puheissa seuraavasti:

”Iskä ja äiti ei jaksanu hoitaa meitä..”

”..oli niin vahavasti se alkoholi siinä mukana, että ei ollu ihan normaalisti asiat.”

Lasten kuvaukset vastaavat muiden tutkimusten tuloksia, joissa sukulaissijoituksessa olevien lasten on arvioitu olevan vähemmän traumatisoituneita ja tulevan usein perheistä, joissa on taustalla päihteiden käyttöä. Taustalla on harvoin fyysistä kaltoin kohtelua

tai seksuaalista hyväksikäyttöä (Barrat & Granville 2006, 162; Arkimies 2008, 126–127).

Osalle haastatelluista sijoitus oli tullut yllätyksenä, osalle taas vanhemmat olivat kertooneet asioiden kulusta ja sijoitusta oli osattu odottaa. Huostaanottoon liittyvistä syistä tai muutosta sukulaisperheeseen lapset eivät olleet juurikaan vanhempiensa kanssa puhuneet:

”...x (biologinen vanhempi) sano vaan, että muista sitten että se ei oo sinun syy se muutto...”

”no ei me oikeastaan olla puhuttu..ei vaan oo tullu puhheeksi..”

Pohdin kertoiko puhumattomuus siitä, että huostaanotto on vanhemmille ja lapsille yksi vaikeimmista tapahtumista ihmisen elämässä ja siitä avautuminen ja sen jakaminen vaatii paljon voimia, johon ei välttämättä koskaan kyetä – ei ainakaan ilman ulkopuolista tukea.

5.2 Oman paikan löytäminen

Sijaisperheeseen muuttaminen on lapsen elämässä iso muutos. Sopeutuminen uuteen perheeseen on yksilöllistä ja vaatii aikaa. Sijoituksen alkuvaiheessa lapsi voi tuntea olonsa turvattomaksi, mikä voi ilmetä esimerkiksi yökasteluna, levottomuutena ja kiukkuisuutena. Lapsella voi olla alussa myös vaikeuksia ymmärtää, että sijaisperhe on hänen uusi kotinsa. (Niemi 2003, 66.) Aineistoni lapsista eräs kertoi reagoineensa voimakkaasti sijoituksen alussa uuteen tilanteeseen. Hän kuvasi saaneensa raivokohtauksia, koska ikävöi niin kovasti syntymäkotiin. Lapsen kertoman mukaan tunteet ovat tasoituneet ajan kuluessa ja parempaa kohti mennään. Toisilla haastatelluista oli esiintynyt itkuisuutta ja ikävää, jonka he kuvasivat kuitenkin menneen melko pian ohi.

”Kyllä se sitten äkkiä niin ku kuitenkin loppu (itku) ..ymmärsi niinku, että nyt on niinku paremmin asiat..”

Sukulaissijaisperheeseen sijoitetun lapsen on arvioitu sopeutuvan nopeampaa ja helpommin sijaisperheeseen ja sijoituksen interventiona olevan vähemmän traumatisoiva lapselle (Messing 2006, 1417).

Sukulaissijaisperheeseen tuleva lapsi voi kohdata edellä mainittujen seikkojen lisäksi monenlaista rooliristiriitaa. Yhtäkkiä lapsi ei olekaan enää lapsenlapsen tai serkun asemassa sanan perimmäisessä tarkoituksessa, vaan hän asuu saman katon alla ja on osa jokapäiväistä arkea. Sukulaissijoituksissa haasteensa tuo lisäksi useiden henkilöiden yksityisyyksien kohtaaminen, kuten lapsen, äidin, isovanhempien, äidin sisarusten. Jokainen heistä liittyy lapsen elämään omasta näkökulmastaan (Saarinen 2001).

Laisin (2011, 58-59) tutkimuksessa sukulaisperheeseen sopeutumista kuvattiin monen vastaajan toimesta tuntemuksina perheenjäseneksi hyväksymisestä. Silti usea kertoi myös siitä, että vaikka tunsivat olevansa haluttu ja yksi perheenjäsenistä, kokivat he tulleen erilaisella kohdelluksi, kuin perheen muut lapset. Erilaisuus ilmeni joko huonompana tai parempana kohteluna, kuin perheen omien lasten.

Se miten lapsi kiintyy ja kiinnittyy uuteen perheeseen riippuu paljolti lapsen aiemmista kokemuksista ja lapsen iästä. Mitä nuorempana lapsi on sijoitettu hänen kehitystään vakavasti laiminlyövästä olosuhteista, sen paremmat mahdollisuudet lapsella on saada häntä suojaavia kokemuksia hyvästä hoidosta. Niin ikään lapsi, jolla on positiivisia kokemuksia historiassaan, voi saada niihin uudelleen kosketuksen sijaisperheen hoivassa (Kalland 2001, 203-231).

Aineistoni lapsista osa oli löytänyt paikkansa pian sukulaisperheeseen tulon jälkeen. Eräs haastatelluista kuvasi sukulais-perheeseen asettumista seuraavasti:

”No joo..en mä muista, että siinä ois ollu mitään kovin..tai oli se nyt alusa ikävä omaa kotia, mutta kyllä se sitten äkkiä tuli semmonen olo, että on niinku kotona..niinku että mä oisin oma lapsi.”

Eräänlaista paikan löytymistä kuvasi mielestäni myös alle kolme vuotta sijoituksessa olleen lapsen kuvaus ”entisestä äidistä”, jolla hän viittasi biologiseen äitiin. Silti hän myöhemmin haastattelun aikana puhui kahdesta äidistä. Valkosen (Mt.) mukaan nopea kiintyminen saattaa olla osoitus kiintymyksen ja identifikaation mahdollisuuksien puuttumisesta biologisessa perheessä.

Kahdella lapsista oman paikan löytäminen sukulaisperheessä vaikutti olevan vielä kesken. He olivat ehtineet elää syntymäkodissaan pidempään, joka osaltaan saattoi vaikuttaa kokemuksiin. Tästä kertoi se, että oman perheen jäseniksi luokiteltiin syntymäkodin vanhemmat ja biologiset sisarukset, sekä kokemus siitä, että koko ajan tuntee olevansa sijaisperheessä.

H: Unohtaako sen ihan, että tämä ees on sijaisperhe?

L: ei...koko ajan tietää että on..

H: Mistä asioista se tulee niinku sulle semmonen tunne?

L: no heleposti..niinku säännöistä muistaa, että nyt ei oo niinku oikea perhe..”

Kyseiselle lapselle sääntöjen erilaisuus sukulaisperheessä muistuttaa, ettei hän ole oikeassa perheessä. Lapsi ei avaa tarkemmin, onko se hänelle negatiivinen vai positiivinen kokemus, mutta sanamuoto ”koko ajan tietää”, jättää kuvan ristiriitaisuuden tunteesta lapsen mielessä. Hurtigin (2003, 33-34) mukaan lasten paikan rakentuminen on prosessi, johon vaikuttavat tapahtumat, tilanteet sekä eri osapuolten toiminta.

Sijaisperheeseen sopeutumista nopeuttaa ja helpottaa biologisten vanhempien sijoituspaikalle antama hyväksyntä. Lapsi annetaan mieluummin läheisen hoivaan, kuin ulkopuoliselle. Toisaalta myös katkeruus sukulaista kohtaan voi olla syvempää kuin suvun ulko-puolelta tulevaa kohtaan ja lapsi on vaarassa jäädä keskelle sukukonfliktia. (Linderot 2006, 125.) Aineistoni lapsista suurin osa uskoi vanhempien hyväksyneen heidän olonsa sukulaisperheessä, kun taas osa toi esiin epävarmuutta asian suhteen:

”no en mä tiiä, onhan ne ollu silleen et sijaisvanhemmalle joskus tyliin et oot vienyt mun lapset ja sitten silleen..mutta ei varmaan silleen muuten koko ajan kauheen vihaisena oo ollu..”

Pohdin myös kuinka paljon lasten sopeutumiseen ja asettumiseen uuteen rooliin perheenjäsenenä vaikutti omien sisarusten sekä sukulaisperheessä olevien biologisten lasten määrä tai heidän puuttuminen? Kolme haastateltavista sai huostaanoton myötä uusia sisarusia, kun taas yhdellä heistä elämä jatkui uudessa perheessä omien sisarusten yhteydessä. Laisin (Mt., 58-59) tutkimuksessa vastaajat toivat esiin, että sukulaisperheissä, joissa ei sijaislapsen lisäksi ollut muita lapsia, esiintyi alkuvaiheessa yksinäisyyttä. Etenkin, jos tulon sukulaisperheeseen liittyi myös fyysinen ympäristön vaihdos ja lapsi ei tuntenut muita kuin sukulaisperheen.

Hieman samansuuntaisia tuloksia on myös kansainvälisissä tutkimuksissa; lapset ja nuoret, jotka on sijoitettu yhden tai useamman sisaruksen kanssa samaan perheeseen ovat kokeneet saavansa enemmän emotionaalista tukea, omaavan läheisemmät suhteet hoidon antajaan ja viihtyvänsä paremmin uudessa kodissa (Hegar & Rosenthal 2009, 676). Aineistossani lapsi, joka sijoitettiin yhdessä sisaruksensa kanssa sukulaisperheeseen, jossa ei ollut enää sukulaisperheen omia lapsia, koki olleensa lähes alusta asti kuin oma lapsi. Sen sijaan lapset, jotka jakoivat sukulaiskodin sukulaisperheen omien lasten kanssa, toivat esiin ristiriitaisempia kokemuksia sopeutumisesta perheeseen, joissa heijastui suurempi kaipuu syntymävanhempia kohtaan. Näillä lapsilla sijoitus hetkestä oli kulu-
nut vähemmän aikaa, mikä osaltaan voi vaikuttaa lasten kokemuksiin.

Hämäläinen (2011) kirjoitti artikkelissaan *Sukulaissijoitus lapsen näkökulmasta* sukulaissijoituksen voivan olla lapsen kannalta hyvin ristiriitainen. Sukulaissijoitettu lapsi jää lähemmäksi menneisyyttään ja jää ehkä helpommin emotionaalisesti välitilaan, jossa hän ei kykene tekemään henkistä eroa vierailun ja sijoituksen välillä. Haastattelemieni lasten puheissa ei tullut ilmi viitteitä emotionaalisesta välitilasta, vaan lapset olivat mielestäni hyväksyneet sijaisperheen pysyväksi kodikseen, jossa biologiset vanhemmat vierailivat tapaamassa heitä. Tämä tuli esiin muun muassa siinä, että yksikään haastattelemistani lapsista ei tuonut esiin toivetta paluusta syntymäkotiin. Kenties taustalla vaikutti se, ettei syntymäkotia enää ollut siinä muodossa, kuin mistä lapset olivat sukulaisperheeseen siirtyneet.

5.3 Sukulaisuuden merkitys

Ihmiselle on luontaista halu tuntea omat juurensa joiden pohjalta rakentaa identiteettiään. Huostaan otetulla lapsella nämä juuret usein katkeavat ainakin hetkellisesti ja osalle lapsista identiteetti rakentuu joko täysin ilman tai heikoin yhteyksin omiin läheisiinsä ja sukulaisiinsa. Marjomaa ja Laakson (2010, 40) tutkimuksessa ei-sukulaisperheessä asuvat huostaanotetut nuoret pohtivat, mitä heille merkitsi se, ettei oikeasti olla sukua. Osalle se tarkoitti vierauden tunnetta sijaisperheeseen, osa taas pohti miltä tuntuisi varttua biologisessa perheessä ja huomata yhteneväisyyksiä luonteenpiirteissä ja ulkonäössä. Sukulaissijoituksen hyviin puoliin on laskettu juuri lapsen identiteetin muodostumi-

nen ja vahvistuminen suvun tukemana sekä yhteenkuuluvuuden tunne perheeseen (Koisti-Auer 2006, 5).

Haastateltavani puheissa sukulaisuuden merkitys näyttäytyi monella tavoin. Nuorempien lasten kohdalla sukulaisuuden merkitys tuli esiin tuttuutena ja turvallisuutena sekä toisaalta mahdollisti tärkeiden ihmissuhteiden pysyvyyden. Ilman sukulaissijaisperhettä vaarana olisi ollut muun muassa sisaruksista erillään varttuminen.

” Ois laitettu erilleen, jos ei ois tänne päästy.. ”

Sukulaisuuden merkitys korostui myös yhteydenpidon mahdollisuutena biologisiin vanhempiin ja lähisukulaisiin.

”No veli voi käyä täällä kans kattoon meitä.. ”

”no kyllä mie aattelen sil, että saa olla niinku tekemisissä oman suvun kanssa, ko että jos ois niinku ihan silleen, että ihan uus perhe.. ”

”Jos ei ois sukulaisperheessä ei varmaan ois ees ollu yhteydessä niihin (biologisiin vanhempiin)”

Sukulaisuuden merkitys voidaan nähdä myös kaksijakoisena ja biologisten vanhempien ja lähisuvun läheisyyden häirtana. Sosiaalisen perimän teorian kannattajat ovat nähneet lapsen välttävän sukupolvelta toiseen siirtyvän huono-osaisuuden, kun lapsi sijoitetaan ulkopuoliseen perheeseen (Saarinen 2001, 4). Yhdellä haastateltavista oli negatiivinen kokemus biologisten vanhempien yhteydenpidosta ja sen ajoittaisesta häirtimisestä.

”No just se ku välillä niin ku häirittee nuo biologiset vanhemmat jotenkin..just se että pommittaa (puhelinsoitoilla) ja niinku silleen.. ”

Kyseinen haastateltava uskoi, että ulkopuolisessa sijaisperheessä rajat olisivat olleet tiukemmat ja biologiset vanhemmat olisivat pitäneet niistä paremmin kiinni. Keskustelimme samaisen lapsen kanssa myös siitä, voiko sukulaisuus muodostua myös taakaksi.

H: että onko ikinä tullu semmonen olo, että se ois jotenki enemmän läsnä siinä sitten se..oma menneisyys?

L: on se vähän silleen, että jos, ku mää kuitenkin ruukasin käyä aika paljon äitin tykönä..ja sitten ku se on välillä vissiin niinku pari kertaa yritti väkisin tulla meille ja ..

Lapsen kuvauksesta on nähtävissä mielipahaa siitä, kuinka oman vanhemman huonot ja hyvät hetket olivat konkreettisesti läsnä perheen arjessa. Tilanteeseen vaikutti merkittävästi se, että biologiset vanhemmat asuivat lähellä sukulaisperhettä. Kuinka paljon sukulaisuus asiaan vaikutti? Olisiko vanhempi tehnyt saman, mikäli kyseessä olisi ollut ei-sukulaissijaisperhe? Sukulaissijaisvanhemmille tehdyissä tutkimuksissa on noussut esiin sukulaisperheiden vaikeus rajoittaa biologisten vanhempien yhteydenottoja ja käyntejä ja biologisille vanhemmille on kaivattu selkeitä rajoja sosiaalityöntekijöiden toimesta (Lipponen & Viisainen 2012, 67).

Sukulaisuuden merkitys näyttäytyi aineistoni lapsille moninaisena, joista tärkeimmiksi nousivat perheen tuttuus ja yhteydenpidon mahdollisuus biologisiin vanhempiin ja sisaruksiin sekä muihin sukulaisiin. Lasten sijoitushistorian pituus sekä ikä sijoitushetkellä vaikuttivat lapsen kokemukseen sukulaisperheeseen sopeutumisesta ja oman paikan löytämisestä; mitä vanhempi lapsi oli sijoitushetkellä ollut, sitä enemmän lapsi koki olevansa sijaisperheessä. Aineistoni lapsilla sukulaisuudella oli selkeästi positiivinen vaikutus siihen kuinka traumatisoivasta kokemuksesta selvitään, ei niinkään itse huostaanotto tapahtumaan. Lasten kokemukset muistuttivat, että vaikka lapsi pääsisi tuttuun sukulaisperheeseen, on kuitenkin selvitettävä tarkoin lapsen hyvinvointi ja näkemykset huostaanotosta ja sen vaikutuksista. Sukulaissijaisperheeseen pääsy ei tee huostaanotosta kokemuksena yhtään helpompaa, mutta sukulaisperheestä voi saada sellaista tukea ja voimaa, jolla huostaanoton kokemuksesta voi selvitä helpommin ja päästä nopeampaa eteenpäin.

6 Sosiaalinen verkosto muutoksessa

Huostaanotto tuo mukanaan monenlaisia muutoksia lasten sosiaaliseen verkostoon. Lapset joutuvat määrittämään uudelleen perheen, perhe- ja ystävyysuhteet sekä toisaalta ovat uudenlaisen yhteistyön edessä myös lastensuojelun ja sosiaalityöntekijöiden kanssa. Sosiaaliset suhteet voidaan jakaa primaarisiin ja sekundaarisiin suhteisiin. Primaarisilla suhteilla tarkoitetaan yksilön suhdetta perheeseen ja ystäviin, sekundaarisilla suhteilla puolestaan viitataan institutionaalisiin suhteisiin, kuten esimerkiksi kouluun ja työhön. (Mc Mahon & Curtis 2013, 329.) Huostassa olevilla lapsilla sekundaarisiin sosiaalisiin suhteisiin voidaan lukea myös lastensuojelun viranomaisten kanssa tehtävä yhteistyö.

Tarkastelen seuraavissa alaluvuissa lasten näkemyksiä sosiaalisista suhteistaan niiden eri tasoilla sen mukaisesti, mitä haastatteluissa nousi esiin.

6.1 Lasten perhe ja perhesuhteet

Arkea ja sen sujumista määrittää suuresti se, minkälaisessa perheessä elämme ja millaisessa vuorovaikutuksessa olemme perheenjäsentemme kanssa. Holtanin (2008) mukaan sijoituksessa olevien lasten ajatuksista perheestään voidaan erottaa viisi erilaista perhemallia; extended family (suurperhe), polynuclear family (jakautunut perhe), conflicted family (ristiriitoja sisältävä perhe) perhe, broken family (hajonnut perhe) ja biologinen perhe. Suurperhekäsityksen omaava lapsi sisällyttää perheeseensä sekä biologiset vanhemmat, että sukulaisperheen, eikä tunne olevansa lojaliteettiristiriidassa kumpaankaan osapuoleen. Jakautuneella perhe käsityksellä kuvataan tilannetta, jossa biologiset vanhemmat ja sijaisvanhemmat eivät ole päässeet yhteisymmärrykseen lapsen tilanteesta. Lapsi kokee omaavansa kaksi erillistä perhettä ja voi olla hämmentynyt joutuessaan olemaan sijoitettuna.

Ristiriitaisessa perhemallissa biologiset vanhemmat ja sijaisvanhemmat ovat ajautuneet konfliktiin ja kokevat toisen osapuolen yrittävän tulla itsensä ja lapsen väliin tai kääntävän lapsen toista osapuolta vastaan. Hajonneella perheellä Holtan (Mt.) viittaa ti-

lanteeseen, jossa vanhempi on ”hylännyt” lapsen sukulaisen hoiviin. Taustalla ovat vaikuttaneet biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien ristiriidat ja vanhempi on luovuttanut tilanteen edessä. Lapsi ei tunne tällöin kuuluvansa kumpaankaan perheeseen kunnolla. Biologinen perhekäsitys toteutuu tilanteessa, jossa lapsi näkee oikeana perheenään biologiset vanhemmat, eikä lapsi ole halukas muodostamaan tunnesidettä sijaisvanhempiin.

Aineistoni lapset jäsensivät perheensä monin tavoin. Yksi lapsista kertoi perheeseensä kuuluvan biologiset vanhemmat ja sisarukset sekä sijaisvanhemmat ja sijaisisarukset. Yksi lapsista näki edellä mainittujen lisäksi perheeseensä kuuluvan myös mummot ja papat. Näiden lasten kuvaamien perhemuotojen voi nähdä edustavan suurperhe kokemusta.

Yksi lapsista koki perheeseensä kuuluvan vain biologiset vanhemmat ja sisarukset. Lapsen kokemus viittaa biologisen perhekäsityksen malliin, mitä puoltaa lapsen lyhyt sijoitushistoria sekä lapsen ikä sijoitusvaiheessa. Holtanin (Mt.) mukaan käsitys on tyypillisempää lapsilla, jotka on sijoitettu vanhempina ja heillä on pidempi historia syntymäkodissa elämisestä. Yhdellä haastateltavista perhe oli selkeästi sukulaissijaisvanhemmat ja heidän lapsensa sekä omat biologiset sisarukset. Biologiset vanhemmat sen sijaan olivat hänelle kaukaisempia. Holtanin (Mt.) perhemallissa tämä viittaisi särkyneeseen perhetyyppiin. Lapsi kertoi biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien aika ajoin konfliktituneista väleistä ja tapaamisten epäsäännöllisyydestä, jotka olivat johtaneet lopulta siihen, että viime aikoina lapsi ei ollut tavannut vanhempiaan lainkaan.

Perheen määrittelyssä sijoituksen kestolla oli vaihteleva vaikutus. Sijaisvanhempien merkitys lapselle vanhempiana korostui, mitä pidempään lapsi oli ollut perheessä, kun taas vähemmän aikaa sijoituksessa olleilla perheenjäsenten rajaus oli tarkempaa ja biologisen perheen merkitys korostui.

Lasten puheissa perhesuhteissa tärkeimmiksi lohdun ja tuen tarjoajiksi nousivat sukulaissijaisperheen äidit:

L: ” X(sijaisäiti) on silleen niinku enemmän äitihahmo mulle ollu..”

H: ”jos sulla jokin asia painaa mieltä, kenen kanssa sie siitä juttelet”

L: ”x-äidin (sijaisäidin)kanssa...ja joskus x-iskän(sijaisisä) kanssa..”

Sijaisisällä oli selkeästi enemmän sosiaalisen vanhemman rooli, mikä tuli esiin esimerkiksi lasten puheissa harrastuksista; sijaisisä oli se, joka kuljetti harrastuksiin. Tällainen painotus on tyypillistä myös ei-sukulaissijaisperheessä olevien lasten ja nuorten näkemyksissä. (Esim. Manninen 2001; Hämäläinen 2012.)

Biologisten vanhempien ohella lasten puheissa tärkeinä henkilöinä näyttäytyivät biologiset sisarukset. Sukulaisperheen sisarukset olivat läheisiä, mutta biologiset sisarukset tulivat puheissa esiin ”omina”. Niskasen (2014) tutkimuksessa huostaanotettujen lasten sisaruussuhteet näyttäytyivät merkittävänä tuen ja avun lähteenä, jotka kantoivat aikuisikään saakka. Haastattelemani lapset kertoivat kokeneensa sisarukset turvallisuuden tuojina, kun sijoitus tapahtui. Biologisten sisarusten kanssa myös kinasteltiin enemmän, mikä voi kertoa osaltaan turvallisuuden tunteesta sisarusta kohtaan ja toisaalta taas vieraaksi kokemisen tunnetta sijaisperhettä kohtaan; tutulle ja läheiselle on helpompaa osoittaa mieltä, kun tietää, että hän ei hylkää.

Aineistoni lasten yhteydenpito biologisiin vanhempiin tapahtui sekä vanhempien vierailulla sukulaisperheessä että yhteydenpidolla puhelimitse. Kolmella lapsista oli viikoittainen soitto-aika vanhemman kanssa. Yleensä vanhempi itse soitti lapselle sovittuna ”soittopäivänä”, mutta tarvittaessa saattoi olla yhteydessä ”soittopäivän” ulkopuolella. Yksi lapsista kertoi voivansa olla yhteydessä vanhempiinsa oman tahdon mukaisesti. Kolme haastateltavista tapasi toista vanhempaansa säännöllisesti: Vanhempi vieraili sijaisperheessä noin kerran kuukaudessa. Lapset arvioivat tapaamisia hänen kanssaan olevan riittävästi. Sen sijaan vanhempaa, jota tavattiin harvemmin, kaivattiin tapaamiin useammin, mistä kertoo yhden lapsen toteamus:

”haluaisin tavata niin usein kuin mahdollista”

Lasten ajatukset tapaamisten suhteen vastaavat muiden tutkimusten tuloksia, joille ominaista on ollut, että lapset toivoisivat enemmän tapaamisia. (Fernandez 2007; Marjomaa & Laakso 2010; Hämäläinen 2012.) Yhdellä haastateltavista oli myös päinvastainen kokemus vanhempien tapaamisista. Lapsi perusteli näkemystään oman perheensä tilanteella, viitaten vanhempien päihteidenkäyttöön.

”ei kuitenkaan silleen liikaa pittää yhteyttä omiin vanhempiin..niinku sopivissa määrin, ettei pääse mopo karkaamaan käsistä..”

Lapsi ei avannut tarkemmin, mitä hän tarkoitti kommentillaan *mopo karkaa käsistä*, mutta näkisin lapsen aiemman kertoman perusteella taustalla olevan vaikutusta sijoituk-

sen pituudella ja mahdolliset pettymykset, joita vanhempien tapaamiset tai niiden toteutumattomuus ovat voineet aiheuttaa. Huostaanotettujen lasten kohdalla tämä on valitettavan yleistä; Vanhemmalla voi olla vaikeuksia tavata lasta säännöllisesti voimakkaan syyllisyyden ja häpeän tunteidensa vuoksi. Tapaamisten epäsäännöllisyyteen vaikuttaa usein myös vanhemman päihde- ja mielenterveysongelmat, rikollisuus tai väkivaltainen käytös (Kujala 2003; Pajari 2013).

Se, että aineistoni lasten kohdalla tapaamisia ei ollut usein tai ne olivat epäsäännöllisiä joidenkin vanhempien ja lasten kohdalla, johtui lasten kertoman perusteella vanhemmista riippuvaisista syistä, kuten asuinpaikan vaihdoksesta ja pitkästä välimatkasta tai vanhempien päihdeidenkäytöstä. Yksikään lapsista ei kokenut, että tapaamisia olisi rajoitettu joko sosiaalitoimen tai sijaisperheen taholta. Päinvastoin, yksi lapsista kertoi vierailleensa äidin luona aikaisemmin lähes oman tahtonsa mukaisesti äidin kunnan niin salissa.

Vanhemmat kävivät pääsääntöisesti tapaamassa lapsia sijaisperheessä. Osa haastateltavista oli vierailut biologisten vanhempien luona pääasiassa sijaisvanhempien kanssa. Lasten kertoman mukaan tapaamiset olivat päivätapaamisia, ei yönylvierailuja. Myöskään biologiset vanhemmat eivät yöpyneet lasten luona sukulaisperheessä. Lapset kuvasivat biologisten vanhempien vierailuja odotettuina ja mukavina tapahtumina, sekä tavallisina kyläilyreissuina. Suurimmalla osalla oli myönteisiä kokemuksia tapaamisten kulusta, eikä yksikään tuonut esiin lisäyksiä tapaamisten sisältöjen suhteen. Lapset toivat myös esiin sijaisvanhempien osallistumista aktiivisesti biologisten vanhempien tapaamisissa.

”Ollaan ulkona tai pelataan lautapelejä koko porukalla”

”Jutellaan ja leikitään”

Lapset kertoivat tapaavansa säännöllisesti myös sisaruksia, jotka eivät asuneet heidän kanssaan, joko aikuistumisen myötä tapahtuneen muuton vuoksi tai muista syistä. Samoin sisarukset kävivät heitä katsomassa sukulaisperheessä ja osa lapsista vieraili myös sisarusten luona. Aina näin ei ole huostaan otettujen lasten kohdalla, sillä eri tutkimukset osoittavat, kuinka suhteet muualla asuviin sisaruksiin katkeavat helpommin, kuin biologiseen vanhempaan. (Esim. Hämäläinen 2012, 124; Lundström & Sallnäs 2012; Kiraly & Humbreys 2013, 368.)

Lasten ja vanhempien yhteydenpidon ja tapaamisten onnistumisen kannalta merkittäväksi tekijäksi muodostuu vanhempien ja sijaisvanhempien keskinäinen vuorovaikutussuhde. Sukulaissijoituksissa on nähty riskitekijöinä erilaiset jännitteet biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien välillä, jotka ovat näyttäytyneet tapaamisissa kireytenä ja suoranaisina konflikteina (Holtan 2008). Haastattelemistani lapsista kolme kielsi hyvin painokkaasti minkäänlaisia ristiriitoja esiintyneen sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välillä. Yhden lapsen mielestä sellainen ei voinut olla edes mahdollista, sillä olihan sijaisvanhempi biologisen vanhemman sisarus. Yksi lapsi puolestaan kuvasi ristiriitoja aina silloin tällöin ilmenneen.

H: ”Mitä sie aattelet, minkälaiset välit sijaisvanhemmilla ja biologisilla vanhemmilla on?”

L: ”no varmaan silleen, että välillä vähän huonommat ja välillä paremmat..”

Lapselle vuorovaikutuksen ja suhteiden ajoittainen kireys oli näyttäytynyt muun muassa sijaisäidin puheissa. Vuoriston (2011, 71) mukaan sijaisvanhempien kokema viha omaa lastaan tai perheenjäsentä kohtaan voi siirtyä lapsen kokemukseen ja rajoittaa suhdetta biologisiin vanhempiin, mikäli tunteita ei kyetä käsittelemään. Lapsi korosti haastattelun aikana, etteivät sijaisäidin puheet tai näkemykset ole millään tavoin vaikuttaneet hänen omiin näkemyksiinsä biologisista vanhemmistaan.

6.2 Lasten ystävyssuhteet ja koulu

Usein ajatellaan, että huostassa olevat lapset olisivat menneisyytensä vuoksi huonovointisia ja moniongelmaisia tai syrjäytyneitä ja kiusattuja (Helavirta 2007). Ajatusmallia tukee sekä kansalliset että kansainväliset tutkimukset, joissa on osoitettu, että huostassa olevien lasten todennäköisyys jäädä koulutustaustaltaan muita heikommaksi, jäädä työttömäksi, sairastua psyykkisesti tai kuolla aikaisemmin on vastaavanikäisiin nähden suurempi (Esim. Clausen & Christoffersen 2008; Vinnerljung & Sallnäs 2008; Heino & Johnson 2010, 270).

Edellä kirjoitetusta synkästä kuvauksesta poiketen aineistoni lapset olivat ulospäin suuntautuneita ja helposti lähestyttäviä. Lapset kertoivat lähtevänsä mielellään kouluun,

eikä yksikään heistä kokenut koulunkäyntiä taakkana. Yksi lapsista tosin sijoitti koulun elämäni tärkeimmät asiat ympärässä toiseksi uloimmalle säikeelle hymyssä suin, mikä toisaalta voi kertoa myös nuorille hyvin tyyppillisestä negatiivisävytteisestä ilmaisutavasta koulua vastaan. Ei haluta vaikuttaa liian innokkaalta koulun suhteen. Nuorin haastateltava kertoi yleensä oppineensa lukemaan jo ennen koulun alkua. Koulumenestystään lapset kuvailivat kohtuullisen hyväksi ja suurin osa heistä oli tyytyväisiä tämän hetkiseen tasoonsa.

Jäin pohtimaan kuinka paljon koettuun tyytyväisyyteen koulunkäynnin suhteen lapsilla vaikutti sijoitushistoria, sijoituksen kesto ja sijoituksen muoto? Kaikki haastateltavat oli otettu huostaan alakouluikäisinä tai sitä nuorempina ja sijoitettu läheisten luokse perhehoitoon. Suomalaisen tutkimuksen mukaan huostassa olevista lapsista parhaiten sekä peruskoulussa että myöhemmän asteen opinnoissa pärjäsivät ne lapset, jotka oli otettu huostaan alle 13-vuotiaina ja sijoitettu perhehoitoon (Heino & Johnson 2010, 285).

Lasten ystävyysuhteet näyttäytyivät moninaisina ja ystävät olivat osa arkea, joiden kanssa jaettiin ilot ja surut. Suurimmalla osalla haastateltavista ystäväpiiri oli kokenut muutoksen huostaanoton toteutuessa ja vanhat kaverit olivat jääneet asuinpaikkakunnan vaihtuessa. Kaksi lapsista kertoi, etteivät he olleet pitäneet yhteyttä vanhoihin kavereihin johtuen lähinnä käytännöllisistä syistä, kuten yhteystietojen katoamisesta puhelimen vaihtuessa. Lapset myös kertoivat solmineensa pian sijoituksen jälkeen uusia ystävyysuhteita. Yhdellä lapsista ystävyysuhteet olivat kestäneet alakoulusta lähtien jatkuen läpi sijoituksen. Yksi lapsista oli puolestaan ollut niin nuori iältään, ettei ystävyysuhteita syntymäkodin ajoilta ollut vielä ehtinyt tulla.

Huostaanotetuilla lapsilla ja nuorilla samanikäisten hyväksyntä ja luotettavien ystävyysuhteiden solmiminen on merkityksellinen tuen antaja ja luo lapselle tunteen joukkoon kuulumisesta erilaisesta taustasta huolimatta. Joidenkin lasten kohdalla vertaissuhteet voivat olla lapsen ainoita luotettavia ihmissuhteita, jossa he tuntevat olevansa omiensa joukossa (Hedin 2014, 172). Aineistoni lapsilla ystävyysuhteet olivat tärkeitä, mutta yksikään heistä ei tuonut esiin edellä mainitun kaltaista kokemusta.

Sukulaissijoituksessa olevien lasten ja nuorten on sekä kansallisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa arvioitu kokevan sijoituksen vähemmän leimaavana ja tullessa vähemmän kiusatuiksi vertaisryhmissä, kuin vastaavassa tilanteessa olevat laitoksessa tai ei-sukulaissijoituksessa olevat lapset (Messing 2006; Arkimies 2008; Koisti-Auer 2008). Aineistoni lapset kertoivat puhuneensa ystävien kanssa taustastaan ja elämisestä

sukulaisperheessä biologisen perheen sijaan. Vaikka yksikään lapsista ei tuonut esiin, että heitä olisi hävettänyt kertoa kavereille elämäntilanteestaan, eivät lapset kovin avoimesti halunneet perheen asioista ja syntymäkodin tilanteesta kavereiden kanssa puhua.

”Olen mie joillekki kavereille kertonu, että asun sijaisperheessä ja kaverit on kyselleet, että miksi, mutta mie olen sanonu, etten halua siitä enempää puhua..”

”Suurin osa kavereista tietää mun taustan..kyllä se on ollu sillai, et jos on tarpeeksi läheinen kaveri ollu niin on voinu ihan hyvin puhua siitä..”

Aineistoni lasten tapa toimia voi kertoa huostaanoton kipeydestä, jonka jakaminen muiden kuin asianosaisten kesken on sijoitusmuodosta huolimatta yksityisasiä, jota varjellaan. Toisaalta myös vertaisryhmään kuulumisen tarve voi olla niin suuri, ettei sitä haluta vaarantaa oman, tavanomaisesta perhetilanteesta poikkeavan, tarinan kertomisella. Yksikään lapsista ei ollut kokenut tullessa kiusatuksi sijoituksen vuoksi kavereiden tai ulkopuolisten vertaisten toimesta. Eräs haastateltavista kertoi, kuinka joskus on kuitenkin hävettänyt kavereiden edessä, kun biologinen vanhempi on ilmestynyt päihtyneenä paikalle ja ruvennut tivaamaan asioita. Lapsi oli kuitenkin päässyt tilanteen aiheuttamasta häpeän tunteesta nopeasti yli ajattelemalla, ettei hän voi vaikuttaa vanhemman käytökseen, eikä se ole hänen syytään.

6.3 Lasten ajatuksia lastensuojelusta ja sosiaalityöntekijöistä

Huostaanotettu lapsi tulee sijoituksen myötä osaksi viranomaisyhteistyötä, joka jatkuu säännöllisesti sijoituksen keston ajan. Tilanteen voi nähdä yksilöstä riippuen monella tavoin, joko taakkana tai tuen mahdollisuutena; elämässä on yksi aikuinen lisää, joka välittää. Aiemmissä tutkimuksissa etenkin sukulaissijaisvanhemmat ovat tuoneet esiin sosiaalityöntekijöiltä saatavan tuen vähyyttä ja painottaneet oman aktiivisuuden merkitystä suhteessa sosiaaliviranomaisiin. (Esim. Koisti-Auer 2008; Lipponen & Viisainen 2012.)

Säännöllinen yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa tuo lastensuojelun järjestelmänä osaksi lasten arkea, joka voi muistuttaa huostaanotosta ja erilaisesta perhetilanteesta. Haastattelemani lapsilla kokemukset yhteistyöstä sosiaalityöntekijöiden kanssa olivat

positiivisia, eikä viranomaistapaamisia nähty ongelmallisena. Yhdellä lapsista sosiaalityöntekijä oli vaihtunut neljä kertaa sijoituksen aikana, mutta lapsi koki silti saaneensa riittävästi tukea sosiaalityöntekijöiltä. Suurin osa lapsista toi esiin tapaamisten sosiaalityöntekijöiden kanssa olleen säännöllisiä, noin kaksi tapaamiskertaa vuodessa. Valtaosan mielestä tapaamisia oli riittävästi, eikä niitä kaivattu enempää.

”No kyllä se ainaki kaks kertaa vuodessa riittää..”

”no varmaan silleen tarpeeks kuitenkin niitä tapaamisia ollu..”

Lapset olivat myös tyytyväisiä sosiaalityöntekijöiden toimintaan huostaanottotilanteessa ja lapset kokivat heidän toimineen tilanteessa oikein. Kuinka paljon tähän vaikuttaa hyvät kokemukset sukulaisperheestä, sekä lasten ikä sijoitushetkellä? Olisiko tilanne toinen, mikäli lapset olisi sijoitettu vieraaseen perheeseen tai laitokseen? Esimerkiksi virokannas (2004) tutki huumehoitoyksikön alaikäisiä nuoria, jotka olivat lastensuojelun asiakkuudessa. Nuorten suhtautuminen sosiaalityöntekijöihin oli negatiivissävytteistä, mikä tuli esiin nuorten puheissa. Sosiaalityöntekijöihin viitattiin anonyymisti puhumalla ”niistä”.

Myös Pösön (2004) tutkimuksessa koulukotinuoret viittasivat sosiaalityöntekijöihin persoonattomasti ”sossuina” tai kolmannessa persoonamuodossa ”ne”, vaikka nuoret huostaanottotilannetta jälkikäteen tarkasteltaessa ymmärsivät ratkaisun olevan perusteltua. Sen sijaan Kivistön (2006) tutkimuksessa lastensuojelun sijaishuollon asiakkuudessa olleet nuoret toivat esiin myönteisiä kokemuksia sosiaalityöntekijöiden kanssa toimimisesta ja kokivat tulleen autetuksi. Aineistoni lasten kokemuksissa lastensuojelun näyttäytyi lasten arjessa pääasiassa vuosittaisissa tapaamisissa sosiaalityöntekijöiden kanssa.

”aivan tavanomaista arkea oon saanu ellää..”

”ei se oo niin ku kauheesti vaikuttanu mun elämään..”

Kertovatko vastaukset lastensuojelun toimivuudesta vai näkymättömyydestä? Näkisin lasten aiempien vastausten perusteella, että kyse on lastensuojelun toimivuudesta. Ihanteellisinta olisi, että sijaishuollossa olevat lapset ja nuoret voisivat tuntea elävänsä iänmukaista arkea perheensä ja vertaistensa kanssa. Pyysin lapsia myös pohtimaan millaista arkea he ajattelisivat elävänsä tällä hetkellä, mikäli huostaanottoa ei olisi tehty ja lap-

set olisivat edelleen syntymäperheensä parissa. Vain yksi lapsista halusi pohtia tilannetta ja hänkin hiukan epävarmasti.

”no en mä oo ihan varma..vois olla justiin niin ku kiusattu tai jotain..”

Haluttomuus pohtia aihetta saattoi johtua aiheen kipeydestä tai ajatuksen mahdottomuudesta, sillä esimerkiksi Kivistön (Mt., 86–89) haastattelemat nuoret toivat esiin samansuuntaisia ajatuksia. Osa ei halunnut miettiä sellaista tilannetta ja ne, jotka asiaa pohtivat, uskoivat tilanteensa olevan nykyhetkeen verrattuna huonompi.

Haastattelemini lasten sosiaalinen verkosto näyttäytyi moninaisena. Puheissa esiin nousivat ensisijaiset sosiaaliset suhteet joihin lukeutui perheenjäsenet ja sukulaiset ja ystävät sekä toissijaiset sosiaaliset suhteet koulumaailmasta ja sosiaalityöntekijöiden kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Oli mielenkiintoista huomata, kuinka perheen konkreettinen hajoaminen ei välttämättä tarkoittanut lapselle hajoamista myös tunnesuhteessa biologiseen vanhempaan. Vaikka sijoitushetkestä oli kulunut jo kolmatta vuotta, saattoi biologinen perhe olla lapselle ainoa oikea perhe. Haastattelemini lasten kohdalla oli nähtävissä, että lapsen ja sijaisvanhemman välisen tunnesiteen muodostumiseen vaikutti eniten se, minkä ikäisenä lapsi oli huostaanotettu ja kuinka traumatisoivat syntymäkodin olosuhteet olivat olleet, ei niinkään sukulaisuus.

Lapset eivät kokeneet tulleen kiusatuiksi tai leimatuiksi taustansa vuoksi, mutta eivät toisaalta olleet halukkaita avoimesti taustastaan puhumaan. Vain läheisille ja pitkäaikaisille ystäville omasta historiasta oltiin valmiita kertomaan. Sukulaissijoituksen on arvioitu leimaavan lasta vähemmän (Koisti-Auer 2006, 3) ja lapsille olevan helpompaa puhua taustastaan kavereille ja tuttaville (Messing 2006).

Onko aineistoni lasten kokemuksissa nähtävissä huostaanoton tuoma painolasti; vanhemmat ovat tavalla tai toisella epäonnistuneet, eivätkä lapset ole voineet asua syntymäkodissa ikätovereidensa tavoin? Vai onko kyseessä vain oman yksityisyyden varjelu ja halu tulla nähdyksi oman itsenään, ei taustansa kautta? Huostaanoton painolasti ei kuitenkaan välittynyt lasten kertoessa kokemuksistaan lastensuojelun asiakkuudesta ja sen vaikutuksista heidän elämäänsä ja arkeensa. Haastateltavilleni lastensuojelun asiakkuus tarkoitti yhtä tai kahta tapaamista vuosittain sosiaalityöntekijöiden kanssa. Lapsilla ei myöskään ollut jäänyt katkeruutta sosiaalityöntekijöitä kohtaan ja heiltä koettiin saaneen aina tarvittaessa tukea.

7 Ihän tavallista elämää

Lastensuojelun perhehoidon tulee turvata lapsille ja nuorille turvalliset ja tasapuoliset kasvuolosuhteet, jotka syystä taikka toisesta ovat vaarantuneet ennen sijaishuoltoa (Laakso & Marjomaa 2010, 16). Kansainvälisissä tutkimuksissa sukulaissijoituksessa olevista lapsista on piirtynyt kuva huono-osaisina esimerkiksi harrastusten ja materiaalistien hankintojen suhteen, kuin ei-sukulaissijasiperheessä olevien lasten. Perhehoidon vaikuttavuutta voidaan mitata kysymällä lapsilta ja nuorilta itseltään mitä heille kuuluu, kuinka tyytyväisiä he ovat tämän hetkiseen elämäänsä ja mitä he ajattelevat tulevaisuudesta (Mt., 16).

7.1 Arki tällä hetkellä

Haastattelujen aikaan lapset viettivät viimeisiä kesälomapäiviään. Koulun alkua odotettiin ja toisaalta hieman jännitettiin. Yhdellä lapsista koulutie oli alkamassa ja into päästä oppimaan oli korkealla. Yhdellä haastateltavista oli niin ikään edessä uuden alku, kun hän oli siirtymässä ala-asteelta yläasteelle. Yksi haastateltavista oli aloittamassa viimeistä vuotta toisen asteen opinnoissa ja valmistuminen hämötti edessä. Kesälomalla lapset olivat käyneet sukulaisten luona sekä yksinään että sijaisperheen kanssa. Kolme lapsista oli myös lähdössä ensimmäiselle ulkomaanmatkalle, jota lapset odottivat innolla. Yksi haastateltavista oli myös tehnyt kesätöitä ja ansainnut hieman omaa rahaa.

Lasten arkea rytmittivät koulunkäynnin ohella harrastukset, joista oli tullut tärkeitä vapaa-ajan toimintoja. Harrastukset painoutuivat liikunnallisiin muotoihin, kuten jalkapallon pelaamiseen ja tanssitunneilla käymiseen. Harrastaminen koettiin lasten näkökulmasta tärkeäksi.

”Sijoituksen hyviä puolia on ollut se, että on saanut harrastaa ja kokeilla erilaisia juttuja..”

Kyseinen lapsi puhui paljon eri lajeista, mitä oli kokeillut ja mitä aikoi seuraavaksi kokeilla. Kolme lapsista oli aloittanut harrastuksissa käymisen melko pian sijoituksen alettua ja lasten harrastukset olivat jatkuneet säännöllisinä sijoituksen keston ajan. Lasten

puheista tuli myös ilmi, että harrastuksissa kulkeminen ei ollut vain yksinään lapsen juttu, vaan mukana oli koko perhe. Yhdellä lapsista harrastukseen liittyi myös tapaamiset biologisen vanhemman kanssa, minkä lapsi koki mieluisaksi.

Aiemmat tutkimukset ovat piirtäneet kuvaa sukulaissijoituksissa olevista lapsista huono-osaisimpina juuri harrastusten ja aineellisten seikkojen suhteen (esim. Saarinen 2001; Koisti-Auer 2007). Aineistoni lapsista yksikään ei tuonut esiin puutteita harrastusten suhteen. Myös aineelliset olosuhteet koettiin hyviksi; lapsilla joko oli tai he olivat saamassa omat kännykät. Kaikilla haastateltavilla oli oma huone, joko omassa käytössä tai sisaruksen kanssa jaettuna. Yhdelle lapsista oma huone oli erityisen tärkeä ja hän halusi esitellä sitä myös minulle. Lapsi toi esiin oman huoneen tärkeyttä myös vertaamalla sitä syntymäkodin tilanteeseen:

”ennen nukuttiin koko lapsiperhe samassa huoneessa..”

Oma huone, vaikka sisaruksen kanssa jaettuna, merkitsi omaa tilaa, jossa omat lelut ja muut tärkeät tavarat saivat olla esillä. Kenties lapsi koki tulevansa näin enemmän yksilönä huomioiduksi.

Huostaanotetuilla lapsilla arjen säännöllinen rytmi on usein hukassa ja sijoituksen alussa voidaan joutua tekemään kovasti töitä perusrytmin saavuttamiseen (Björkvist 2008, 18-29.) Aineistoni lapsista yksi toi esiin, kuinka sukulaisperheessä oli erilaiset säännöt kuin, mitä syntymäkodissa oli. Hän viittasi säännöillä muun muassa kotiintuloaikaan sekä kurinpidollisiin sääntöihin; jos perheen lapset riitelivät tai muutoin olivat käyttäytyneet huonosti, seurasi rangaistus. Lapselle sillä oli suuri merkitys tunnetasolla; lapselle säännöt kertoivat välittämisestä ja siitä, että lapsesta pidetään huolta. Lapsi piti erittäin tärkeänä, että säännöistä myös pidettiin kiinni. Myös Hämäläisen (Mt., 156) mukaan lapset kokivat sijaisvanhempien asettamat säännöt ja rajat turvaa tuovina elementteinä, mutta kaikkien lasten kohdalla turvallisuus ei tehnyt lapsen kokemuksesta myön-teistä.

Säännönmukaisuuden ja päivärytmin lisäksi arjen sujumiseen vaikuttaa suuresti lasten koettu fyysinen ja henkinen hyvinvointi. Haastatteleman lapset kertoivat voineensa hyvin. Kahdella lapsista oli ollut sijoituksen aikana ajoittaista erityistuen tarvetta. Yksi lapsista ei osannut sanoa, oliko hänellä erityisen tuen tarpeita ja yksi lapsista kielsi jyrkästi tarvinneensa mitään apua tai tukea sijoituksen aikana. Huostaanotettujen lasten ja nuorten kohdalla henkisen pahoinvoinnin on arvioitu kasvaneen ja lasten mielentervey-

teen liittyvien erityistarpeiden hoitoon tarkoitettujen terveyspalveluiden käyttöasteen nousseen hurjasti viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. (Eronen 2013, 61–63.)

Erityistarpeiden taustalla on nähty lasta eri tavoin traumatisoineet kodin olosuhteet suhteessa lapsen ikään huostaanottohetkellä; mitä kauemmin lapsi on ehtinyt viettää vaikeissa olosuhteissa, sen suurempaa erityistuen tarve on. Aineistoni lapsilla huostaanotto ja sijoitus olivat tapahtuneet varsin nuorella iällä, mikä voi selittää erityistuentarpeiden vähäisyyttä. Lasten kokeman hyvinvoinnin perusteella voi myös tulkita, että todennäköisesti lapset ovat saaneet syntymäkodissa myös paljon hyvää osakseen, joka on osaltaan suojannut heitä.

7.2 Tulevaisuuden haaveita

Huostaanotetuilla lapsilla tulevaisuuden hahmottaminen voi joskus olla vaikeaa; jos on pitänyt keskittyä selviytymään päivästä toiseen tai kotona ei ole koskaan ollut mahdollisuutta suunnitella tulevaa, ei siihen ole helppo oppia. Joskus eletty elämä on voinut olla myös niin traumaattinen, ettei haaveille ole jäänyt tilaa (Kivistö 2006, 108). Aineistoni lapsista suurin osa oli valmiita pohtimaan tulevaa. Nuorimmalle haastateltavista tulevaisuuden pohtiminen oli vaikeaa, vaikka yritin lähestyä asiaa myös haaveiden ja toiveiden näkö-kulmasta.

Kävimme lasten kanssa läpi tulevaisuuden haaveita kahdella eri tapaa; keskustellen ja eläytymismenetelmän avulla. Käytin eläytymismenetelmää kahden lapsen kohdalla ja vanhimman ja nuorimman lapsen osalta päädyin pelkkään keskusteluun. Eläytymismenetelmätehtävässä pyysin lapsia kuvittelemaan itsensä 13- ja 15-vuotiaina, noin kolme vuotta lasten tämän hetkisestä elämästä eteenpäin ja kertomaan hyvälle ystävälle mitä hyvää ja mitä huonoa heille tuolloin kuuluu (ks. liite nro 6). Lapset listasivat asioita ranskalaisin viivoin.

Eläytymismenetelmä paljasti lasten tulevaisuuden näkemykset varsin myönteisessä valossa. Itseäni hieman yllätti, ettei kuvauksiin liittynyt toiveita tai kuvauksia esimerkiksi syntymäkotiin paluusta, mikä tuli selkeästi esiin esimerkiksi Hämäläisen (2012) haastatelmien sijaislasten kohdalla. Hyvinä asioina lapset toivat esiin onnistumisen koke-

muksia ja omien taitojen kehittymistä, mutta toisaalta myös omaan hyvinvointiin ja arkeen liittyviä asioita.

”olen tehnyt hattutempun”

”olen saanut huolenpitoa ja kavereita”

”olen ollut iloinen”

Myöskään huonot asiat, joista lapset olivat kirjoittaneet, eivät pitäneet sisällään synkkiä näkymiä omasta tilanteesta, vaan kuvastivat lähinnä tavanomaisia, jokaiselle lapselle mahdollisia ajatuksia.

”sairastuminen”

”vanhempien ero”

”joukkueen häviäminen”

”jälki-istunto”

”riitoja ja suuttumusta”

Näkisin lasten aiemmissä luvuissa esiin tuomien asioiden perusteella vastausten kertovan heidän tyytyväisyydestä ja luottavaisesta olostaan tämän hetken elämäntilanteessa. Vastauksissa näkyy lasten orientoituminen nykyiseen perheeseen ja pelot siinä tapahtuviin muutoksiin, joihin vanhempien avio-erolla viitataan.

Useissa sijaishuoltoon liittyvissä tutkimuksissa nuorten tulevaisuuden kuvia ovat määrittäneet varsin tavanomaiset asiat, kuten perheen perustaminen, ammattiin opiskelu ja työ-paikan löytyminen (Esim. Andersson 1999; Kivistö 2006; Perkiö 2009; Liinamaa 2015). Myös aineistossani lapsi, joka oli itsenäisen elämän kynnyksellä, pohti tulevaisuuttaan koulutuksen ja työnteon näkökulmasta.

”No varmaan valmistumisen jälkeen lähen johonki opiskelemaan, pois nykyiseltä asuinpaikkakunnalta..”

Mitään selvää suunnitelmaa kyseinen lapsi ei ollut vielä lyönyt lukkoon ja häntä hieman huolesti, kun ei vielä tiennyt mitä alaa haluaisi opiskella. Lapsi kuitenkin uskoi asioiden järjestyvän ja näki tulevaisuuden myönteisenä, mikäli vain jaksoi panostaa ja opiskella.

Kaiken kaikkiaan lapset elivät ”*ihan tavallista elämää*”, kuten yksi haastatelluista kuvasi ja suhtautuivat tulevaisuuteensa myönteisesti. Pohdin liittyikö lapsen käyttämä tavallisen elämän käsite haluun tulla nähdyksi joukkoon kuuluvana, kuten kuka tahansa biologisten vanhempien ja sisarusten kanssa asuva lapsi. Päädyin haastattelemieni lasten kertoman perusteella kuitenkin itse samaan tulkintaan; lapset eivät kokemustensa perusteella tehneet itse eroa muihin ikätovereihinsa tai kokeet jääneensä paitsi jostain sijaisperheessä asumisen vuoksi.

Vironkankaan (2004) haastattelemat huumehoitoyksikön nuoret toivat esiin poikkeavansa normaalista nuoresta negatiivisessa mielessä. Vironkannas (Mt., 29) pohti taustalla vaikuttaneen yhteiskunnallisen asenneilmapiiri, jossa huumeidenkäyttö leimataan paheksuttavasti ja käyttäjät ihmisinä poikkeaviksi. Vironkankaan (Mt.) pohdintaan peilaten, näkisin haastattelemieni lasten kohdalla, että huostaanotto ja sijoitus sukulaisperheeseen eivät ole tuoneet lapsille poikkeavuuden kokemusta, vaikka esimerkiksi Helavirran (2007) mukaan on hyvin tyypillistä, että huostaan otetuista lapsista ajatellaan negatiivissävyytteisesti.

8 Yhteenveto ja pohdinta

Lastensuojelun sijaishuoltojärjestelmä on monitahoinen toimijakenttä, johon yksittäisen lapsen on helppo hukkuu, mutta josta herkästi nostetaan esiin ne yksittäiset lapset tai ja nuoret, jotka voivat pahoin ja tekevät pahoiksi luokiteltuja tekoja tai ne lapset ja nuoret, jotka joutuvat pahojen tekojen kohteiksi. Rangaistavien tekojen tekijät ja uhreiksi joutuneet on syytäkin nostaa esiin ja tekijöitä rangaistava. Uutisoinnissa toivoisi vastapainona esiin nostettavan positiivisia kokemuksia, joita sijaishuollon kentältä varmasti löytyy. Näin ei tulisi tehdä vain lastensuojelun negatiivisen maineen puhdistamisen vuoksi, vaan niiden lasten ja nuorten vuoksi, jotka lastensuojelun asiakkuuden myötä ovat sijaishuoltoon päässeet.

Käytän sanaa ”päässeet”, koska uskon aiemmin työssä kohtaamieni lasten tilanteiden sekä tutkimuskirjallisuuden perusteella, että suurimmalle osalle lapsista ja nuorista kyse on kuitenkin pääsystä parempaan elämään ja arkeen ja sitä kautta mahdollisuuteen kiinnittyä yhteiskuntaan. Myös oma tutkielmani vahvisti tätä näkökulmaa. Tutkielman tavoitteena oli tuoda esiin huostaanotettujen lasten ajatuksia ja kokemuksia sukulaissijaisperheessä elämisestä. Pääsin haastattelemaan neljää lasta, joista jokainen jäi mieleeni erityisellä tavalla. Olen kiitollinen, että nämä lapset ja heidän vanhempansa ja sijaisvanhempansa uskalsivat raottaa yksityisyyttään ja kertoa palan tarinastaan tuntemattomalle opiskelijalle.

Fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusotteeseen kuuluu keskeisesti tilan antaminen tutkittavien äänelle ja kokemukselle ja tutkimuksen tekeminen aineisto edellä. Tutkimuskysymykseksi muotoutui luontevasti *mitä lapset kertovat kokemuksistaan sukulaissijaisperheessä elämisestä?* Vaikka varsinaisia tarkentavia alakysymyksiä en tutkimustehtävän osalta esittänyt, tulivat tutkimuksen suunnitteluvaiheessa pohtimani tarkentavat kysymykset esille teemahaastattelukysymyksiä muotoillessani. Jäin kuitenkin pohtimaan, olisiko tutkimuskysymyksiä ollut tarpeen rajata tarkemmin, jotta olisi saanut syvemmän käsityksen tietystä näkökulmasta?

Lasten haastattelu oli tutkimuksen teon antoisin vaihe. Sitä ennen sain jännittää useaan otteeseen, eteneekö tutkimukseni edes haastatteluvaiheeseen, sillä haastateltavien löytyminen oli haasteellista. Tämän toki tiesin jo aiheen ja näkökulman valitessani, mutta silti se yllätti. Jälkikäteen pohtien olisi ollut tarpeen tehdä parempaa ”markkinointityö-

tä” sosiaalityöntekijöiden osalta, sillä he ovat sijaishuoltoon liittyvissä tutkimuksissa avainasemassa aineiston saatavuuden kannalta. Toisaalta heidän työmääränsä tietäen, voin olla tyytyväinen niihin kuuteen haastateltavaan, joiden yhteystiedot lopulta sain. Kaksi haastateltavista lapsista kieltäytyi haastattelusta ja lopulta minulla oli neljä lasta, jotka halusivat osallistua ja tulla haastatelluiksi.

Nuorempien lasten haastattelu oli toisaalta helppoa, toisaalta vaikeaa. Helpoksi sen teki lasten ulospäin suuntautuneisuus ja helposti lähestyttävyyys. Vaikeaksi sen teki kysymysten asettelu ja niiden muotoilu ikätason mukaisesti ymmärrettävään muotoon. Myös mielenkiinnon ylläpitäminen ja aiheesta pysyminen oli aivan nuorimman haastateltavan kohdalla vaikeaa. Jälkiviisaana voin todeta, että ennen tutkimuskentälle siirtymistä, olisi ollut hyvä tehdä esihaastattelut ja näin kartoittaa mahdolliset sudenkuopat. Lähdin vanhan sanonnan mukaan ”soitellen sotaan” ja tuloksena oli odotuksiani laihempi lopputulos. Syylistyin sellaisiin aloittelijan vikoihin, kuin liika innostuneisuus ja kiire haastattelutilanteessa. Unohdin kuuntelun ja vuorovaikutuksellisen keskustelun ajoittain kokonaan, mikä näkyi lasten lyhyehköissä vastauksissa.

Syvällisempää dialogia ei päässyt syntymään ja minulta puuttui Lehtomaan (Mt., 178) mainitsema tutkijan herkkyyys. Pohdin jälkeinpäin, johtuivatko haastattelutilanteen puutteet jännityksestä ja kokemattomuudesta vai arkuudesta kysyä tarkentavia kysymyksiä. Huomasin myös, että joka haastattelun jälkeen nousi uusia asioita ja näkökulmia, jota kysyä. Haastattelukertoja olisi ollut hyvä sopia kaksi kutakin haastateltavaa kohti. Tällöin olisi voinut syventää ensimmäiseltä haastattelukierrokselta nousseita asioita.

Oheismenetelmien käyttö oli nuorempien lasten kohdalla haastatteluun keskittymisen kannalta hyvä asia, joskin elämäni tärkeimmät asiat-ympyrä jäi sille asteelle, eikä siitä voinut yhdenkään lapsen kohdalla tehdä tarkempaa analyysia. Näkisin sen kokemattomuutenani menetelmien käytössä. Myös menetelmän käytössä olisi ollut hyvä tehdä testi ennen varsinaisia haastatteluja. Sen sijaan eläytymismenetelmä toimi lasten kohdalla kohtalaisen hyvin ja on kokemattomallekin tutkijalle helpohko menetelmä. Pohdin kuitenkin olisiko tehtäväkuvausta ollut syytä tarkentaa esimerkiksi pyytämällä lapsia lisäksi kuvailemaan perhesuhteissa tai asumisessa tapahtuneita muutoksia. Toisaalta tehtävänanto sellaisenaan antoi lapsille vapaat kädet tuottaa tekstiä.

Fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimusotteessa keskeistä on haastateltavien kokemusten tulkinta. Tulkintaan vaikuttaa tutkijan tausta, arvot ja asenteet, joiden pohjalta tutkija tutkimuksen kohderyhmää tarkastelee. Pyrin kirjoittamaan tutkittavaan aiheeseen

ni liittyneet ennakko-oletukset auki ennen haastattelujen tekoa, mutta huomasin haastateluja tehdessä, että ennakko-oletuksia on vaikea pitää taka-alalla. Jälkikäteen tutkimustuloksia analysoidessani ja tarkastellessani minulle jäi vaikutelma siitä, että olen pyrkinyt hakemaan vahvistusta myönteiselle käsitykselle lasten sukulaisperheessä asumiselle ja ennakko-oletukset ovat ohjanneet muun muassa haastattelutilannetta. Kenties siitä syystä myös tarkentavat kysymykset jäivät tekemättä; tyydyin lasten vastauksiin, koska se vastasi etukäteisolettamustani, enkä halunnut sitä romuttaa. Tutkimustuloksia tarkasteltaessa tulee siis muistaa, että kyseessä on aina tutkijan tulkinta. Tässä tutkimuksessa lasten kokemuksista piirtnyt kuva olisi voinut toisen tutkijan tekemänä olla täysin erilainen.

Lasten kokemuksista piirtnyt kuva

Tuttu ja turvallinen sukulaisperhe. Lasten kokemukset sukulaisperheeseen tulosta olivat samankaltaisia, eivätkä ne poikenneet myöskään vieraaseen sijaisperheeseen tai laitoshoitoon sijoitettujen lasten kokemuksista. (Esim. Pösö 2004; Liinamaa 2015.) Lasten luonnehdinnat ”pelotti vähän” ja ”tuntui surulliselta” sekä ” se oli yhtä itkua, kun kotoa vietiin” kuvaavat, kuinka järkyttävä ja ravistava interventio huostaanotto ja biologisista vanhemmista erottaminen ovat. Sukulaissijaisperhe koettiin kuitenkin tilannetta pehmentävänä tekijänä tuttuutensa vuoksi. Tuttuuden katsottiin lasten näkökulmasta tuovan turvaa. Aiemmissa sukulaissijoituksiin liittyvissä tutkimuksissa sukulaissijaisperheeseen pääsevän lapsen on arvioitu kokevan huostaanotto vähemmän traumatisoivana.

Aineistoni lasten taustat ja sijaisperheeseen tulo noudattivat suurilta osin sukulaissijoituksiin liitettyjä näkemyksiä. Lapset olivat sijoitushetkellä joko alle kouluikäisiä tai alakouluikäisiä. Huostaanoton taustalla olivat sellaiset vanhemmista johtuvat syyt kuten päihteidenkäyttö ja hoivan – ja huolenpidon sekä kasvatuksen laiminlyönti. Aineistoni lapsista suurin osa, kolme neljästä oli joutunut sukulaisperheeseen tulon myötä vaihtamaan asuinpaikkakuntaa ja jättämään vanhat kaverit.

Lasten sopeutuminen sukulaisperheeseen ja oman paikan löytäminen vei toisilla enemmän aikaa kuin toisilla. Yhdellä lapsista oli tullut melko pian sijoituksen jälkeen tunne siitä, että hän on kuin yksi perheenjäsen, sijaisvanhemman oma tytär. Sopeutumisvai-

keuksista kertoivat puolestaan lasten kokema vierauden tunne sekä biologisen perheen näkeminen oikeana perheenä. Aineistoni lasten kertoman perusteella näkisin, ettei sukulaissijoitus tarkoita automaattisesti sulautumista joukkoon ja yhteenkuuluvuuden tunnetta, vaan kuten muissakin sijoitusmuodoissa lapsi hakee paikkaansa ja joskus paikan löytäminen voi kestää.

Sukulaissijaisperhettä arvostettiin, mikä tuli esiin kiitollisuuden sekä tyytyväisyyden tunteena. Sukulaisuuden merkitys tuli esiin mahdollisuutena olla oman suvun kanssa tekemisissä sekä pitää yhteyttä biologisiin vanhempiin ja sisaruksiin, sekä kasvaa yhdessä biologisten sisarusten kanssa. Sukulaisuuden huonoihin puoliin lukeutui toisaalta myös biologisten vanhempien helppo tavoitettavuus, mikä näyttäytyi sijaisvanhemman vaikeutena rajata biologisten vanhempien tapaamisia ja yhteydenottoa.

Biologinen vanhempi oli enemmän läsnä arjessa sekä huonolla että hyvällä tavalla, mikä tuntui joskus taakalta. Sukulaissijoitusten kritisoijat ovat tuoneet esiin, kuinka sukulaissijoitukset tuovat lapsen menneisyyden enemmän lähelle ja sukupolvelta toiselle siirtyvän epäsosiaalisen elämäntavan katkaiseminen on haastavampaa (Taskinen, 2006, 3). Haastattelemieni lasten kertoman perusteella näkisin tämän olevan vaarana, mutta vain mikäli siihen ei puututa myös viranomaisten toimesta ja tarjota tukea sijaisvanhemmalle.

Sosiaalinen verkosto muutoksessa. Haastattelemieni lasten sosiaalinen verkosto näyttäytyi moninaisena. Puheissa esiin nousivat ensisijaiset sosiaaliset suhteet joihin lukeutui perheenjäsenet ja sukulaiset ja ystävät sekä toissijaiset sosiaaliset suhteet koulumaa-ilmasta ja sosiaalityöntekijöiden kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Lasten käsityksissä perheestään oli nähtävissä samalla tavoin kehittyneitä perhemalleja, kuin ei-sukulaissijoituksissa olevien lasten käsityksissä. (Esim. Andersson 1999; Hämäläinen 2012.)

Lasten perhekäsityksistä oli löydettävissä Holtanin (2008) kuvaamia huostaan otettujen lasten perhemalleista seuraavanlaisia; extended family (laajentunut perhemalli), biological family (biologinen perhe) sekä broken family (särkynyt perhemalli). Haastattelemieni lasten kohdalla oli nähtävissä, että lapsen ja sijaisvanhemman välisen tunnesiteen muodostumiseen vaikutti eniten se, minkä ikäisenä lapsi oli huostaanotettu ja kuinka traumatisoivat syntymäkodin olosuhteet olivat olleet, ei niinkään sukulaisuus.

Aineistoni lapsilla biologisten vanhempien tapaaminen vaihteli säännöllisestä epäsäännölliseen. Osa lapsista oli saanut tavata vanhempiaan lähestulkoon oman tahtonsa mukaisesti, aina kun vanhempien päihteidenkäytön osalta oli hyvä tilanne. Osa lapsista tapasi toista vanhempaansa noin kerran kuukaudessa ja toista noin kaksi kertaa vuodessa. Syyt harvoihin tapaamisiin toisen vanhemman kanssa johtui pitkästä välimatkasta. Vierailut tapahtuivat pääsääntöisesti sukulaisperheessä. Lasten kertoman perusteella biologisten vanhempien vierailuissa korostuivat myös sukulaissijaisvanhempien aktiivinen osallistuminen tapaamisiin siten, että saatettiin tehdä koko porukalla jotakin, kuten pelata pelejä.

Tapaamiskerrat koettiin riittäväksi sen vanhemman kanssa, jota tavattiin säännöllisesti. Sen sijaan vanhempaa, jota tavattiin harvemmin, toivottiin tapaamisiin useammin. Aineistoni lasten kohdalla sukulaissijaisperheessä asuminen ei automaattisesti tarkoittanut tiiviimpää yhteydenpitoa biologisiin vanhempiin, vaan tapaamisten säännöllisyys ja toteutuminen oli pitkälti kiinni biologisten vanhempien elämäntilanteesta. Lapset eivät voineet siihen juurikaan omalla toiminnallaan vaikuttaa. Sen sijaan yhteydenpito muualla asuviin sisaruksiin oli säännöllistä ja tiivistä, mikä on yhteneväistä aiempiin sukulaissijoituksiin liittyvien tutkimusten kanssa.

Sukulaissijoituksissa esiin nousseet ristiriidat biologisten vanhempien ja sukulaissijaisvanhempien välillä (Linderot 2006; Vuoristo 2011) näyttäytyivät osalla aineistoni lapsista ajoittaisena suusanallisena riitelynä, jossa biologiset vanhemmat ja sukulaissijaisvanhemmat syyllistivät toisiaan. Suurin osa lapsista kuitenkin kuvasi sukulaissijaisvanhempien ja biologisten vanhempien tulevan hyvin toimeen keskenään, mikä vastaa aiempien tutkimusten tuloksia. (Esim. Linderot 2006, 123; Arkimies 2008, 125.)

Lasten ystävyysuhteet ja koulunkäynti näyttäytyivät positiivisessa valossa. Osa lapsista oli joutunut vaihtamaan asuinpaikkakuntaa huostaanoton myötä ja ystäväverkosto oli rakentunut käytännössä uudelleen vanhojen kavereiden jäädessä syntymäpaikkakunnalle. Lapset eivät kokeneet tulleen kiusatuiksi tai leimatuiksi taustansa vuoksi, mutta eivät toisaalta olleet halukkaita avoimesti taustastaan puhumaan. Vain läheisille ja pitkäaikaisille ystäville omasta historiasta oltiin valmiita kertomaan.

Haastateltavilleni yhteistyö sosiaalityöntekijöiden kanssa oli vaivatonta ja sosiaalityöntekijöiltä koettiin saaneen aina tarvittaessa tukea. Lapsilla ei myöskään ollut jäänyt katkeruutta sosiaalityöntekijöitä kohtaan. Lapsille lastensuojelun asiakkuus näyttäytyi lähinnä vuosittaisissa tapaamisissa sosiaalityöntekijöiden kanssa. Sosiaalityöntekijöiden

tapaamisten määrään lapset olivat tyytyväisiä ja ne vastasivat lastensuojelulain(417/2007) 29§ 2 momenttia.

Ihan tavallista elämää. Lasten arki näyttäytyi heidän kokemuksissaan tavanomaisena, jota rytmitti koulunkäynti ja harrastukset sekä kavereiden kanssa oleminen ja leikkiminen. Arkeen kuului myös sijaisperheen kanssa yhdessäoloa ja reissujen tekoa lomakoina, muun muassa mummolaan. Arjessa turvaa toivat sijaisperheen säännöt ja johdonmukainen kasvatus. Myös lasten koettu terveydentila oli hyvä, mistä kertoi vähäinen erityistarpeiden tuen tarve; kahdella lapsista oli ollut tai oli hoitosuhde sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestäjään.

Tulevaisuuttaan lapset kuvasivat myönteisesti, ikätasoaan vastaavasti, jossa ilot liittyivät huolenpidon saamiseen ja ystävyysuhteiden solmimiseen, sekä harrastuksissa saavutettuihin asioihin. Myös usko omaan selviytymiseen oli vahva, vaikka yhdellä lapsista, hieman huolesti se, ettei hän vielä tiennyt mitä isona tekisi. Yksikään lapsista ei tuonut esiin toivetta paluusta biologisten vanhempien luokse.

Kehittämisehdotukset ja jatkotutkimuksen tarve

Tutkimustulosteni perusteella en lähde tekemään muutos ehdotuksia lastensuojelun sijaishuoltojärjestelmään. Näen sukulaissijoituksen olevan hyvä vaihtoehto sijoituspaikkaa etsittäessä. Huomioni kohdistui kuitenkin sukulaissijoituksissa olevien lasten ja vanhempien tapaamisiin. Viranomaisten valvonta tapaamisten sujuvuuden osalta on erityisen tärkeää ja sen tulisi olla säännöllistä sijoituksen alusta saakka. Lapselle ei saisi tulla kokemusta, että biologiselle vanhemmalle ei voida asettaa rajoja ja että kaikkea on siedettävä. Näin myös varmistetaan sukupolvelta toiselle herkästi siirtyvä huonosaisuuden tai epäsosiaalisen elämäntavan jatkuminen.

Lasten haastattelu nosti myös esiin kuinka tärkeää olisi, että sosiaalityöntekijöillä olisi riittävästi aikaa kohdata yksittäinen lapsi sijaishuollon kentällä ja käydä hänen kanssaan läpi säännöllisesti mitä sijaisperheessä eläminen, oli kyseessä sitten sukulaissijoitus tai ei-sukulaissijoitus, lapselle tarkoittaa ja merkitsee kullakin hetkellä.

Sukulaissijoitukset ilmiönä on kohtalaisen uusi alue sijaishuoltoon liittyvän tutkimuksen kentällä, joka tarvitsee tarkastelua useista eri näkökulmista. Tutkimusta tehdessä törmäsin aiheen yksipuoliseen käsittelyyn kansallisella tasolla. Sukulaissijoituksia kos-

kevat tutkimukset oli tehty pääasiassa sukulaissijaisvanhempien näkökulmasta. Näkisin tärkeänä selvittää biologisten vanhempien näkökulmia sukulaissijoituksiin sekä toisaalta selvittää myös sosiaalityöntekijöiden näkökulmia sukulaissijoituksiin ja sukulaissijaisvanhempien kanssa tehtävään yhteystyöhön.

Tärkeää olisi tutkia myös sukulaissijaisperheiden biologisten lasten ajatuksia ja kokemuksia sukulaislasten tulosta perheeseen; mitä se heille merkitsee. Suvun ja sukulaisuuden merkitystä korostettiin uudistuneessa lastensuojelulaissa 417/2007. Olisi kiinnostavaa tutkia sukulaissijoitusten vaikutusta lapsen elämään pidemmällä aikavälillä; miten lapset ovat elämässä pärjänneet ja poikkeavatko tulokset ei-sukulaissijaisperheessä eläneiden lasten vastaavista.

Huostaanotto ja lapsen sijoittaminen sukulaisperheeseen ei niin ikään ole ainoa vaihtoehto, miten lapsi päätyy sukulaisperheeseen. Yksi kiinnostava ja vähän tutkittu lastensuojelun alue olisi tutkia lasten, sijaisvanhempien tai biologisten vanhempien näkökulmasta lapsen siirtymistä asumaan sukulaisperheeseen sukulaisen saadessa oheishuoltajuuden vanhemman rinnalla. Oma kokemukseni on, että oheishuoltajajärjestely on kasvava trendi lastensuojelussa, sillä se on pehmeämpi keino lapsen tilanteen järjestelyyn viimesijaiseen huostaanottoon verrattaessa.

Oma tutkimukseni raapaisi pintaa lasten kokemuksista sukulaissijaisperheessä elämisestä ja lähtisinkin tutkimaan tarkemmin oman tutkimukseni aihetta esimerkiksi Hämäläisen (2012) tavoin perhesuhteiden ja kodin merkityksen näkökulmasta. Ikäjakaumaa olisi hyvä tarkentaa esimerkiksi tutkimalla joko 7-12-vuotiaita tai 13-18-vuotiaita. Myöskään alle kouluikäisiä ei tule unohtaa; miten pieni lapsi, jolle ei voi sanallisesti selittää tapahtunutta, sopeutuu tilanteeseen, jossa esimerkiksi mummo saa äidin roolin? Selvää on, että sukulaissijoituksista tarvitaan tutkimusta eri osapuolien näkökulmasta nykyistä enemmän, jotta voitaisiin syvemmin pohtia sukulaissijaisperhehoitoa ensisijaisena vaihtoehtona perhehoidon kentällä.

Lähteet

- Ahonen, Sirkka 1996. Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa: Syrjälä, Leena & Ahonen, Sirkka & Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo 1996. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. 1.-3. painos. Kirjayhtymä. Helsinki. 114-160.
- Andersson, Gunvor 1999. Children in permanent foster care in Sweden. *Child & Family Social Work*. Aug99, Vol. 4 (3). 175–186.
- Aer, Janne 2013. Lastensuojeluoikeus. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. 1. painos. Ville Pönkä ja Talentum media Oy.
- Aho, Marjaana 2003. Isovanhemmat lastenlastensa sijaisvanhempina. Pro gradu – tutkielma. Sosiaalipolitiikan – ja sosiaalityönlaitos. Tampereen yliopisto.
- Alanen, Leena 2009. Johdatus lapsuuden tutkimukseen. Teoksessa: Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim.) 2009. Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Vastapaino. Tampere. 9 – 30.
- Alasuutari, Maarit 2005. Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa: Ruusu vuori, Johanna & Tiittula, Elisa (toim.) 2005. Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Tampere. 145 – 162.
- Alasuutari, Pertti 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Neljäs, uudistettu painos. Vastapaino. Tampere.
- Anttila, Pirkko 2000. Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. 3. painos. Akatiimi Oy. Hamina.
- Arkimies, Kirsikka 2008. Kumman puolella, lapsen vai lapsenlapsen? Teoksessa: Arkimies, Kirsikka 2008. Terveisiä sijaisperheestä! Yhdessä lapsen parhaaksi. Kirjapaja. Helsinki. 125 – 141.
- Arnkil-Tervonen, Kaisa 2008. Sijaisperheen intensiivinen tukeminen. Teoksessa: Jari Ketola (toim.) 2008. Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. PS-kustannus. Juva. 147 – 160.
- Bagnoli, Anna 2009. Beyond the standard interview: the use of graphic elicitation and arts-based methods. *Qualitative research*. Nov. 2009, Vol 9 (5). 547-570.
- Baker, Amy J. L. & Mehta, Nira & Chong, Jeanette 2013. Foster Children Caught in Loyalty Conflicts: Implications for Mental Health Treatment Providers. *American Journal of Family Therapy*. Oct-Dec 2013, Vol. 41 (5). 363-375
- Barrat, Sara & Granville, Julia 2006. Kinship care: Family stories, loyalties and binds. Teoksessa: Kenrick, Jenny & Lindsey, Caroline & Tollemache, Lorraine (toim.) 2006. Creating New Families : Therapeutic Approaches to Fostering, Adoption and Kinship Care. Karnac Books. 162 – 179.
- Björkvist, Liisa 2008. Soppaa, silitystä ja saippuaa. Teoksessa: Arkimies, Kirsikka 2008. Terveisiä sijaisperheestä! Yhdessä lapsen parhaaksi. Kirjapaja. Helsinki. 18-30.
- Bray, Lucy 2007. Developing an activity to aid informed assent when interviewing children and young people. *Journal of Research in Nursing*. September 2007. Vol. 12 (5). 447-457.
- Burgess, Cheryl & Brigid, Daniel & Rosvoll, Roya & Wallace, Bruce 2010. ‘It’s just like another home, just another family, so it’s not that different’ Children’s voices in kinship care: a research study about the experience of children in kinship care in Scotland. *Child & Family Social Work*. Aug 2010, Vol. 15. (3). p297-306.
- Cater, Åsa & Øverlien, Carolina 2013. Children exposed to domestic violence: a discussion about research ethics and researchers’ responsibilities. *Nordic social work research*. Vol. 4 (1). 2014. 67-79.
- Castren, Anna-Maija 2003. Purkautunut perhe. *Sosiologia* 2003 (4). 340-341.
- Clausen, Sten-Erik & Kristofersen, Lars B. 2008. Barnnevnsklinter i Norge 1990 – 2005. En longitudinell studie. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NO-VA Rapport 3/2008

- Del Valle, Jorge & Lazaro-Visa, Susana & Lopez, Monica & Bravo, Amaia 2011. Leaving family care: Transitions to adulthood from kinship care. *Children & Youth Services Review*. Dec 2011. Vol. 33 (12). 2475-2481.
- Docherty, Shannon & Sandolowski, Margaret 1999. Focus on Qualitative Methods Interviewing Children. *Research in Nursing & Health*, 1999. Vol. 22. 177–185
- Dunn, Dena & Culhane, Sara & Taussig, Heather 2010. Children's appraisals of their experiences in out-of-home care. *Children & Youth Services Review*. Oct2010. Vol. 32 (10). 1324-1330.
- Eronen, Tuija 2012. Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Eronen, Tuija 2013. Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaan otettujen lasten institutionaalisista poluista. Terveysten ja hyvinvoinninlaitos, raportti 4/2013. Terveysten ja hyvinvoinninlaitos.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Eskola, Jari 2010. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2010. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-Kustannus. Juva 2010. 179 – 203.
- Eskola, Jari & Wallin, Anna 2015. Eläytymismenetelmä: Perusteet ja mahdollisuudet. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2015. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu. Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 4. uudistettu painos. PS-kustannus. 56-69.
- Etelä – Suomen sanomat 3.4.2015. Lasten sijoittaminen tuttuun perheeseen yleistynyt hitaasti. <http://www.ess.fi/uutiset/kotimaa/2015/04/03/lasten-sijoittaminen-tuttuun-perheeseen-yleistynyt-hitaasti>.
- Fallesen, Peter & Emanuel, Natalia & Wildeman, Christopher 2014. Cumulative Risks of Foster Care Placement for Danish Children. *PLoS ONE*. Oct2014, Vol. 9 (10). 1-10.
- Farmer, Elaine & Moyers, Sue 2008. Kinship care: Fosterin Effective Family and Friends placement. Jessica Kingsley Publishers.
- Farmer, Elaine & Selwyn, Julie & Meakings, Sarah 2013. 'Other children say you're not normal because you don't live with your parents'. Children's views of living with informal kinship carers: social networks, stigma and attachment to carers. *Child & Family Social Work*. Feb2013, Vol. 18 (1). 25-34.
- Flynn, Ronny 2002. Kinship foster care. *Child & Family social work*. Vol. 7 (4). 311-321.
- Forsberg, Hannele 1998. Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Lastensuojelun keskusliitto. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.
- Forsberg, Hannele 2003. Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa: Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) 2003. Perhemurroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus. Helsinki. 7-15.
- Granfelt, Riitta 2000. Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista. Teoksessa: Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) 2000. Sosiaalityön tutkimus. Jyväskylän yliopisto. 99 – 117.
- Geen, Rob 2004. The Evolution of Kinship Care Policy and Practice. *The Future of Children*. Vol. 14, No. 1, Children, Families, and Foster Care (Winter, 2004), pp. 130-149.
- Hakkarainen, Pirjo & Kuukkanen, Maria & Piispanen, Hannu 2014. Parasta perhehoitoa. Perhehoidon tietopaketti. Perhehoitoliitto ry.
- Hedin, Lena 2014. A sense of belonging in a changeable everyday life – a follow-up study of young people in kinship, network, and traditional foster families. *Child & Family Social Work*. May 2014. Vol. 19 (2). 165-173.

- Hegar, Rebecca L. & Rosenthal, James A. 2009. Kinship care and sibling placement: Child behavior, family relationships, and school outcomes. *Children and Youth Services Review*. Vol. 31 (6). 670-679.
- Helavirta, Susanna 2007. Lasten tutkimushaastattelu. *Metodologista hermistymistä, joustoa ja tasapainoa*. *Yhteiskuntapolitiikka* 72. 6/2007. 629-640.
- Helavirta, Susanna 2011. Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Heinjoki, Heli & Heinonen, Hanna & Kiiskinen, Pirjo & Mikkola, Kaija & Ollila, Kari & Peitsalo, Peter 2005. Teoksessa: Laaksonen, Sari & Kemppainen, Martti (toim.) 2005. Oljista, risuista vai tiilestä? Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. *Lastensuojelun keskusliitto*. 31-44.
- Heino, Tarja & Johnson, Marianne 2010. Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa: Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli (toim.) 2010. *Perhepiirissä*. Kelan tutkimusosasto. Helsinki. 266 – 293.
- Hiiltola, Johanna & Heinonen, Hanna 2009. Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuden ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. *Terveysten- ja hyvinvointilaitoksen raportti* 46/2009. Helsinki. 2009.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2009. Tutkimushaastattelu. *Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Gaudeamus. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. *Tutki ja kirjoita*. Tammi. Helsinki
- Huumonen, Annukka 2009. *Sirpaleinen lapsi*. Huostaanotettujen nuorten kertomuksia. Pro gradu – tutkielma. Sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto.
- Hämäläinen, Kati 2011. Sukulaissijoitukset lapsen näkökulmasta. *Pelastakaa lapset*. Joulukuu 2011. 21-22.
- Hämäläinen, Kati 2012. Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja ihmissuhteilleen. *Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012*. Väestöliitto. Helsinki.
- Holtan, Amy 2008. Family types and social integration in kinship foster care. *Children and Youth Services Review*. Sep 2008 vol. 30 (9). 1022–1036.
- Hurtig, Johanna 2003. Lasta suojelemassa. *Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä*. Akateeminen väitöskirja. Lapin yliopisto.
- Höjer, Ingrid 2006. Fosterfamiljen – en privat familjen med ett offentligt uppdrag. *Socialmedicinsk tidskrift*. Vol 83 nro 1/2006.
- James, Allison & James Adrian 2008. *Key concepts in childhood studies*. Sage Publications Ltd.
- Jallinoja, Riitta 2014. Teoria universaalista perheestä. Teoksessa: Jallinoja, Riitta & Hurme, Helena & Jokinen, Kimmo (toim.) 2014. *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Gaudeamus. Helsinki. 18-34.
- Kaiponen, Sanna 2005. Ympäri vuorokautisen päiväkodin arki. *Tapaustutkimus päiväkirjojen kuvailemana*. Kasvatustieteen pro gradu – tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Varhaiskasvatuksen laitos.
- Kallio, Kirsi Pauliina & Ritala-Koskinen, Aino & Rutanen, Nina 2010. *Johdanto*. Teoksessa: Kallio, Kirsi Pauliina & Ritala – Koskinen, Aino & Rutanen, Niina (toim.) 2010. *Missä lapsuutta tehdään? Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura*, julkaisuja 105. 7-13.
- Kananen, Jorma 2008. >Kavli< *Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet*. Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2008.
- Karlsson, Liisa 2010. *Lapsinäkökulmainen tutkimus ja aineiston tuottaminen*. Teoksessa: Kallio, Kirsi Pauliina & Ritala – Koskinen, Aino & Rutanen, Niina (toim.) 2010. *Missä lapsuutta tehdään? Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura*, julkaisuja 105. 121 – 142.
- Karlsson, Liisa 2012. *Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla*. Teoksessa: Karlsson, Liisa & Karimäki, Reeli (toim.) 2012. *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja*

- toimintaan. 2., korjattu painos. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä. 17 – 63.
- Kiili, Johanna 2006. Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- Kiraly, Meredith & Humberys, Cathy 2013. Perspectives From Young People about Family Contact in KinshipCare: “Don’t Push Us*Listen More”. Australian social work. Vol. 16 (3). 358-374.
- Kirk, Susan 2006. Methodological and ethical issues in conducting qualitative research with children and young people: A literature review. International Journal of Nursing Studies. Sept 2007 Vol. 44 (7). 1250–1260.
- Kiviniemi, Kari 2015. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa: Valli, Raine & Aaltola, Juhani (roim.) 2015. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 4. uudistettu painos. PS-Kustannus. 74-88.
- Kivistö, Jaana 2006. Missä mä olisin muuten? Nuorten kokemukset lastensuojelusta ja muista viranomaispalveluista. Ammatillinen lisensiaattitutkielma. Sosiaalipolitiikan laitos. Turun yliopisto.
- Koh, Eun 2010. Permanency outcomes of children in kinship and non-kinship foster care: Testing the external validity of kinship effects. Children and youth service review. March 2010 vol. 32 (3). 389–398.
- Koisti-Auer, Anna-Liisa 2006. Suku antaa – suku haastaa. Katsaus sukulaissijoituksista tehtyihin tutkimuksiin. Pesäpuun – lehti. 1/2006. 3.
- Koisti-Auer, Anna-Liisa 2007. Sukulaisesta sijaisvanhemmaksi. Pesäpuun – lehti 3/2007. 6-7.
- Koisti – Auer, Anna – Liisa 2008. Sukulaissijaisvanhemmuuden profiili. Pesäpuu Ry.
- Koisti – Auer, Anna-Liisa 2008. Sukulaissijaisperheet ovat keskiverto perheitä. Pesäpuun – lehti. 2/2008.
- Korhonen, Jenni 2008. Tarinani lastensuojelun asiakkaan, sosiaalialan ammattilaisena ja äitinä. 15-17. Teoksessa: Jari Ketola(toim.) 2008. Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. PS-kustannus. Juva. 15-28.
- Korhonen-Puustinen, Aila & Pösö, Tarja 2010. Toteutuuko lapsen oikeus pysyviin kasvuolosuhteisiin? Puheenvuoro lastensuojelun vaikuttavuudesta. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:3.
- Korpinen, Johanna 2008. Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa. Akateeminen väitöskirja. Sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan laitos. Tampereen yliopisto.
- Kroll, Krynna 2007. A family affair? Kinship care and parental substance misuse: some dilemmas explored. Child & Family Social Work. Feb2007. Vol. 12 (1). 84-93
- Kujala, Virpi 2003. Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan opas. Sininauhaliitto. Helsinki.
- Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Kääriäinen, Aino 2008. Ero haastaa vanhemmuuden. Lastensuojelun keskusliitto.
- Laakso, Milja & Marjomaa Paula 2010. Terveisiä täältä kodista! Lasten, sijaisvanhempien, syntymävanhempien ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmia lastensuojelun perhehoitoon. Pelastakaa lapset Ry:n julkaisusarja nro 17. Pelastakaa lapset Ry.
- Laine, Timo 2010. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine 2010. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-Kustannus. Juva. 28 – 45.
- Laine, Timo 2015. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa: Valli, Raine & Aaltola, Juhani (roim.) 2015. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 4. uudistettu painos. PS-Kustannus. 29-51.

- Laisi, Nina 2011. Suvun sisällä sovittua. Sukulaissijoitukset aikuistuneiden lasten näkökulmasta. Pro gradu – tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Lallukka, Kirsi 2003. Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa. Tutkimus 6-12-vuotiaiden sosiokulttuurallisesta ikätietoudesta. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- Lambert, Veronica & Glacken, Michele 2011. Engaging with children in research: Theoretical and practical implications of negotiating informed consent/assent. *Nursing Ethics* 18(6). 781–801.
- Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2014. Eriarvoistuva lapsuus. Lasten hyvinvointi kansallisten indikaattoreiden valossa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2014:3.
- Larsson, Staffan 2005. Om kvalitet i kvalitativa studier. *Nordisk pedagogik* 1. 16 – 33.
- Lastensuojelulaki. 13.4.2007/417. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>[luettu 12.1.2015].
- Lavonius, Terhi 2014. Isovanhemmat perhehoitajina. ”Lähinnä vaan mietittiin sitä, mietittiin tietysti sitä ikää”. Sosiaalityön pro gradu – tutkielma. Yhteiskunta – ja kulttuuritieteiden laitos. Tampereen yliopisto.
- Lehtomaa, Merja 2005. Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa: Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) 2005. 1. painos. *Dialogia*. 163 – 193.
- Liinanmaa, Elina 2015. Outolinnusta selviytyjäksi – perhehoitoon sijoitettujen lasten kuvauksia omasta elämästä ja selviytymisen keinoista. Erityispedagogiikan pro gradu – tutkielma. Kasvatustieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Lind, Leena 2006. Laki muuttui – muuttuivatko käytännöt? Kokemuksia sukulaissijoituksista Ruotsissa. *Pesäpuun – lehti*. 1/2006. 11.
- Linderot, Sofia 2006. Att placer eller inte placer i släktinghem, det är frågan. En studie kring familjehemsplaceringar – lagstiftning, attityder och handläggning inom socialtjänsten. licentiatavhandling. Social högskola, Lunds universitet.
- Linnavuori, Hannariikka 2007. Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- Lipponen, Riikka & Viisainen, Paula 2012. ”Siinä on alusta se tunneside sitä toista kohtaan” Sukulaissijaisvanhempien kokemuksia sijaisvanhemmuudesta. pro gradu – tutkielma. Sosiaalityö. Lapin yliopisto.
- Lundström, Tommy & Sallnäs, Marie 2012. Sibling contact among Swedish children in foster and residential care—Out of home care in a family service system. *Children and Youth Services Review*. Feb 2012. Vol 34 (2). 396-402.
- Manninen, Nina 2001. Vanhemmaksi vanhemman paikalle – sijaisvanhempien kokemuksia tehtävästään. Pro gradu-tutkielma, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos/yhteiskuntapolitiikka. Jyväskylän yliopisto.
- Mc Mahon, Connor & Curtin, Chris 2013. The social networks of young people in Ireland with experience of long-term foster care: some lessons for policy and practice. *Child & Family Social Work*. Aug2013. Vol. 18 (3). 329-340.
- Messing, Jill 2006. From the child's perspective: A qualitative analysis of kinship care placements. *Children and Youth Services Review*. Dec 2006. Vol. 28 (12). 1415–1434
- Mitchell, Monique B. & Kuczynski, Leon 2010. Does anyone know what is going on? Examining children's lived experience of the transition into foster care. *Children and Youth Services Review*. March 2010. Vol. 32 (3). 437–444.
- Männikkö, Paula 2011. Sukulaissijoituksen purkautuminen: syyt ja ehkäisy. *Pesäpuun – lehti* 3/2011. 6-7.
- Niemi, Heli 2003. Mihinkin kuulun, kuka olen? Koti, ihmissuhteet ja identiteetti perhehoidossa kasvaneen nuoren aikuisen äidin elämäkertomuksessa. Pro gradu – tutkielma. Sosiaalityö. Lapin yliopisto.
- Nieminen, Liisa 2010. Lasten ja nuorten tutkimus: oikeudellinen tarkastelu. Teoksessa: Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) 2010. Lasten ja

- nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto/nuorisotutkimusseura julkaisuja 101.
- Niskanen, Sirkka 2005. Hermeneuttisen psykologian tieteenfilosofinen traditio. Teoksessa: Latomaa, Timo & Perttula, Juha 2005. Kokemuksen tutkimus. merkitys – tulkinta - ymmärtäminen. 1. painos. Dialogia Oy. Helsinki. 89 -114.
- Pajari, Marjo 2013. Kadonnutta vanhempaa etsimässä. Ajatuksia ja kokemuksia hyvästä käytännöstä kadonneen vanhemman yhteydenotto-prosessissa. Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry.
- Papp, Lauren M 2004. Capturing the interplay among within- and between-person processes using multilevel modeling techniques. Applied and Preventive Psychology. Dec 2004. Vol. 11 (2).115–124.
- Partanen, Irmeli 2005. Arvot ja eettiset periaatteet toiminnan kulmakivenä – dialogi sijaishuollon käytännön ja Martti Linqvistin ajatusten välillä.s. 7-11. Teoksessa: Sari Laaksonen ja Martti Kemppainen (toim.) 2005. Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Lastensuojelun keskusliitto. 7-30.
- Pekkarinen, Elina 2011. Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto. Verkkojulkaisuja 51/2011.
- Perhehoitajalaki 1992/312
- Perkiö, Elina 2009. Elämään selvinneet. Narratiivinen tarkastelu lasten elämästä sijaisperheessä. Pro gradu – tutkielma. Sosiaalipsykologia. Tampereen yliopisto.
- Perustuslaki 1999/731
- Peters, Jay 2005. True ambivalence: Child welfare workers' thoughts, feelings, and beliefs about kinship foster care. Children and Youth Services Review. June 2005. Vol. 27 (6). 595–614 .
- Pirkanen, Eija 2011. Sijaisperhe asiakkaana perheneuvolassa. Lisensiaattitutkimus. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto.
- Pitkänen Miia 2011. Vastuun paikka. Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris instituutin julkaisusarja nro 26/2011. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus.
- Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva 1987. Suomen lastensuojelun historia. Kouvolan kirjapaino.
- Punch, Samantha 2002. RESEARCH WITH CHILDREN - The same or different from research with adults? Childhood. August 2002. Vol. 9 (3). 321-341.
- Pösö, Tarja 2004. Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Stakes tutkimuksia 133. Helsinki.
- Pynnönen, Jaana 2010. Opas sukulaissijaisvanhemmuutta harkitsevalle. Pesäpuu ry.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Vironkangas, Elina 2011. Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa: Pehkonen, Aini & Väänänen-Formin, Marja (toim.) 2011. Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-Kustannus. Jyväskylä. 235-256.
- Reinikainen, Sarianna 2009. Nuorisokodista maailmalle. Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviämisestä. Kasvatustieteenlaitoksen tutkimuksia 224. Helsingin yliopisto.
- Ritala – Koskinen, Aino 2001. Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38.
- Ritala-Koskinen, Aino 2003. (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa: Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) 2003. Perhemurroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus. Helsinki.121-139.
- Ruusuvuori, Johanna 2010. Litteroijan muistilista. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (Toim.) 2010. Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere. 421-428.
- Räisänen, Pirjo 2008. Nyt olen vahva. Teoksessa: Arkimies, Kirsikka (toim.) 2008. Terveisiä sijaisperheestä! Yhdessä lapsen parhaaksi. Kotimaa-Yhtiöt Oy.Helsinki. 11-15.

- Saarela, Marja-Riitta 2008. ”Sai niinkun periaatteessa uuden lapsuuden” Perhehoitoon sijoitettujen nuorten kokemukset saamastaan tuesta. Pro gradu –tutkielma. Yhteiskuntapolitiikka. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto 2008.
- Saarinen, Eija 2001. Suku on pahin vai sittenkin paras? Sosiaaliturva 14/2001. 4-7.
- Saastamoinen, Kati 2010. Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan. Edita. Helsinki.
- Sariola, Satu 2014. Sijaisvanhemmuus tuntuina ja tarinoina. Narratiivinen tutkimus perhehoidon haasteista ja arjen sankareista. Pro gradu-tutkielma, sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto.
- Saurama, Erja 2004. Lastensuojelupolitiikka 1950 – luvulla. Teoksessa: Roos, J P 2004. Huostaanottokirja. Kopijyvä Oy, Jyväskylä. 96 – 108.
- Selwyn, Julie & Nandy, Shailen 2012. Sibling kinship carers in England: Evidence from the 2001 UK population census. Children and Youth Services Review. Jan 2012. Vol. 34 (1). 194–199.
- Schofield, Gillian & Ward, Emma 2010. Understanding and Working with Parents of Children in Long-Term Foster Care. Jessica Kingsley Publisher.
- Schofield, Gillian & Beek, Mary & Biggart, Laura & Ward, Emma 2013. Professional foster carer and committed parent: role conflict and role enrichment at the interface between work and family in long-term foster care. Child & Family Social Work. Feb2013. Vol. 18 (1). 46-56.
- Scott, Jacqueline 2008. Children as respondents: The challenge for quantitative methods. Teoksessa: Christensen, Pia and James, Allison (ed.) 2008. Research With Children: Perspectives and Practice. 2. Painos. Routledge. Oxon. 87-108.
- Sinkkonen, Jari 2001. Lapsen puolesta. WSOY. Helsinki.
- Stanbridge, Karen 2008. Childhood as cognition – or taking Aries at his word. Kasvatus & Aika. Nro 4 (2). 25 – 37.
- Säkkinen, Salla & Kuoppala, Tuula 2014. Lastensuojelu 2013. Tilastoraportti 26/20141. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Taskinen, Sirpa 2006. Mikä suvussa puhututtaa? Katsaus sukulaissijoituksista käytyyn keskusteluun. Pesäpuun – lehti. 1/2006. 3.
- Thurman, Sabrina L. 2015. Ethical considerations in longitudinal studies of human infants. Infant Behavior and Development. Feb2015. Vol. 38.116–125.
- Tinson, Julie 2009. Conducting Research with Children and Adolescents : Design, Methods and Empirical Cases. Goodfellow Publishers Limited.
- Toivonen, Timo 1999. Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia. 1. painos. WSOY. Helsinki.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2006. 4. Painos. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki. 2006.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2012. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 9. Painos. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Törmikoski – Hampf, Maarit 2008. Sijoitetun lapsen arki ja uudet sosiaaliset suhteet. Teoksessa: Huotari, Kari & Hurtig, Johanna (toim.) 2008. Sosiaalityötä monitoroimassa. Helsinki University Press/ Palmenia Oy yliopistokustannus HYY yhtymä. Helsinki.
- Valkonen, Leena 1995. Kuka on minun vanhempani? Perhehoitovuorokauden vanhempi suhteet. Stakes tutkimuksia. Stakes.
- Vanderbeck, Robert M. 2010. Kompetentteja sosiaalisia toimijoita? Pohdintoja lapsuuden tutkimuksen aikuisista. Teoksessa: Kallio, Kirsi Pauliina & Ritala – Koskinen, Aino & Rutanen, Niina (toim.) 2010. Missä lapsuutta tehdään? Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 105. 33 -52.
- Varto, Juha 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Kirja – Yhtymä Oy. Helsinki
- Viertola, Ulla 2008. Perhe on kuuma peruna. Yhteiskuntapolitiikka 73 (2008) :4. 465-467.
- Vinnerljung, Bo & Sallnäs, Marie 2008. Into adulthood: a follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens. Child & Family Social Work. May 2008. Vol. 13 (2). 144–155.

- Virokannas, Elina 2004. Normaalin rajan molemmin puolin. Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta. Stakes tutkimuksia 144. Helsinki.
- Vuoristo, Marika 2011. Suku turvana vai sukupolvet ylittävänä riskienketjuna? Haastattelututkimus sukulaissijaisvanhemmuudesta. Pro gradu – tutkielma. Turun yliopisto.

Liitteet

Liite 1. Tutkimuslupahakemus

Viranomainen, jolta lupaa haetaan:

Tutkimuksen tekijä

Anu Lumpus, YTK, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, sosiaalityö, Lapin yliopisto,

Pro gradu-tutkielman ohjaajat

Merja Laitinen, professori, Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta, sosiaalityö

Asta Niskala, kehittämisspäälikkö, Pohjois-suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Tutkimuksen nimi

Huostaan otettujen lasten kokemuksia sukulaissijaisperheessä elämisestä

Tutkimusaiheen kuvaus

Lupaa haetaan pro gradu-tutkielmaa varten, jossa tutkitaan huostaan otettujen lasten tämänhetkisiä kokemuksia ja ajatuksia sukulaissijaisperheessä elämisestä. Tutkimuksessa haastatellaan viittä - kymmentä kouluikäistä lasta, joiden sijoituksen ajankohdasta olisi kulunut vähintään yksi vuosi. Haastattelut toteutetaan lasten sijaishuoltopaikassa. Haastattelun lisäksi tietoa kerätään lapsilta päiväkirja menetelmän avulla, mikäli lapset siihen suostuvat. Tarkoituksena on, että lapset kirjoittaisivat viikon ajalta päiväkirjaa ennalta annettujen teemojen mukaisesti. Kiinnostuksen kohteena ovat huostaan otettujen lasten arki, sosiaalinen verkosto ja läheisyysuhteet, lasten sopeutuminen sukulaisperheeseen sekä lasten ajatukset tulevaisuudesta.

Lastensuojelun ja sijaishuollon kehittämisen kannalta on tärkeää, että lasten kokemuksia kysytään suoraan lapsilta. Tutkimuslupahakemuksen liitteenä on ote tutkimussuunnitelmasta, jossa kuvataan tarkemmin tutkimustehtävä sekä tutkimuksen tavoite ja toteutus.

Tutkimuksen eettisyys/eettiset kysymykset

Tutkimusprosessin aikana tutkija sitoutuu hyvän tutkimuksen teon eettisiin periaatteisiin ja pyrkii mahdollisimman sensitiiviseen tutkimusotteeseen, mitä tutkimuksen aihe ja tutkimuksen informantit edellyttävät. Yksittäisten lasten tai heidän läheistensä henkilöllisyyttä ei voida tunnistaa valmiista tutkimusraportista. Lasten huoltajilta pyydetään lupa lasten haastatteluun ja haastattelu on lapsille vapaaehtoista.

Kerättävien tietojen käyttötarkoitus ja tutkimusaineiston keruu-aika

Tietoja käytetään laadulliseen analyysiin. Tutkimusta varten tutkijalle ei haeta lupaa asiakastietojärjestelmätietoihin. Lupaa haetaan, jotta lasten kanssa työskentelevät sosiaalityöntekijät voivat luovuttaa tutkimuksen kohderyhmään sopivien lasten sekä heidän sijoituspaikkansa ja biologisten vanhempien henkilöllisyys – ja yhteystiedot.

Aineisto on tarkoitus kerätä elo-syyskuu 2015 välisenä aikana. Tutkimuksen on määrä valmistua joulukuussa 2015.

Tutkimusaineiston suojaus

Tutkija sitoutuu henkilötietolaissa 33§: n määriteltyyn vaitiolovelvollisuuteen, koskien yksityistä tutkimusta tekeviä ja opiskelijoita. Tutkimusaineistoa ei luovuteta ulkopuolisille ja sitä säilytetään tutkijan kotona ilman tunnistetietoja. Aineiston poiminnan tekijä on viranhaltija, jolla on oikeus asiakastietojärjestelmään.

Paikka ja aika

Hakijan allekirjoitus

Anu Lumpus

os.

puh.

s-posti:

Ohjaajien yhteystiedot:

Liite 2. Lapsen suostumus haastateltavaksi

Hei, nimeni on Anu ja opiskelen Lapin yliopistossa sosiaalityötä. Teen tutkimusta pro gradu – tutkielmaa varten, jossa haastattelen sukulaissijaisperheessä asuvia lapsia ja nuoria. Olen kiinnostunut sinun ajatuksistasi arjesta ja koulunkäynnistä, perheestäsi ja ystävästäsi sekä tulevaisuuden haaveista – ja toiveistasi. Haastattelu kestää enintään tunnin ja haastattelu pidetään kotonasi. Nauhoitan haastattelut nauhurille, jotta muistaisin myöhemmin mitä olemme jutelleet. Nauhoitetut haastattelut tulevat vain minun käyttöni. Minua sitoo vaitiolovelvollisuus, mikä tarkoittaa sitä, että en saa kertoa kenellekään ulkopuoliselle mitään sinusta, perheestäsi tai asioista, joista kerrot haastattelussa.

Haastatteluista kirjoitetaan tutkimusraportti, vähän niin kuin kirja. Sinun vastauksiasi ei voi tunnistaa tutkimusraportista, sillä tutkimukseen osallistuvien lasten nimeä, ikää tai sukupuolta ei tuoda julki tutkimusraportissa. Haastattelu on hieman kuin juttelua ja siinä ei ole olemassa oikeita tai väärä vastauksia. Haastattelussa voidaan pitää tauko niin halutessasi ja se voidaan myös lopettaa kesken. Olisi hienoa, jos suostuisit haastateltavaksi. Mikäli haluat osallistua haastatteluun, voit kirjoittaa nimesi alla olevaan tilaan,

Terveisin,

Anu Lumpus, sosiaalityön opiskelija, Lapin yliopisto

Suostun haastatteluun: _____

En suostu haastatteluun: _____

Liite 3. Huoltajan lupa lapsen haastattelulle

Hyvä vanhempi, opiskelen Lapin yliopistossa sosiaalityötä ja teen opintoihini kuuluvaa lopputyötä, pro gradu tutkielmaa, huostaan otettujen lasten kokemuksista sukulaissijaisperheessä elämisestä. Lasten omakohtaisten kokemusten kysyminen on erittäin tärkeää, sillä he tietävät parhaiten omista kokemuksistaan. Tutkimukseni ohjaajana toimivat Lapin yliopiston sosiaalityön professori Merja Laitinen ja Pohjois-Suomen osaamiskeskuksen kehittämispäällikkö Asta Niskala. Olen saanut tutkimukseen luvan Tornion kaupungilta, josta ohessa mukana kopio.

Lapsen haastattelemiseen tarvitsen suostumuksen Sinulta, lapsen biologiselta vanhemmalta. Lasten omien mielipiteiden selvittäminen on tärkeää, jotta voidaan kehittää sijaishuoltoa ja lasten kanssa työskentelyä. Haastattelu tarkoittaa käytännössä vapaamuotoista keskustelua lapsen arjesta, koulunkäynnistä, perheestä ja ystäivistä sekä tulevaisuuden haaveista. Haastattelut nauhoitetaan ääninauhaksi. Tutkijana sitoudun henkilötietolain 33§:n määrittämään vaitiolovelvollisuuteen: haastattelut tehdään täysin luottamuksellisesti, henkilöllisyys, ikä tai sukupuoli ei paljastu tutkimusraportista. Haastattelussa saamani tiedot tulevat vain minun käyttöni ja tiedot hävitetään asianmukaisesti tutkimuksen valmistuessa. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja haastattelut voidaan perua/keskeyttää missä vaiheessa tahansa.

Etukäteen olen saanut tutkimukseen pyydettävistä lapsista/perheistä tietooni vain lapsen nimen ja iän sekä yhteystiedot yhteydenottoa varten. Suostumus haastatteluun on saatava Sinun lisäksi nuorelta ja sijaisvanhemmilta. Kirjeen alaosassa on kohta, johon voitte allekirjoittaa suostumuksenne. Kirjeen mukana on vastauskuori, jolla voitte palauttaa suostumuksenne 30.6.2015 mennessä. Alla ovat yhteystietoni, jos haluatte kysyä lisää tutkielmaani liittyen,

Anu Lumpus,

yhteystiedot

Annan suostumukseni haastattelulle

pvm. ja allekirjoitus __/__/2015 _____

Liite 4. Sijaisvanhemman suostumus lapsen haastatteluun

Opiskelen Lapin yliopistossa yhteiskuntatieteitä, pääaineenani sosiaalityö. Teen opintoihini kuuluvaa lopputyötä, pro gradu – tutkielmaa, huostaan otettujen lasten kokemuksista sukulaissijaisperheessä elämisestä. Tutkielmani ohjaajina toimivat sosiaalityön professori Merja Laitinen Lapin yliopistosta sekä Pohjois – Suomen sosiaalialan osamiskeskuksen kehittämisspäälikkö Asta Niskala. Tutkimuksessani haluan antaa tilaa lasten ja nuorten äänille ja kokemuksille, jotka jäävät lastensuojelussa ja sijaishuollossa usein vähemmälle huomiolle. Tutkimuksessani korostuu lapsen/nuoren näkökulma, en haastattele biologisia vanhempia, sijaisvanhempia tai sosiaalityöntekijöitä. Tutkimustehtävänäni on selvittää sukulaissijoituksessa olevien/olleiden lasten ja nuorten ajatuksia arjesta, koulunkäynnistä, perheestä ja läheissuhteista, ystävistä sekä tulevaisuuden haaveista. Olen saanut tutkimukselleni luvan Tornion kaupungilta, josta tämän kirjeen ohessa myös kopio.

Tarkoitukseni on haastatella 7-18 – vuotiaita lapsia ja nuoria Lapin alueelta. Etukäteen tiedän lapsista/perheistä vain nimet ja yhteystiedot. Haastattelut nauhoitetaan nauhurille. Tutkijana sitoudun henkilötietolain 33§:n määrittämään vaitiolovelvollisuuteen: haastattelut tehdään täysin luottamuksellisesti, henkilöllisyys, ikä tai sukupuoli ei paljastu tutkimusraportista. Haastattelussa saamani tiedot tulevat vain minun käyttöni ja tiedot hävitetään asianmukaisesti tutkimuksen valmistuessa. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja haastattelut voidaan perua/keskeyttää missä vaiheessa tahansa. Teidän lisäksenne suostumus on saatava lapselta itseltään sekä biologisilta vanhemmilta.

Kirjeen mukana on vastauskuori, jolla voitte palauttaa suostumuksenne ja lapsen suostumuksen **15.7.2015** mennessä. Minuun voi tarvittaessa olla yhteydessä alla olevien yhteystietojeni kautta,

Anu Lumpus,

sosiaalityön opiskelija

Lapin yliopisto

Annan suostumukseni haastattelulle:

pvm. ja allekirjoitus __/__/2015 _____

pvm. ja allekirjoitus __/__/2015 _____

Liite 5. Teemahaastattelurunko

1. Millainen olen: arki ja vapaa-aika

Mitä tykkäät tehdä/harrastaa? Onko sinulla mahdollisuus tehdä näitä asioita? Mitä ajattelet koulumenestyksestäsi/osaamisestasi koulussa? Millaiseksi koet terveydentilasi? Kuvaile tavallista arkipäivääsi. Millaisissa asioissa koet voivasi vaikuttaa sijaisperheessä?

2. Lapsen muistoja tilanteesta, kun hän tuli sukulaisperheeseen.

Minkä ikäinen olit, kun tulit nykyiseen perheeseen? Mitä ajattelet olevan syynä kotoa lähtemiseen? Kuinka tuttu sukulaisperhe oli sinulle? mitä ajattelit muutosta silloin? Millä tavoin asiat muuttuivat (asuinympäristö, koulu,päiväkoti?)? miten koit roolisi/asemasi sukulaisperheessä sijaisvanhempiin ja sisaruksiin muuttaessasi sukulaisperheeseen? mitä ajattelet sukulaisperheessä asumisesta nyt? Mitä mieltä biologiset vanhemmat ovat sinun asumisesta sukulaisten luona? Miten koet sijoituksen vaikuttaneen elämääsi ja millainen merkitys sinulle on ollut sillä, että kyseessä on ollut sukulaisperhe?

3. Perhe ja sosiaaliset suhteet (elämäni tärkeimmät ihmiset/asiat – kartan piirtäminen)

Keitä kuuluu sinun perheeseen? millainen on sinun ja sijaisvanhemman välinen suhde? onko se muuttunut sijoituksen myötä ja sen edetessä? kuinka usein tapaatte ja pidätte yhteyttä (internetti, puhelin jne.) biologisten vanhempien kanssa? Mitä teette tapaamisten aikana? Mitä ajattelet tapaamisista? Miten sijaisvanhemmat ja biologiset vanhemmat tulevat mielestäsi keskenään toimeen? Miten se näkyy? Vietättekö koskaan yhdessä aikaa sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien kesken? Ketä muita sukulaisia lähipiiriisi kuuluu? Tapaatko heitä? mitä ajattelet muiden sukulaisten ajattelevan sijoituksesta?

Onko sinulla ystäviä/kavereita? Millaisia asioita teette ystävien kanssa? Mitä olet kertonut ystäville sijoituksesta/sijaisperheessä asumisesta? Millä tavoin olet kokenut muiden suhtautuvan siihen, että asut sukulaisten luona?

Jos sinulla on huolia/jokin asia painaa sinua, kenelle voit siitä puhua? keneltä pyydät apua?

4. Yhteistyö sosiaalityöntekijöiden kanssa

Osaatko nimetä sosiaalityöntekijäsi? Mitä ajattelet hänen tehtävänänsä olevan? kuinka usein tapaat sosiaalityöntekijääsi? Mitä ajattelet sosiaalityöntekijästäsi ja tapaamisista hänen kanssaan, mitä ne ovat sinulle antaneet?

5. Tulevaisuus (Eläytymismenetelmä)

Millaisia haaveita/toiveita sinulla on? Millaisia huolenaiheita sinulla on tulevaisuuteen liittyen?

